

N.M. Hamdamova

**BO'LAJAK
TEXNOLOGIYA
O'QITUVCHILARNI
KASBIY-METODIK
KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISH
METODIKASI**

MONOGRAFIYA

N.M. Hamdamova

**BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA
O‘QITUVCHILARNI KASBIY-METODIK
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH
METODIKASI
MONOGRAFIYA**

**“KAMOLOT” nashriyoti
Buxoro-2025**

UO‘K: 37.091.13 : 378.014.3

KBK: 88.58

H20

N.M.Hamdamova. Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarni kasbiy-metodik kompetentligini rivojlantirish metodikasi. / [Matn]: Monografiya / N.M.Hamdamova - Buxoro : “BUXORO DETERMINANTI” MCHJning Kamolot nashriyoti, 2025. - 140 b.

Mazkur monografiyada oliy ta’lim tizimida mutaxassislar tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanish, bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlashning pedagogik xususiyatlari, o‘qituvchining diagnostika-baholash faoliyatining tuzilmasi va mazmuni, kasbiy kompetentligining rivojlanish shartlari, texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish, pedagogik faoliyat jarayonida o‘qituvchining metodik kompetentligini rivojlantirish metodlariga doir ma’lumotlar bayon qilingan.

Taqrizchilar:

I.I.Raxmatov-Buxoro davlat universiteti “Geliofizika, qayta tiklanuvchi energiya manbaalari va elektronika” kafedrası professori, t.f.n.

Sh.H.Quliyeva-Buxoro davlat pedagogika instituti “Texnologik ta’lim” kafedrası mudiri p.f.n., dotsent.

ISBN: 978-9910-763-46-5

Monografiya Buxoro davlat universitetining Ilmiy-texnik kengashining 2025-yil 28-may 10-sonli yig‘ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

© “KAMOLOTT” nashriyoti
© N.M. Hamdamova

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARINING KASBIY-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO	6
1.1. §. Bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashda kompetensiyaga asoslangan yondashuv	6
1.2. §. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari	29
1.3. §. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda kompetensiyaga asoslangan yondashuvning o‘ziga xos xususiyatlari	38
1.4. §. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi kasbiy kompetentligining rivojlanish shartlari	63
II BOB. BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARNI KASBIY-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	80
2.1 §. O‘qituvchining diagnostika-baholash faoliyatining tuzilmasi va mazmuni	80
2.2 §. Pedagogik faoliyat jarayonida o‘qituvchining metodik kompetentligini rivojlantirish shartlari	96
2.3 §. Zamonaviy texnologiya o‘qituvchisini kasbiy metodik kompetentligini rivojlantirish tamoyillari	119
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	136

KIRISH

Respublikamizda so‘nggi yillarda xalqaro ta’lim standartlaridan foydalanib oliy ma’lumotli mutaxassis-kadrlar tayyorlash, xalqaro ilmiy markazlar va oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlik aloqalarini o‘rnatishning me’yoriy asoslari yaratilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini kredit-modul tizimi asosida rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish hamda innovatsion pedagogik faoliyat darajalarini puxta egallashi uchun pedagogik shart-sharoitlar yaratishga ahamiyat berilmoqda.

Texnologik ta’limning asosiy maqsadi bitiruvchilarda texnik ob’ekt hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, ko‘nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatda qo‘llash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish, mehnat bozorida zarur bo‘ladigan kompetensiyalarini shakllantirish, texnologik ta’limni mehnat bozori talablari asosida modernizatsiya qilish, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlantirish, texnologik savodxonlik, tanqidiy, kreativ va tizimli fikrlash, mustaqil qaror qabul qila olish, o‘z intellektual qobiliyatlarini namoyon eta olish va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratishdir. Texnologik ta’lim - bu turli xil materiallardan foydalaniladigan fan bo‘lib, vazifalar texnik-texnologik ishlab chiqarish, hunarmandchilik, dizayn, texnologik yondashuv tamoyillari bilan belgilanadi.

Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilari kasbiy kompetensiyalari, texnik-texnologik va metodik bilimlarni tarkibiga olgan holda gnoseologik komponent: ta’limning barcha bosqichlarida izchil texnologik ta’limni o‘qitish tizimini yaratish; texnologik ta’limning ilmiy metodik ta’minotini rivojlantirish; texnologik ta’lim tizimining moddiy-texnik ta’minotini mustahkamlash, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan ta’minlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqish bo‘yicha bilimlarni egallashni o‘z ichiga oladi.

Oliy ta’lim tizimi ta’lim jarayonini tashkil etishda ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari va ilg‘or texnologiyalardan foydalanishga alohida talablar qo‘yadi. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim tashkilotlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning

kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish lozim.

Bo'lajak texnologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik kompetentligini rivojlantirishga ta'limning dastlabki bosqichlaridan boshlab, e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy-metodik kompetentlikni rivojlantirishda talabalarning qiziqishi, intilishi, faolligi, o'zlashtirishi, egallashi, o'quv mahoratlarning shakllanishi kabi fazilatli xususiyatlar dinamikasi mahoratli o'qituvchilar tayyorlash tizim faoliyatida muhim o'rin egallaydi.

Oliy ta'lim muassasalarida "Texnologik ta'lim" yo'nalishi bo'yicha kasbiy kompetentligi rivojlangan o'qituvchilar tayyorlashda o'quv jarayonini tizimli tashkil qilish, o'quv rejasidagi fanlarga muvofiq o'quv dasturlari bo'yicha asosiy va zaruriy bo'lgan o'quv materiallarni egallashlari, mashg'ulotda bayon qilinadigan material hajmi, o'quv vaqti hajmi, o'zlashtirish zarur bo'lgan haqiqiy o'zlashtirilgan material, yo'qotilgan material va shu kabi ko'rsatkichlarni asosli ravishda olish kerak bo'ladi. Buning uchun, albatta, nazariy va amaliy o'quv jarayoni, qolaversa, butun o'quv jarayoni imkon qadar detallarga bo'lib, oldingiga shu bo'laklar uchun mezon tanlab, yuqoridagi ko'rsatkichlar qiymatini miqdoriy ko'rinishida olib, so'ngra butun jarayon uchun katta hajmdagi tadqiqot natijalar qayta ishlanib ko'rsatkichlar qiymatlarini tanlashga taqdim etilsa va shu asosda o'quv reja va dasturlari tuzilsa, o'quv jarayonini tashkil qilish va boshqarish jarayonida haqiqiy samara beradi.

O'quv muassasasining ta'lim muhitida kompetensiyalarni shakllantirish faoliyatiga mos kelishi kerak. Shuning uchun, o'quv jarayonini rejalashtirish, tashkil etish va uning natijalarini baholashda, o'quvchilarga zarur kompetensiyalarni o'zlashtirish imkonini beradigan maqsadlarni belgilash juda muhimdir. Bu jarayon, ta'lim muhitining samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, ta'lim muhiti markazlari, mahalliy jamoat tashkilotlari, axborot manbalari bilan aloqa vakolatlarni rivojlantirish uchun qulay bo'lishi hamda uyushgan ijtimoiy va ta'lim tajribasida imkoniyatlarni sezilarli darajada kengaytirishi, kompetensiyalarni rivojlantirish amaliyotiga qimmatli yo'nalishlarni qo'shishi mumkin.

I BOB. BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARINING KASBIY-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO

1.1. §. Bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashda kompetensiyaga asoslangan yondashuv

Bugungi kunda ta‘lim tizimi ko‘plab sohalarda chuqur o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda, bu yerda eng muhimlaridan biri - bitiruvchining malakasini oshirishga nisbatan misli ko‘rilmagan talablar bilan birga talaba shaxsini shakllantirish faoliyati va sifatini baholashda jamiyat ishtirokining kengayishi. Shu bilan birga, ko‘plab ijtimoiy institutlardagi sezilarli o‘zgarishlar ijtimoiylashuv omili bo‘lgan ta‘lim tizimining o‘rni va rolini o‘zgartirdi, buning natijasida maktab va tashqi dunyo o‘rtasidagi aloqalar yanada yorqinroq bo‘ldi, ta‘lim muassasalari kasbiy rivojlanish, bandlik muammolarini hal qilish va hokazolarda muhimroq rol o‘ynaydi.

Axborot tezligi va oqimining tezlashishi kommunikatsiya va axborot texnologiyalarini takomillashtirish bilan bir qatorda kadrlar tayyorlash mazmunining o‘zgarishiga yordam berdi, bunda keyingi o‘n yillikning eng barqaror tendentsiyasi o‘quv rejalari, dasturlari va tizimlarini isloh qilishdir. O‘quvchilarning malakasi va kasbiyligini ta‘minlash nuqtai nazaridan yutuqlarini baholash uchun. Yangi bilimlar paydo bo‘lishi va maktab ta‘limiga qo‘yiladigan talablarning ortishi bilan o‘quv rejasi va umumta‘lim dasturlari yangi komponentlarni kiritish orqali doimiy ravishda yangilanib turadi [49, -b.84].

Ushbu ishda maktab ta‘lim oluvchilarni zamonaviy jamiyatda to‘laqonli hayotga tayyorlash, turli xil oqimlar ta‘siri ostida bo‘la turib, intellektual, estetik, jismonan va boshqa jihatlardan yetuk shaxs bo‘lib yetishishlarida muhim ijtimoiy institut sifatida qaraladi. Bu jarayonda reformalarning ajralib turuvchi jihati sifatida “kaskad modeli” ya’ni “yuqoridan pastga” modeli tanlanadi va ko‘p hollarda, maqsadni aniq belgilash va qayta shakllantirish modelini yaratishdagi kompleks yondashuvlarga yetarlicha e‘tibor berilmasligi, uning samarali bo‘lmasligiga olib keladi.

Ta‘lim tizimiga yangi vositalar joriy qilinarkan albatta, uning har bir shaxs va jamiyat uchun zarur bo‘lgan qadriyatlar, bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish olish imkoniyatlarini aniqlab olish lozim.

Zamonaviy ta'limda maktab faoliyatining samaradorligini ta'lim o'zgarishlari strategiyalariga bog'liq holda o'rganishga muhim e'tibor qaratish kerak. Bu esa o'qituvchilar va o'quvchilarni ta'lim faoliyatining subyektlari sifatida zarur sharoitlar yaratish asosida shakllanadigan ichki hayotining rivojlanish tendensiyasi bilan uzviylikda bo'lishining qiymatini anglatadi. Bu jarayonda ya'ni umumta'lim maskanlaridagi o'zgarishlar maktabning holatini, o'qituvchilar va maktabning boshqa xodimlarini ruhiyatini, ta'lim sifatini va nihoyat davlat ta'lim siyosati samaradorligini aks ettiradi.

Ushbu nuqta'i nazardan diqqatni ta'lim tizimi faoliyatiga va uning jamiyatning turli sohalari (madaniyat, fan, iqtisod va siyosat va h.zo) bilan o'zaro munosabatlariga qaratish kerakki, ular shaxs shakllanishiga ta'sir qilib, bugun va ertaga zarur bo'ladigan o'zgarishlarga as qotadigan ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy va madaniy bilimlar majmuini, turli sohalar bo'yicha ko'nikmalarni, shu jumladan mustaqil ta'lim yo'nalishlarini belgilab berishadi. Ammo o'quv rejasini va dasturining tarkibini bugungi zamon bilan hamnafas ekanligini, maqsadlar va talablarni qondira olishini ko'rib chiqish lozim [28, -b. 246].

O'z o'rnida ta'lim reformasi doirasida amalga oshirilayotgan ishlar tarkibida to'rtta yo'nalishni ajratib olish lozim va ular quyidagilar:

- Amaldagi ta'lim tizimi va jamiyatning ta'limga bo'lgan real talablari orasidagi mavjud nomuvofiqliklarni integratsiya yo'li orqali, bugun va kelajakda zarur bo'lgan bilim va qadriyatlar bilan boyitish orqali bartaraf etish;

- kompetensiyalarni shakllantirishga muvofiqligi yuzasidan o'quv rejalari va dasturlarini qayta ko'rib chiqish, o'quv materialini kengaytirish va qayta taqsimlash orqali kerakli elementlarni tartibga solish, chunki oddiy birlashtirish vaqt talablariga mos ta'lim tashkil qilish imkonini bermaydi. O'quv rejasi tuzilmasini tanlov ustuvorligini ta'minlagan holda o'zgartirish, ta'lim jarayonida o'quvchilar doimiy duch keladigan katta miqdordagi alohida o'quv mashg'ulotlarini tartiblashtirish orqali asosiy ko'nikmalarni ajratib olishga erishish;

- har bir fandan o'zlashtirilayotgan bilim va ko'nikma o'zaro optimal darajada muvofiq bo'lishi kerakki, ularning mundarijasi mustaqil ish va ta'limni amalga oshirish uchun bilim va ko'nikmasini

rivojlantirishi, turli axborot manbalari asosida bahs-munozara yurita olish darajasiga erishsin. Bunday bilimlar aslida asosiy kompetensiyalar hisoblanib, ular amaldagi fan ta'limi tizimida aniq bir o'ringa ega emas [103, -b. 43].

Qayd etilgan muammolarni o'quv jarayonining tashkiliy qismidan ayro hal qilib bo'lmaydi. Natijada, kompetensiyaviy yondashuv nafaqat ta'lim dasturini, balki tizimning boshqa bo'g'inlarini ham qamrab olishi lozim bo'ladi. Bunda kompetensiyaviy yondashuvni jamiyatning ehtiyojlariga mos bo'lmagan va bo'shliqlarni bartaraf qilishning samarali usuli sifatida qarash lozim. Sababi, u ta'limning amaliyot va real ehtiyojlar bilan aloqalarini mustahkamlashga qaratilgan.

Muammoni hal qilish uchun taqdim qilinayotgan turli loyihalar, kompetensiyalarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan fanlararo aloqalar bo'yicha qoidalarni joriy qilishni cheklash uchun o'rganilayotgan fanlar o'quv rejasida munosib o'ringa ega bo'lishi lozimligini asosiy g'oya sifatida ilgari surishadi. Turli fanlarni o'qish jarayonida yangi o'quv rejasi, dasturini ishlab chiqish talab qilinadi. Bu jihatdan, ta'limni isloh qilish akademik bilimlarni epistimologiya qilish, ularni qo'llash, ta'lim jarayonini qadriyatlar bilan va mazmunan boyitish, uni individuallashtirish kabi masalalarni faollashtiradi.

Kasbiy yonaltirilgan ko'nikmalar kompetensiyaning zaruriy komponenti ekanligi inobatga olinsa, ta'limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuv jarayonlarining ichki evolyutsiyasi va ta'lim muhitidagi o'zgarishlarga sabab bo'luvchi tashqi ta'sirlar o'rtasida o'zaro bog'liqlikni ta'minlaydi. Shu jihatdan, kompetensiya doirasidagi bilim ko'nikma, bilim va aniq harakatlar orasidagi munosabatlarni aniqlashtirib olishni taqozo qiladi. Hamda bu hech shubhasiz, ta'lim rasmiyatchiligi sabab dolzarb sanaladi.

F.Mironing fikricha, fundamental va amaliy hisoblangan ikki "bir biriga zid" prinsiplarni birlashtirish qiyinchilik tug'diradi, negaki birinchisi o'zining amaliy ahamiyatini yo'qotib, bilimlarni tizimlashtirilgan holda o'zlashtirishni ta'minlasa, ikkinchisi amaliyotga yo'naltirilgan bilimlarni birlashtirishga qaratilgan bo'lsada, biroq fandagi jiddiy xatoliklar hamda bilim sifati va darajasi sezilarli pasayishiga sabab bo'lishi mumkin [25].

Buni hisobga olgan holda, kompetentlik yondashuvini amalga oshirishda ta'lim maqsadlarini o'tkazib yuborish mumkin emas, chunki

bu maqsadlar aniq amaliy natijaga yo'naltirilgan. Biroq, kompetensiyalarni va ularning ta'limdagi o'rnini aniqlamasdan, an'anaviy ta'lim maqsadlarini belgilashda "jarayonni" amalga oshirish qiyinlashadi.

Kompetentsiya toifasini qiyosiy taqqoslash tahlili uning xususiyatlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatishga imkon beradi: umumlashtirilgan mahorat va o'z-o'zini tarbiyalashga tayyorlik; cheklanmagan va o'ziga xos bo'lmagan amaliy **muhit**; ma'lum darajada universallik va h.zo, shundan kelib chiqqan holda, ta'lim o'zini o'zi tashkil etish va o'z-o'zini tarbiyalash kompetentsiyaning eng muhim xususiyatlariga kiritilishi kerak degan xulosaga keladi. Shu munosabat bilan kompetensiyaning umumiy mezonlarini aniqlash va shu asosda ularning tuzilishi va tarkibini belgilash muhimdir [1; 4; 49; 59].

Yevropa va Rossiya tajribasini tahlil qiluvchi tadqiqotchilar pozitsiyasini taqqoslash, kompetensiyaning ikki darajasini ajratib olish imkonini beradi: birinchi daraja ta'lim va o'quvchilarning kelajagiga aloqador bo'lib, barcha ta'lim oluvchilar uchun kompetensiyalar deb nomlanishi mumkin; ikkinchisi nisbatan torroq bo'lib, jamiyat uchun muhim sanalgan shaxsiy xislatlarni rivojlantirishga qaratilgan [24, -b. 24].

Ta'lim kompetensiyalari majmuasi quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi: ta'lim jarayonini tashkil qilish va individual ta'lim yo'nalishini tanlash; mustaqil ta'lim va ta'lim muammolarini hal qilish; ta'limning alohida tarkibiy qismlarini yagona bir nuqtaga jamlash va ulardan foydalanish; ta'lim tajribasidan naf olish; olinayotgan bilimlar uchun o'zida mas'uliyatni his qilish va hokazo.

Tadqiqot kompetensiyalari majmuiga quyidagilar kiradi:

- axborotni izlab topish va uni qayta ishlash; turli axborot manbalaridan foydalanish;
- ekspertlar bilan konsultatsiya o'tkazish;
- turli xil auditoriyalarda turlicha materiallarni muhokama qilish, hujjatlar bilan ishlash va hokazo.

Bunda ijtimoiy-individual kompetensiyalar quyidagilardan iborat bo'ladi: jamiyatning u yoki bu rivojlanish jihatlarini tanqidiy ko'rib chiqish; bugungi kundagi va o'tmishdagi voqealar o'rtasidagi bog'liqlikni topish; ta'lim va kasbiy vaziyatlarning siyosiy va iqtisodiy ahamiyatini anglash; sog'liq, iste'mol va atrof-muhit bilan bog'liq

ijtimoiy qadriyatlarni baholash; san'at va adabiyot asarlarini anglash, muhokamaga kirishish va o'z fikriga ega bo'lish; mavhumlik va qiyinchiliklarni yengib o'tish [154, -b.49].

Kommunikativ kompetensiyalar majmuiga quyidagilar kiritilgan:

- boshqalarning qarashlarini tinglashga va uni qabul qilishga tayyorlik;
- bir necha tillarda gapirish va tushunish, yozish va o'qiy olish qobiliyati;
- ommada chiqish qilish;
- o'z fikrlarini adabiy bayon qilish;
- turli jadval va grafiklarni o'qiy olish, tashkiliy kompetensiyalarga esa – o'z ishini tashkil qila olish;
- qarorlar qabul qilish va mas'uliyatni o'z bo'yniga olish;
- muloqot o'rnatish va uni saqlab turish;
- kelishmovchiliklarni bartaraf etish, jamoada ishlay olish kabilar kiradi 70, -b. 12].

Individual moslashuvchan kompetensiyaga kiradi:

- axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining yangi manbalaridan foydalana olish;
- yangi yechimlarni izlab topish, shiddatli o'zgarishlar davrida moslashuvchanlik;
- qiyinchiliklar oldida matonatli bo'lish;
- mustaqil ta'lim olishga va o'zini rivojlantirishga tayyor bo'lish [154, -b.50].

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, ta'lim sifati (kasbiy, oliy ta'limdan keying ta'lim)ga bog'liq bo'lgani uchun asosiy kompetensiyalarning shakllanishi o'rganilmagan soha bo'lib qolmoqda. Shuning sabab ushbu jarayonni samarali amalga oshirishda umumiy yondashuvlarni belgilash muhimdir.

Bunda ta'lim tashkilotlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'rganilgan asosiy kompetensiyalar kishi shaxsiyatini alohida xarakterlovchi individual holat sifatida ko'rib chiqiladi. Jamoada shakllanuvchi kompetensiyalar bilan shug'ullanuvchi ta'lim muassasalari individual kompetensiyalar va baholarga e'tibor berishni davom ettirmoqdalar. Ammo, ularning o'zaro ta'siri, munosabati hamda ta'lim faoliyatiga shaxsiy bilim va kompetensiyalarini kiritishi

asosiy qiyinchilik sanaladi. Bu bilimlar shaxsiy va chegaralangan bo‘lib, ular umumiy olganda ta’lim madaniyatini to‘ldirish va boyitish uchun xizmat qiladi.

Amerika Qo‘shma Shtatlarida 1970- va 1980-yillar boshlarida kompetensiyaviy yondashuv juda urf bo‘lgan edi, uning tarafdorlari kompetensiyaning qo‘llanilishi ta’lim sifatida sezilarli o‘sishga erishishga, o‘quvchilar hatti-harakatlarining “xulq-atvor tavsiflari”ni qabul qilish uchun uning natijalarining xolisligiga ishonishardi. Bunda ta’kidlanishicha, kompetensiyani maxsus, takrorlanuvchi hamda o‘zaro bir biriga bog‘liq bilim va ko‘nikmalar tizimi sifatida belgilash uchun faoliyatning samaradorligini ta’minlovchi jarayonlar va natijalarni birlashtirish maqsadga muvofiqdir. Negaki, ularning ko‘pchiligi “faoliyat mahsuliga” yo‘naltirilganligi aniqlangan. Bu jihatdan inson kapitaliga va uning resurslarini rivojlantirishga diqqat qaratilgan bo‘lib, sababi bevosita ta’lim jarayonining o‘zida sifatli natijaga ega bo‘lishga intilish qimmatli sanalishi hamda ta’lim shaxsni yanada yuqoriroq qobiliyat va ko‘nikmalarga erishishi uchun zaruriy vositalar bilan ta’minlashi nazarda tutilgan. Ammo kompetensiyalarni rivojlantirishda tizim va mazmun degan tushunchalari mavjud bo‘lmagan holda yuzaki yondashuv xavotiri ham bor edi, shakllantirish mexanizmi inobatga olinmagan, hamda ular rivojlantirilishi mumkin bo‘lgan faoliyat va ta’lim muhiti yaratilmagan edi.

Bilim olishda kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish uchun “akademik” fanlar va amaliy kurslar doirasida shart-sharoitlar bo‘lishi lozim. O‘tmish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yomon pedagogik va ta’lim yo‘nalishidan “akademik”fanlarni o‘rganish har doim ham amaliyotga qaratilgan ko‘nikmalarni shakllantiravermaydi, shuningdek ma’lum bir standart (shablon)ga asoslangan ta’lim ustunlik qilgan vaziyatda ya’ni ta’lim oluvchilar juda tor va cheklangan dastur va o‘qituvchi tomonidan o‘qitilganda, juda sust bo‘lib, samarali faoliyat uchun yaxshi ruhlantirilmagan bo‘lganlar. Bugungi kunda ta’lim shaxsni rivojlantiradigan va shakllantiradigan, ta’lim muhiti esa faoliyat-shaxsga yo‘naltirilgan kompetensiyaviy yondashuvda xususiy ahamiyatga ega sanaladi.

Ta’limning kompetensiyaviy asosga o‘tishi ta’lim tizimida baholash amaliyotlarini yaratish orqali reformalar qilishni talab qiladi. Bu amaliyotlar kompetensiyani baholashga nisbatan yetarlicha moslashuvchan va ta’sirchan bo‘lib, aynan ular o‘quvchilarga ijobiy

ta'sir natijasini bera oladi. Agar bilim saviyasini, eslab qolish qobiliyati kabilarni baholash lozim bo'lsa, an'anaviy imtihon ancha-muncha ishonchli va obyektiv hisoblangan, standartlashtirilgan topshiriqlarni bajarishga asoslanishi mumkin. Ammo agarda kompetensiyalarni baholash nazarda tutilayotgan bo'lsa, u holda turfa xil va anchayin mos keluvchi baholash jarayonlari kerak bo'ladi, sababi an'anaviy imtihon usullarida o'zini namoyon qilmaydigan asosiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari mavjud. Qiziqish, xoxish-istak, majburiyat kabi xislatlarni bevosita maqsadli topshiriqlar yordamida emas, balki bilvosita baholash maqsadga muvofiqdir.

Yangi ta'lim siyosati asosiy kompetensiyalarni aniqlash hamda ularni rivojlantirish va baholash uchun maqbul yondashuvlarni talab qilmoqdaki, so'nggi yillarda bu ko'plab mamlakatlarda o'quv rejalarini va ta'lim dasturlarini yangilashga olib keldi. Bu esa ma'lum bir maqsadlarni aniqlash yo'lida sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv, ya'ni bilimlarni kompetensiyaning bir qismi sifatida ko'rish, an'anaviy ta'limga nisbatan samaraliroqdir. Bu yondashuvni amalga oshirish uchun pedagogik kadrlarni tayyorlashda resurslarni to'g'ri taqsimlash va bu jarayonni maqsadli ravishda qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Bugungi kunda ko'pgina ta'lim maskanlari xavotirga soluvchi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy muammolarga duch kelishmoqdaki, kompetensiyaviy yondashuvni joriy qilish ular uchun erishib bo'lmaydigan bir vazifadek tuyulmoqda. Strategiyaning ishlab chiqishda real shart-sharoitlarni hisobga olish, zamonaviy ta'limni kompetensiyaviy yondashuvga o'tkazish imkoniyatlarini o'rganish juda muhimdir. Bu jarayon, shubhasiz, ta'limning mohiyatini o'zgartiradigan tub o'zgarishlarni talab etadi, chunki yangi yondashuvlar faqat mundarija va metodikada emas, balki o'quv jarayonining barcha jihatlarida yangiliklarni keltirib chiqaradi [144, - b.96].

Kompetensiyaviy yondashuvning eng asosiy ustunligi shundaki, u hech qanday mafkura yoki siyosatga bog'liq emas. Uning yagona maqsadi – hayotiy muammolarni hal qila oladigan va mustaqil tafakkur qila oladigan yosh avlodni tarbiyalashdir. Diqqatga sazovor jihati shundaki, kompetensiya subyektiv faoliyatda namoyon bo'lib, ko'p hollarda madaniy, diniy va mintaqaviy-milliy turmush tarziga bog'liq bo'ladi. Bu jihatlar esa ko'pincha e'tibordan chetda qoladi yoki

inobatga olinmaydi. Shu jihatdan ham ta'lim jarayoni nafaqat kerakli kompetensiyalarni o'stirishga, balki individning axloqini ham yaxshilashga hissa qo'shishi kerakki, bu faoliyat subyektini faqatgina muayyan bir ta'lim xizmatlaridan foydalanuvchi sifatida emas, balki shaxs sifatida ham ko'rib chiqish imkoni beradi. Bunda savollarni berish, gipotezalar yoki shaxsiy izohlarni ilgari surish tadbiq qilinadi, o'qish jarayonlariga kirish imkoniyatlari yaratiladi. Ushbu jarayon axborotni mustaqil izlash va qayta ishlash, yuzaga kelgan muammolarni mantiqiy fikrlash orqali hal qilishni o'rgatishga qaratilgan ta'lim muhitini va sharoitlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv orqali talabalar o'z bilimlarini amaliy hayotda qo'llay olishlari uchun zarur ko'nikmalarni egallaydilar.

Asosiy kompetensiyalarni o'zlashtirish uchun kerakli elementlarni kiritish, ta'lim jarayonida muayyan pedagogik va psixologik muhit yaratadi. Bu muhit, o'quvchilarga zarur bilimlarni o'rganishda yordam beradi va ularga asosiy kompetensiyalarni egallashda qo'llanma bo'ladi. O'quv materiallari esa o'quvchilarning shaxsiy tajribalariga mos kelishi lozim, bu esa ta'limni yanada samarali qiladi. Bu yerda, ma'lum bir fanni o'qitish uchun zarur kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchi shaxsiyati integral va summar (belgilangan namuna asosida bo'lmagan) jarayonda o'qiyotganlar uchun namuna sifatida qaraladi. Bunday jarayonlar ta'lim muhitining yo'nalishini, shuningdek uning qadriyatlariga bo'lgan munosabat va intilishlarni belgilaydi [105, -b. 45].

Asosiy kompetensiyalarni barcha fanlar va bilim sohalarini o'rganishda mustahkamlash juda muhimdir. Bu, o'quvchilarning faoliyatiga ularning tarkibiy qismlarini kiritish orqali amalga oshiriladi. O'quvchilarning kompetensiyalarni qo'llash qobiliyati ta'lim jarayonida rivojlanadi, ayniqsa, dastlabki bosqichlarda. Bu jarayon, ularga o'z o'qish faoliyatlarini qanday tashkil qilishni o'rgatish orqali amalga oshiriladi. Asosiy kompetensiya unga muvofiq ta'lim tajribasi to'planishi orqali rivojlanadi, yaxshi tashkil qilingan o'quv jarayonida esa o'quvchi va o'qituvchining o'zaro hamkorligi, ularning mohiyatga, hamda asosiy tushunchalar va kategoriyalarning o'zaro aloqadorligiga kirishishi ta'minlanadi. Bunday vaziyatda individ turli sohalarda kompetensiyalarga ega bo'ladi va ularni turli xil faoliyat ko'rinishlarida namoyon qilishga qodir bo'lib boradi. Shu asosida, ta'limning markaziy asosiy maqsadiga, eng muhim kompetensiyani egallash bilan bog'liq

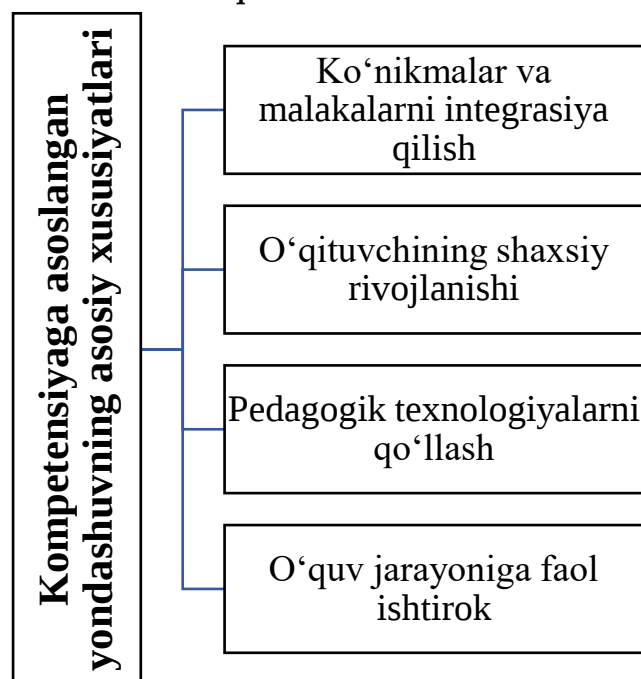
bo'lgan maqsad ya'ni butun umri davomida mustaqil ta'lim olish ko'nikmasiga erishishga deyarli erishiladi. Shu bilan birga, ta'lim kompetensiyalarini o'zlashtirish jarayoniga ularni turli xil aniq vaziyatlarda birlashtirish va qo'llash tajribasini kiritish muhimdir, chunki ularni o'zlashtirish ko'pincha sifat va xususiyatlarni sintez qilish, birlashtirish bilan bog'liq. Ijtimoiy kontekst va hissiy holat kompetensiyalar bog'langan subyektga munosabatni shakllantirishga ta'sir qiladi. Dastlabki bosqichda o'quvchilarning psixologiyasi va hissiy tajribasi alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi, ularga bilim jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatini berishi zarur. Bu nafaqat kompetensiyaga bo'lgan intilishni oshiradi, balki har bir o'quvchining shaxsiy resurslarini rivojlantirishga ham asos yaratadi. O'qituvchining qo'llab-quvvatlashi bilan o'quvchilar o'z imkoniyatlarini ochib, yangi bilimlarni o'zlashtirishga tayyor bo'lishadi.

Kompetensiya – bu o'qituvchining o'quv jarayonini samarali tashkil etish va boshqarish uchun zarur bo'lgan bilimlar, ko'nikmalar va malakalar to'plami. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv, ayniqsa, ta'lim jarayonida o'qituvchilarni tayyorlashda asosiy o'rin tutadi, chunki u nafaqat o'qituvchi bilimlarini, balki uning pedagogik metodikasi, innovatsion fikrlash, hamda ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. O'qituvchining kasbiy faoliyatiga oid kompetensiyalarni aniqlash va shakllantirish, ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'ladi.

Izlanishlar natijasida kompetensiyaga asoslangan yondashuvning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat ekanligi o'rganildi (1.1-rasm):

Ko'nikmalar va malakalarni integratsiya qilish – bu o'qituvchining bilimlari va amaliy ko'nikmalarini uyg'unlashtirish jarayonidir. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'qituvchilar faqat nazariy bilimlarni o'rganish bilan cheklanib qolmay, balki ularni o'quv jarayonida qanday qo'llashni o'rganadilar. Bu yondashuv, o'qituvchining amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va o'qituvchining faoliyatini samarali tashkil etishga olib keladi. O'qituvchining ko'nikmalari – bu o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatidir. Malakalar esa o'qituvchining yuqori darajadagi kasbiy ko'nikmalarini, aniq pedagogik vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilish va maqsadga muvofiq harakat qilish qobiliyatini bildiradi.

Ko'nikmalar va malakalar birlashganda o'qituvchining pedagogik faoliyatini yanada samarali qiladi.

1.1-rasm: Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning asosiy xususiyatlari

O'qituvchining bilimlari va ko'nikmalarini integrasiya qilishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim o'rin tutadi. Masalan, interfaol doskalar, raqamli vositalar va zamonaviy dars metodlari o'qituvchiga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Bu o'quvchilarning ta'lim jarayonida samarali ishtirok etishlarini ta'minlaydi va ularning o'quv faoliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, o'qituvchining individual yondashuvi ham ko'nikmalarni integrasiya qilishda muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilarning turli ehtiyojlarini inobatga olish, ularning bilim darajasiga mos darslar tuzish, guruhli va individual ishlash metodlarini qo'llash o'qituvchining pedagogik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa o'quvchilarga yanada samarali ta'lim olish imkonini yaratadi. Ko'nikmalarni va malakalarni integratsiya qilish o'qituvchining kasbiy o'sishini ta'minlaydi. O'qituvchining pedagogik amaliyotini tahlil qilish, tajribalarni almashish, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish orqali o'qituvchilar o'z ko'nikmalarini va malakalarini yangilab boradilar. Bu jarayon nafaqat o'qituvchining rivojlanishiga, balki ta'lim sifatining oshishiga ham olib keladi. Shu tarzda, ko'nikmalar va malakalarni integrasiya qilish orqali o'qituvchilar o'z

bilimlarini nafaqat nazariy, balki amaliyotda samarali qo'llashga ega bo'ladilar, bu esa o'quvchilarning ta'lim olish samaradorligini oshiradi. O'qituvchining pedagogik faoliyatini yuqori darajada amalga oshirish uchun ko'nikmalar va malakalarni uyg'unlashtirish zarurdir.

O'qituvchining shaxsiy rivojlanishi: Kompetensiya o'qituvchining faqat pedagogik bilimlari bilan cheklanmaydi, balki uning o'quvchilar bilan muloqotda bo'lishi, pedagogik texnikalarni samarali qo'llashi va o'z faoliyatini doimiy tahlil qilish orqali rivojlanadi. O'qituvchining shaxsiy rivojlanishi, uning kasbiy malakalarini mustahkamlash va o'quvchilar bilan muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni takomillashtirishni ta'minlaydi. Bu rivojlanishning asosiy omillari – o'qituvchining o'z-o'zini tahlil qilish qobiliyati, yangi pedagogik metodlarni qo'llashdagi mahorati, hamda o'quvchilar bilan ijtimoiy va kommunikativ munosabatlarni tashkil etishda muvaffaqiyatli yondashuvni ishlab chiqishdir.

O'qituvchining shaxsiy rivojlanishida uning o'quvchilar bilan muloqot qilish qobiliyati katta ahamiyatga ega. O'quvchilar bilan samarali muloqot, o'qituvchining nafaqat pedagogik bilimlaridan, balki ijtimoiy ko'nikmalaridan ham foydalanishni talab etadi. O'qituvchi o'quvchilarni tinglash, ularning fikrlarini qadrlash va ularga o'z fikrlarini aniq va tushunarli tarzda ifodalashda ko'nikma hosil qilishi zarur. Bu o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi va uning o'quvchilari bilan o'zaro ishonchli va samarali munosabatlar o'rnatishiga imkon yaratadi.

Pedagogik faoliyatda o'qituvchi, o'quvchilarning ehtiyojlarini aniqlash va ularga individual yondashuvni taqdim etish orqali shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon nafaqat o'quvchilarning bilimini oshiradi, balki ularning o'zini o'zi rivojlantirishga bo'lgan ishtiyoqini ham uyg'otadi. O'qituvchi o'zining ijtimoiy va madaniy kompetensiyalarini o'stirishi, o'quvchilarning turli xil fikr va qarashlarini hurmat qilishga o'rgatishi kerak.

Kompetensiya o'qituvchining pedagogik texnikalarni samarali qo'llash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Pedagogik texnikalar – bu o'qituvchining o'quvchilarni o'rgatishdagi muayyan metod va usullar bo'lib, ularning o'quv faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarish va boshqarishning samarali vositalarini yaratadi. O'qituvchi yangi

pedagogik metodlarni, innovatsion texnologiyalarni va didaktik usullarni qo'llash orqali o'z malakalarini oshiradi.

O'qituvchining shaxsiy rivojlanishida yangi texnikalarni o'rganish va qo'llashning ahamiyati katta. Har bir o'qituvchi o'zining pedagogik amaliyotini yangilab borishi, o'quvchilarning talab va ehtiyojlariga mos tarzda dars o'tishni o'rganishi kerak. Bu jarayon o'qituvchining innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish, guruhli va individual ishlash metodlarini tatbiq etish kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchi nafaqat an'anaviy pedagogik usullarni, balki zamonaviy o'qitish usullarini ham qo'llab, ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda yordam beradi.

O'qituvchining shaxsiy rivojlanishi, shuningdek, uning o'z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilish va baholash qobiliyatiga bog'liq. O'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qilish orqali o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlay oladi va kelgusida o'z amaliyotini yaxshilashga harakat qiladi. Bu o'z-o'zini tahlil qilish va baholash jarayoni o'qituvchining professional o'sishini ta'minlaydi. Shuningdek, o'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qilishda o'quvchilarni qanday rag'batlantirish, darslarni qanday tashkil etish, o'quvchilarning muvaffaqiyatini qanday baholash kabi masalalarda o'zgarishlar kiritish imkoniyatlarini topadi. Bu jarayon o'qituvchining pedagogik metodlarini rivojlantirishga, shuningdek, o'quvchilarning ta'lim olish samaradorligini oshirishga yordam beradi.

O'qituvchi, o'z faoliyatini tahlil qilib, pedagogik jarayonni yanada samarali tashkil qilish uchun muntazam ravishda o'z bilimlarini yangilab turishi kerak. Bu o'zgarishlar va yangiliklar o'qituvchining shaxsiy rivojlanishiga, kasbiy o'sishiga va o'quvchilarga yanada sifatli ta'lim taqdim etishiga olib keladi. O'qituvchining shaxsiy rivojlanishi uning kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining o'quvchilar bilan samarali muloqotda bo'lishi, pedagogik texnikalarni qo'llashda mahoratini oshirishi va o'z faoliyatini tahlil qilishdagi muvaffaqiyati uning kasbiy o'sishini ta'minlaydi. O'qituvchining shaxsiy rivojlanishiga doimiy e'tibor qaratish, ta'lim jarayonini yanada samarali qilish va o'quvchilar bilan ishlashda yangi yondashuvlarni tatbiq etish imkonini beradi. Bu o'quvchilarning ta'lim olish samaradorligini oshiradi va o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini mustahkamlashga yordam beradi.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llash: Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash muhim o'rin tutadi. Pedagogik texnologiyalar – bu ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarni yanada faol jalb qilish va ularning bilimini oshirish uchun o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan metod va vositalar to'plamidir. Ushbu texnologiyalar nafaqat o'qituvchining pedagogik metodikasini boyitadi, balki o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini yanada interfaol va qiziqarli qiladi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda bu texnologiyalarni qo'llash, o'qituvchining malakasini oshirish, o'quvchilarga ko'proq bilim va ko'nikmalarni o'rgatish uchun zarur vosita hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyalar o'qituvchilarga ta'lim jarayonini boshqarishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, internet texnologiyalari, raqamli vositalar va multimedia platformalari ta'limda samarali qo'llanilmoqda. O'qituvchilar o'quvchilarga interfaol ta'lim materiallari taqdim etish orqali o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladilar. Bunday texnologiyalar o'qituvchiga o'quvchilarni darsga jalb qilishda yangi usullarni ishlab chiqishga yordam beradi. Shu bilan birga, texnologiyalar o'quvchilarga o'z bilimlarini amaliyotda sinash imkoniyatini beradi, masalan, simulyasiyalar, onlayn testlar va boshqa interfaol faoliyatlar orqali.

O'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'z pedagogik kompetensiyalarini kengaytiradilar. Ular ta'limda zamonaviy metodlarni qo'llashda ko'nikma hosil qilishadi, bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshiradi. Shuningdek, bu texnologiyalar o'qituvchilarga o'z bilimlarini yangilash va o'quvchilarga zamonaviy bilimlarni taqdim etish imkonini yaratadi.

Interfaol ta'lim texnologiyalari, ayniqsa, o'quvchilarni darsga jalb qilishda samarali vosita hisoblanadi. Interfaol doskalar, kompyuterlar, smartfonlar va boshqa multimedia vositalari yordamida o'quvchilar faollashadi, o'z fikrlarini erkin ifodalaydilar va o'rganish jarayoniga to'liq integrasiya qilinadi. Bu texnologiyalar o'qituvchiga darsni yanada interfaol va o'quvchilarga qiziqarli tarzda olib borishga imkon beradi.

Masalan, **smart-doskalar** yordamida o'qituvchi turli interfaol mashqlar, testlar va o'quv materiallarini ko'rsatish orqali o'quvchilarning faolligini oshiradi. Bu o'z navbatida o'quvchilarga mavzuni yaxshiroq

tushunishga yordam beradi, ularning e'tiborini jalb etadi va o'rganish jarayonini osonlashtiradi.

Bundan tashqari, **onlayn platformalar** va **elektron darsliklar** o'quvchilarga ma'lumotlarga tez kirishni ta'minlaydi. O'qituvchilar bu vositalar orqali dars materiallarini boshqarish, o'quvchilarni testlash va baholashni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Onlayn darslar, forumlar va video-ma'ruzalar esa o'quvchilarga o'rganilgan mavzularni mustahkamlashda yordam beradi.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'qituvchilarga o'quvchilarning turli ehtiyojlariga moslashish imkonini beradi. **Differensiyalashgan o'qitish** metodlari orqali o'qituvchi o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olib, ularni turli darajalarda o'rgatishi mumkin. Masalan, raqamli vositalar yordamida o'quvchilarni har birining bilim darajasiga qarab turli topshiriqlar va testlar bilan ta'minlash mumkin.

Bundan tashqari, **guruhli ishlashda** o'quvchilarga ko'proq o'zaro muloqot qilish va fikr almashish imkoniyati yaratiladi. **Guruhli loyiha ishlari, mashqlar** va **virtual jamoaviy faoliyatlar** o'quvchilarga birgalikda ishlash, o'zaro yordam berish va bilimlarni o'zaro almashish imkoniyatini yaratadi. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun o'qituvchilar faqat texnik bilimlarga ega bo'lishi kerak emas, balki ularga **pedagogik didaktika** va **psixologiya** kabi sohalarda ham chuqur bilimlar zarur. O'qituvchining **innovatsion fikrlash** va **kreativ yondashuvi** texnologiyalarning samarali qo'llanilishi uchun zarurdir. Shu bilan birga, o'qituvchi texnologiyalarning pedagogik jarayonda to'g'ri va maqsadga muvofiq qo'llanishini ta'minlash uchun doimiy ravishda o'z bilimlarini yangilab borishi kerak.

O'qituvchi pedagogik texnologiyalarni to'g'ri va samarali qo'llash orqali o'quvchilarni yangi yondashuvlarga o'rgatadi, o'quvchilarning o'qishdagi qiziqishini oshiradi va ularning o'rganish jarayonini yanada interfaol qiladi. Bu o'qituvchining o'z o'quvchilariga ta'lim berishda yanada muvaffaqiyatli bo'lishiga imkon yaratadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash kompetensiyaga asoslangan yondashuvda ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun muhim vosita hisoblanadi. O'qituvchilar pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning faol

ishtirokini ta'minlaydi, ularning bilimini mustahkamlashga yordam beradi va ta'lim jarayonini qiziqarli qiladi. O'qituvchilarning pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish, yangi texnologiyalarni o'rganish va amaliyotda qo'llash orqali ta'lim sifatini yaxshilashga erishish mumkin. Shu bilan birga, texnologiyalarni to'g'ri qo'llash o'qituvchining pedagogik malakasini oshirishga va o'quvchilarga eng yaxshi ta'limni taqdim etishga yordam beradi.

O'quv jarayoniga faol ishtirok: Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'quv jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki katta ahamiyatga ega. O'qituvchining faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirokini rag'batlantirish, o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, nafaqat o'quvchilarning bilim olish jarayonini yaxshilaydi, balki ularning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muammoni hal qilish va jamoada ishlash kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'quvchilar faqat passiv tinglovchilar emas, balki o'quv jarayonining faol ishtirokchilari bo'lishi kerak. Faol ishtirok o'quvchilarga o'z fikrlarini bildirish, savollar berish, guruh ishlarida qatnashish, bahs-munozaralarga kirishish imkoniyatlarini yaratadi. O'quvchi o'zining fikrini ifodalash orqali mavzuni chuqurroq tushunadi va uning o'rganish jarayoni yanada samarali bo'ladi. O'qituvchi esa o'quvchilarning faol ishtirokini qo'llab-quvvatlash orqali ularning o'zini ifodalashiga yordam beradi va o'quvchilarning o'rganish jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiradi. O'quvchilar o'zlarining faol ishtiroki orqali yangi ma'lumotlarni nafaqat eshitadilar, balki amaliyotda qo'llash, o'zlari uchun muhim bo'lgan narsalarni ajratib olish, o'z bilimlarini to'ldirish imkoniyatini yaratadilar. Shu bilan birga, o'quvchilar o'z bilimlarini guruhda, jamoada yoki boshqa o'quvchilar bilan bo'lishib, ta'lim jarayonida ko'proq o'rganishadi. Faol o'quvchi, faqat bilimlarni qabul qiladigan emas, balki o'z fikrini bildirish va boshqalarga o'rganishda yordam beradigan shaxsdir.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantiruvchi va ularni o'rganishga undovchi rahbar sifatida faoliyat yuritadi. O'qituvchi o'quvchilarning faoliyatini kuzatib borish, ularni dars jarayonida ishtirok etishga undash va har bir o'quvchining fikrini qadrlash orqali o'quvchilarni motivatsiya qilish kerak. O'qituvchi,

darsni shunday tashkil etishlari lozimki, o'quvchilarning ishtiroki darsning tabiiy va muhim qismiga aylanadi.

O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga savol berish, ularni fikr almashishga undash, guruhli va individuallashtirish uchun yordam berishdan iborat. O'qituvchi o'quvchilarni faollashtirish uchun har xil metodlar va texnikalarni qo'llashi kerak. Masalan, muhokama, brainstorming (fikr almashish), kichik guruhlarda ishlash, o'yinlar va simulyasiyalar orqali o'quvchilarni faollashtirish mumkin. Bunday usullar o'quvchilarni nafaqat o'rganishga, balki ta'lim jarayonida o'z fikrini bildirishga ham undaydi.

O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun zamonaviy interfaol metodlar va texnologiyalarni qo'llash juda muhimdir. Kompyuterlar, internet, smartfonlar, interfaol doskalar va boshqa raqamli vositalar o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirishda samarali vositalar hisoblanadi. Misol uchun, onlayn platformalar, raqamli resurslar va simulyasiyalar orqali o'quvchilar o'qituvchi bilan emas, balki o'zlari mustaqil ishlashlari mumkin. Shu bilan birga, onlayn muhokamalar, forumlar yoki vebinarlar o'quvchilarga ta'lim jarayonida o'z fikrlarini erkin ifodalash, masalalarni muhokama qilish va o'z bilimlarini boshqalar bilan bo'lishish imkonini yaratadi. Bu texnologiyalar o'quvchilarning o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va interfaol qiladi, bu esa ularning faolligini oshiradi.

Faol ishtirok o'quvchilarni nafaqat o'qish jarayonida, balki o'z-o'zini baholash va o'z faoliyatini tahlil qilishga ham undaydi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'quvchilar o'z bilimlarini, ko'nikmalarini va malakalarini baholashni o'rganadilar. Bu esa ularning o'z-o'zini rivojlantirish va kasbiy o'sishlariga yordam beradi. O'qituvchi o'quvchilarga o'z bilimlarini sinash, o'z kamchiliklarini aniqlash va ularni tuzatish imkoniyatlarini yaratishi kerak. O'quvchilarni o'z-o'zini baholashga undash, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarga o'z yutuqlarini va xatolarini tahlil qilish orqali o'zlarining o'rganish jarayonini yaxshilash imkoniyati yaratiladi.

O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun motivatsiya muhim omildir. O'qituvchining roli o'quvchilarni rag'batlantirishda juda katta. O'quvchilarni o'z fikrlarini erkin ifodalashga, yangi bilimlarni o'zlashtirishga va mustaqil o'rganishga undash uchun ularga ijobiy fikrlar va rag'batlar berish zarur. O'qituvchi o'quvchilarning har

bir muvaffaqiyatini qadrlab, ularni yangi yutuqlarga undashlari kerak. Shuningdek, o'quvchilarga ta'lim jarayonida o'z ishtirokini ko'rsatish uchun turli xil vositalar, masalan, muhokama, projekt ishlari, guruhli loyihalar va ijodiy topshiriqlar taqdim etilishi lozim. Bu o'quvchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning afzalliklari.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'qituvchilarning tayyorgarligi faqatgina nazariy bilimlarga asoslanmasdan, balki ularni amaliy ko'nikmalar, pedagogik strategiyalar va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llashda ham chuqur tayyorlashni o'z ichiga oladi. Bu yondashuv o'qituvchidan ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarni ilg'or bilimlar bilan ta'minlash va ularni individual ehtiyojlariga mos ravishda yo'naltirishni talab qiladi. Yuqori sifatli tayyorgarlik o'qituvchining nafaqat nazariy bilimlarini oshirishni, balki ularni amaliyotda qo'llashni ham o'z ichiga oladi. Nazariy bilimlar o'qituvchiga ta'lim jarayonining asosiy tamoyillarini, metodikalarni, pedagogik yondashuvlarni o'rganishga imkon beradi. Ammo, faqatgina nazariy bilimlar bilan cheklanish yetarli emas. O'qituvchi amaliyotda o'z bilimlarini sinovdan o'tkazish va real sharoitlarda samarali ishlashni o'rganish kerak. Amaliy tayyorgarlik o'qituvchiga pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirish, darsni tashkil qilishda yangiliklarni qo'llash, o'quvchilar bilan individual ishlash va ularning ehtiyojlarini tushunishga yordam beradi. Bu esa o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini oshiradi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish va ularni ta'lim jarayonida qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega. Texnologiya va internetning o'sib borayotgan roli ta'lim tizimiga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. O'qituvchilarni raqamli texnologiyalar, ta'lim dasturlari, multimedia resurslar va onlayn platformalarni samarali qo'llashga tayyorlash, ta'lim jarayonini yanada interfaol va qiziqarli qilishga yordam beradi. O'qituvchilarni innovatsion texnologiyalar bilan tanishtirish nafaqat ularning pedagogik faoliyatini yaxshilaydi, balki o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, bu texnologiyalarni to'g'ri qo'llash o'qituvchining o'zining professional malakasini doimiy ravishda yangilab borishiga yordam beradi. Yuqori sifatli tayyorgarlik,

o'qituvchining pedagogik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Pedagogik ko'nikmalar, o'qituvchining ta'lim jarayonini samarali boshqarish, o'quvchilarni ta'limga jalb qilish va ularni rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi. O'qituvchilarni turli pedagogik metodlarni qo'llashda, muammoli vaziyatlarga javob berishda va o'quvchilarga individual yondashishda mahoratli qilish zarur. O'qituvchilarni pedagogik metodlarning keng doirasiga o'rgatish, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish, ularning ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim jarayonini tashkil qilish bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish, ta'limning samaradorligini oshiradi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'qituvchilarni nafaqat pedagogik bilimlar bilan, balki ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalar bilan ham ta'minlash zarur.

O'qituvchi o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini tushunish va ta'lim jarayonida ijobiy muhit yaratishda ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Bu ko'nikmalar o'qituvchining o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali va do'stona aloqalar o'rnatishiga yordam beradi. Ijtimoiy ko'nikmalar o'qituvchining o'quvchilarning ruhiy va emotsional holatini tushunish, ularning ijtimoiy moslashuviga yordam berish, shuningdek, jamiyatda axloqiy qadriyatlarni o'rgatishda muhim ahamiyatga ega. Kommunikativ ko'nikmalar o'qituvchining o'quvchilar bilan interfaol darslar o'tkazish, ularni ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga undash va o'quvchilarning fikrini tinglash orqali ta'lim samaradorligini oshiradi. Yuqori sifatli tayyorgarlikning yana bir muhim jihatini o'qituvchining konstruktiv va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

O'qituvchi o'zining pedagogik faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilish, metodik yondashuvlarini baholash va takomillashtirishga qodir bo'lishi kerak. Bu, o'qituvchining o'zining pedagogik faoliyatini mustahkamlash, yangi yondashuvlarni sinab ko'rish va o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirish imkoniyatini yaratadi. Tanqidiy fikrlash o'qituvchiga o'quv jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash, ularga samarali echimlar topish va ta'limda o'zgarishlar kiritishda yordam beradi. O'qituvchining konstruktiv fikrlashi, ta'lim jarayonini yaxshilash va sifatini oshirishda muhim omil bo'lishi mumkin.

O'qituvchilarni samarali tayyorlash ta'lim jarayonida yuqori natijalarga erishishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv, o'qituvchilarni nafaqat bilimlar bilan, balki pedagogik ko'nikmalar, innovatsion texnologiyalarni qo'llash, muloqot va ijtimoiy ko'nikmalar bilan ham ta'minlaydi. Bunday tayyorgarlik o'qituvchilarga o'quvchilar bilan samarali ishlash, ularning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirish va ta'lim jarayonini yuqori sifatga ko'tarish imkonini beradi. Samarali tayyorgarlik o'qituvchining pedagogik mahoratini oshiradi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

O'qituvchining pedagogik ko'nikmalari, metodikasi, darslarni tashkil etish va boshqarish uslublari ta'lim sifatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. O'qituvchilar o'z faoliyatini doimiy ravishda baholash va tahlil qilish orqali o'quvchilarga eng samarali o'qitish usullarini qo'llay olishadi. Bu jarayonning o'zgarishi va yangilanishi o'quvchilarning bilim olishda yuqori natijalarga erishishlariga yordam beradi. Samarali tayyorgarlik o'qituvchining darsni qanday tashkil etishi, o'quvchilarni qiziqtirish va ularning o'rganish jarayonida faol ishtirokini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlarini va ehtiyojlarini tushunib, ularga mos ravishda o'qitish usullarini tanlasa, ta'lim jarayonining samaradorligi oshadi. Ta'lim sifatining oshishi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishda ham o'z aksini topadi.

O'qituvchilarni samarali tayyorlash ularning o'quvchilarga qiziqarli va samarali darslar o'tkazishga imkon beradi. O'quvchilar darsga qiziqish bilan yondashadilar, bu esa ularga o'rganishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi. O'qituvchining yangi pedagogik texnologiyalarni, o'quvchilarning qiziqishiga mos yondashuvlarni va innovatsion metodlarni qo'llashi, o'quvchilarning o'rganish jarayonidagi ishtirokini oshiradi va o'quvchilarni faol o'qishga undaydi. Shuningdek, samarali tayyorlangan o'qituvchi o'quvchilarning turli ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini boshqaradi, bu esa o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. O'quvchilarning bilim olishdagi muvaffaqiyatlari, o'zlarining bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishlari ta'lim sifatining oshishiga olib keladi. Ta'lim sifatining oshishi o'qituvchilarning individual yondashuvni qo'llashda ham namoyon bo'ladi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv o'qituvchilarga har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini inobatga olish imkonini beradi. O'qituvchi o'quvchilarga o'ziga xos yordam ko'rsatish, ularning kuchli tomonlarini rivojlantirish va zaif tomonlarini yaxshilashda yordam berish orqali har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi. Bu yondashuv o'quvchilarga o'zlarining o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlarini his qilish va o'zgarishlarni kuzatish imkonini beradi. Individual yondashuv orqali o'qituvchi o'quvchilarga faqat umumiy bilimlarni berish bilan cheklanmaydi, balki ularning individual o'rganish usullarini va qobiliyatlarini rivojlantirishga ham yordam beradi. Bu esa o'quvchilarning shaxsiy o'sishiga, o'quvchilarning bilimlarini yanada chuqurlashtirishga imkon yaratadi. Ta'lim sifatining oshishida innovatsion pedagogik yondashuvlarning qo'llanilishi ham muhim ahamiyatga ega.

O'qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodikalarga tayyorlash, ularning o'quvchilar bilan samarali ishlashda yangiliklarni qo'llash imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar va metodlarni ta'lim jarayonida qo'llash o'quvchilarning ta'lim jarayoniga qiziqishini oshiradi va ularni faollashtiradi. Masalan, onlayn platformalar, raqamli resurslar, multimediya vositalari orqali darslar o'tkazish, o'quvchilarning turli o'rganish usullariga mos keladigan interfaol mashg'ulotlar tashkil etish ta'lim jarayonini yuqori sifatli va samarali qiladi. Bu esa o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi va ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi. Samarali tayyorgarlik ta'lim jarayonining sifatini o'lchash va baholash jarayonini ham takomillashtiradi. O'qituvchilarni tayyorlashda ular o'quvchilarning o'quv natijalarini baholash, ta'lim sifatini o'lchash va tahlil qilish metodlarini ham o'rganadilar. Bu metodlar yordamida o'qituvchilar o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, ta'lim jarayonini baholash va zarur o'zgarishlar kiritish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'qituvchilarning ta'lim sifatini o'lchashdagi malakalari, o'quvchilarning bilim olishdagi muvaffaqiyatlari va jarayondagi o'zgarishlarni doimiy ravishda baholash, ta'lim tizimini takomillashtirishga yordam beradi. Bu o'zgarishlar esa ta'lim jarayonini sifatli va samarali qilishda muhim omil bo'ladi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv nafaqat o'qituvchining kasbiy o'sishiga, balki uning shaxsiy rivojlanishiga ham katta e'tibor

qaratadi. O'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishi bir-birini to'ldiruvchi jarayonlar bo'lib, har biri o'qituvchining ta'lim jarayonida samarali faoliyat ko'rsatishiga, o'quvchilarga sifatli ta'lim berishiga va o'zini doimiy ravishda takomillashtirishiga xizmat qiladi. Kasbiy rivojlanish o'qituvchining o'zining pedagogik mahoratini oshirishni, yangi metodikalarni o'rganishni, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'qituvchilarni kasbiy jihatdan takomillashtirishga doimiy ravishda e'tibor qaratiladi. O'qituvchi o'z bilim va ko'nikmalarini yangilab borish orqali ta'lim jarayonining sifatini oshiradi. Shuningdek, o'qituvchilarning pedagogik kompetensiyalari, ya'ni darsni samarali boshqarish, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning ehtiyojlariga mos darslar tashkil etish kabi ko'nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Bunday rivojlanish o'qituvchining o'quvchilarga yuksak sifatli ta'lim berishiga imkon yaratadi. Kasbiy rivojlanish orqali o'qituvchi o'zining metodik ishlash uslublarini, darsni tashkil etish va boshqarish usullarini takomillashtiradi. Bu o'quvchilarning muvaffaqiyatlarini oshirishga va ta'lim jarayonida yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.

Shaxsiy rivojlanish, o'qituvchining nafaqat kasbiy, balki shaxsiy sifatlarini ham yaxshilashni nazarda tutadi. O'qituvchi o'zining shaxsiy fazilatlarini, axloqiy qadriyatlarini va ruhiy holatini mustahkamlashi kerak. Shaxsiy rivojlanish o'qituvchiga o'z ishiga bo'lgan ishtiyoqni oshirishga, o'z-o'zini tahlil qilish va takomillashtirishga yordam beradi. O'qituvchining yuqori motivatsiyasi va ijobiy ruhiy holati o'quvchilarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki o'qituvchining o'zida bo'lgan ishonch va motivatsiya, ularning ta'lim jarayoniga bo'lgan munosabatini shakllantiradi. Shaxsiy rivojlanish o'qituvchining o'zini va atrofdagilarni hurmat qilish, ijtimoiy muloqotlarni rivojlantirish, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini oshirishni o'z ichiga oladi. O'qituvchining o'z shaxsiy hayoti, oilaviy va ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli bo'lishi, kasbiy faoliyatining samaradorligini oshiradi. Bunday shaxsiy rivojlanish o'qituvchining o'zini yuqori darajada baholashi va o'quvchilarga yanada samarali ta'lim berishiga yordam beradi.

Kasbiy va shaxsiy rivojlanish bir-birini to'ldiruvchi jarayonlardir. O'qituvchining shaxsiy sifatleri, ya'ni ishonch, samimiyat, ijtimoiy ko'nikmalar uning kasbiy faoliyatiga bevosita ta'sir

qiladi. Masalan, o'qituvchi o'zining muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirib, o'quvchilar bilan samarali ishlashga erishadi. Shuningdek, o'qituvchining ijobiy munosabati va ishga bo'lgan ishtiyoqi, ta'lim jarayonining sifatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Shaxsiy rivojlanish o'qituvchining o'zini tahlil qilish, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish va yangi pedagogik yondashuvlarni qabul qilish qobiliyatini oshiradi. Bu esa o'qituvchining kasbiy rivojlanishiga, yangi metodlarni o'rganish va ta'limda innovatsiyalarni qo'llashga yordam beradi.

O'qituvchilarning kasbiy o'sishini baholash va rivojlantirish uchun muntazam ravishda professional o'sish dasturlari, treninglar va seminarlar tashkil etiladi. Bu jarayon o'qituvchining o'z malakasini oshirish, yangi pedagogik yondashuvlarni o'rganish va amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi. Shuningdek, o'qituvchilarni o'z o'quvchilariga ta'lim berishda innovatsion va interfaol yondashuvlarni qo'llashga tayyorlash, ularning kasbiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Kasbiy o'sishni baholash va rivojlantirish o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, xatoliklardan saboq olish va o'zining kuchli tomonlarini yanada rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon o'qituvchining samarali ishlashiga, o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berishiga yordam beradi va ta'lim sifatini oshiradi. Shaxsiy rivojlanish jarayoni doimiy bo'lishi kerak. O'qituvchi o'zining kasbiy faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib, yangi maqsadlar qo'yishi, o'zini takomillashtirish uchun harakat qilishi zarur. Shaxsiy o'sishning doimiyligi o'qituvchining o'z ishiga bo'lgan motivatsiyasini va ishtiyoqini oshiradi. Shaxsiy rivojlanish, shuningdek, o'qituvchining o'zining ruhiy va emotsional holatini ham yaxshilashga yordam beradi, bu esa o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga moslashishga o'qituvchilarni tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim tizimi nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki jamiyatning o'zgaruvchan talablariga javob berishga, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida yuz berayotgan global o'zgarishlarga moslashishga imkon yaratishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bugungi kunda jamiyat va iqtisodiyotda tezkor o'zgarishlar yuz bermoqda. Texnologiyalar, kommunikatsiya vositalari va iqtisodiy tizimlarning o'zgarishi yangi ijtimoiy va iqtisodiy talablarni keltirib chiqarmoqda. Kompetensiyaga asoslangan ta'lim o'qituvchilarga ushbu o'zgarishlarga moslashish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni berishga

qaratilgan. Bu yondashuv o'qituvchilarni nafaqat o'z sohasidagi bilimlar bilan, balki global iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar, yangi texnologiyalar va ish bozoridagi talablar bilan ham tanishtiradi. Ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga moslashish, o'qituvchilarga o'z faoliyatlarini yangilash, innovatsion yondashuvlarni qo'llash va o'quvchilarga yangiliklarni o'rgatish imkonini beradi.

O'qituvchilar o'z kasbiy faoliyatlarida yangiliklarga moslashish uchun o'z bilimlarini va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab turishlari kerak. Buning uchun ular zamonaviy texnologiyalar, yangi pedagogik metodlar, ijtimoiy va iqtisodiy tendensiyalarni o'rganishlari zarur. Kompetensiyaga asoslangan ta'lim o'qituvchilarni nafaqat pedagogik bilimlar, balki innovatsion texnologiyalar, raqamli vositalar va interfaol o'qitish metodlari bilan ham tanishtiradi. Bugungi kunda texnologiyalarning jadal rivojlanishi va iqtisodiy tizimlarning o'zgarishi, o'qituvchilardan nafaqat an'anaviy dars berish, balki yangi usullarni qo'llashni ham talab etadi. O'qituvchilarni yangi texnologiyalarni o'rganishga tayyorlash, ularni dars jarayonida qo'llashga rag'batlantirish, ta'lim jarayonini samarali va interfaol tashkil etishga yordam beradi. Masalan, online platformalar, raqamli o'quv materiallari, simulyasiyalar va o'quvchilarning mustaqil ishlashini rag'batlantiruvchi vositalar orqali darslarni yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin. Bunday yondashuv, o'quvchilarni yangi texnologiyalarga moslashtirishga va ularga zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni berishga yordam beradi.

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim, shuningdek, o'qituvchilarga ijtimoiy o'zgarishlarga ham moslashish imkonini yaratadi. Bugungi kunda jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar, masalan, madaniyatlararo aloqalar, gender tengligi, inson huquqlari kabi masalalar o'qituvchidan har tomonlama rivojlangan, ijtimoiy mas'uliyatli va empatiyaga ega bo'lishni talab qiladi. O'qituvchilar o'z o'quvchilarini bu ijtimoiy o'zgarishlar haqida xabardor qilib, ularni adolat, tenglik, hurmat kabi qadriyatlar bilan tarbiyalashlari kerak. Shuningdek, o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyatlarida ijtimoiy muhitning o'zgarishlariga mos ravishda o'quvchilarga zarur ko'nikmalarni berishlari zarur. O'quvchilarga nafaqat akademik bilimlar, balki ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish ham muhimdir. O'qituvchilar o'quvchilarga ijtimoiy va madaniy masalalar, o'zaro

hurmat va bag'rikenglikni o'rgatish orqali jamiyatda ijobiy o'zgarishlarga hissa qo'shishlari mumkin. Kompetensiyaga asoslangan ta'lim, shuningdek, o'qituvchilarni yangi kasblarga tayyorlashni ham ta'minlaydi.

Hozirgi kunda texnologik inqiloblar va iqtisodiy tizimdagi o'zgarishlar natijasida yangi kasblar paydo bo'lmoqda, eski kasblar esa o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. O'qituvchilarni bu o'zgarishlarga tayyorlash, yangi kasblar va ularning talablariga moslashtirish, ta'lim jarayonida mehnat bozoridagi yangi ehtiyojlarni hisobga olish zarur. Shuningdek, o'qituvchilarni o'z kasbiy faoliyatlari davomida o'quvchilarga yangi kasblar, raqamli iqtisodiyot, innovatsiyalar va texnologiyalar haqida ma'lumotlar berishga tayyorlash kerak. Bu yondashuv o'quvchilarning kelajakdagi ish bozoriga muvaffaqiyatli kirishlariga yordam beradi va ularni zamonaviy iqtisodiyotning ehtiyojlariga moslashtiradi. Kompetensiyaga asoslangan ta'lim, shuningdek, o'qituvchilarga hayot davomida ta'lim olishga tayyorlanishni ham o'rgatadi.

O'qituvchilarni doimiy ravishda o'z kasbiy bilim va ko'nikmalarini yangilashga undash, ularning o'zini takomillashtirishga yordam beradi. Ta'lim jarayonida o'qituvchilar o'quvchilarga o'z bilimlarini doimiy ravishda oshirish va yangilab borishning ahamiyatini ko'rsatishlari kerak. Bu yondashuv o'quvchilarga kelajakdagi ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi.

1.2. §. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisi kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

O'qituvchilarni tayyorlash natijalari har doim va albatta subyektlarning maqsadga erishishini tezlashtiruvchi yoki sekinlashtiradigan, jarayonni amalga oshirish uchun turli imkoniyatlarni yaratadigan hamda ehtiyojlarni qondiradigan shart-sharoitlarga bog'liq bo'ladi. Bu jihatdan bo'lajak o'qituvchini kasbiy faoliyatga tayyorlashning muvaffaqiyati bir qator vaziyatlar bilan baholanib, ular faoliyat turini, jarayon davomiyligini, o'zaro munosabatlar samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillarni o'zgartirishi mumkin. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchini kasbiy faoliyatga tayyorligini ta'minlovchi shart-sharoitlarni nafaqat bilish, balki ularni yarata olish ham muhim sanaladi.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorligini shakllantirish uchun barcha shartlarni tashkiliy-pedagogik va didaktik turlarga ajratish mumkin.

Tashkiliy-pedagogik shartlar, bo'lajak o'qituvchini kasbiy faoliyatga tayyorlashda jamiyatning ijtimoiy buyurtmalarini amalga oshirish mexanizmlarini xarakterlaydi:

- kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan, pedagogik jarayonni tashkil qilish bo'yicha metodik ishlar tizimi;
- bo'lajak o'qituvchini tayyorlash jarayonining o'quv-uslubiy ta'minoti (dasturlar, darsliklar, uslubiy tavsiyalar, o'yin senariylari, seminar dasturlari, treninglar va boshqalar);
- bo'lajak o'qituvchini tayyorlashning o'quv-metodik bazasi (materiallar, jihozlar, bino va h.zo);
- bo'lajak o'qituvchini boshqaruv jarayonlariga maxsus tayyorlash;
- kasbiy faoliyatga tayyorlikni tavsiflovchi kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta'lim muhiti;
- OTM va ijtimoiy institutlarning bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlashda o'zaro hamkorligi;
- o'quvchilarning kasbiy pedagogik faoliyatga qadriyatga asoslangan munosabatini shakllantirishga yo'naltirilgan ijobiy xulq-atvori;
- ta'lim jarayonining kelajakdagi o'qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorligini tavsiflovchi shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilganligi;
- ta'lim mazmunini ta'lim muassasasining bilim, ko'nikma va malakalarga bo'lgan ehtiyojlariga yo'naltirish;
- bo'lajak o'qituvchining kasbiy pedagogik va tadbirkorlik faoliyatiga tayyor bo'lishiga yordam beradigan an'analarni saqlash.

Didaktik shartlar qayta shakllantiruvchi faoliyatga qadriyatli munosabat ya'ni, o'quvchilarda o'z harakatlarining ahamiyatini tushunishga yordam berish va ularni mazmunli hamda ta'sirchan faoliyatlarda ishtirok etishga rag'batlantirishni shakllantirish bo'yicha bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash imkoniyatlarini xarakterlaydi va quyidagilarni qamrab oladi:

- Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisi kompetensiyasini egallash orqali, kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni shakllantiruvchi ta'lim maqsadlari va vazifalarini amalga oshirish;

- Bo'lajak o'qituvchining tadbirkorlik faoliyatiga tayyorgarligini tavsiflovchi shaxsiy xislatlar(bag'rikenglik, samaradorlik, tadbirkorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, qat'iyatlilik)ni shakllantirishga yo'naltirilgan o'quv jarayoni;

- Bo'lajak o'qituvchini kasbiy faoliyatga muvaffaqiyatli tayyorlashga hissa qo'shuvchi o'quv fanlari va elementlarining tayyorlov rejasida mavjudligi.

Individual yondashuv – bu har bir o'qituvchi yoki o'quvchi uchun individual ehtiyojlar, imkoniyatlar va qobiliyatlarni inobatga olgan holda o'qitish jarayonini tashkil qilish metodidir. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda bu usulning ahamiyati katta, chunki ta'lim jarayonida har bir o'quvchining individual xususiyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari va ta'limga bo'lgan munosabati turlicha bo'ladi. Shuning uchun, har bir o'quvchiga moslashgan yondashuvni ishlab chiqish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va o'quvchining o'zini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

Bu yondashuvda, o'quvchilarning har biri uchun o'ziga xos ehtiyojlar va imkoniyatlar aniqlanadi. O'quvchilarning o'rganish uslubi, bilish darajasi, ijtimoiy va psixologik holati turlicha bo'lishi mumkin. Ba'zi o'quvchilar tez o'rganadilar, boshqalari esa yanada ko'proq vaqt va qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lishi mumkin. Shuning uchun, o'qituvchi har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini inobatga olib, unga mos tarzda darsni olib borishi kerak. Misol uchun, ayrim o'quvchilar vizual materiallar yordamida yaxshi o'rganadilar, boshqalari esa eshitish orqali ko'proq samarali o'rganadilar. O'qituvchi, bu farqlarni hisobga olgan holda, o'quvchilarga turli metodlar va vositalar yordamida ta'lim berishi lozim. Darslarda multimodal yondashuvni qo'llash, masalan, matnlar, diagrammalar, videolar va ovoqli materiallar bilan ta'minlash, har bir o'quvchining o'rganish uslubini qondirishga yordam beradi.

Individual yondashuv nafaqat o'quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olish, balki ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga ham qaratilgan. O'qituvchi o'quvchilarning kuchli tomonlarini aniqlab, ularni yanada mustahkamlashga yordam berishi kerak. Masalan, agar

bir o'quvchi matematikada yuqori natijalar ko'rsatayotgan bo'lsa, o'qituvchi uni yanada murakkabroq masalalar bilan ta'minlash yoki ilg'or mavzularni o'rgatishda yordam berishi mumkin. Aksincha, agar o'quvchi biron bir fan bo'yicha qiyinchiliklarga duch kelsa, o'qituvchi unga individual yordam ko'rsatishi, qo'shimcha resurslar yoki moslashtirilgan topshiriqlarni taqdim etishi zarur. Shuningdek, **qobiliyatlarni rivojlantirish**ning eng yaxshi usuli – bu o'quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatini yaratishdir. O'quvchilarni o'z bilimlarini mustahkamlash va yanada chuqurlashtirish uchun loyihalar, izlanish ishlari, guruhli muhokamalar va interfaol mashg'ulotlar kabi metodlar qo'llanilishi mumkin. Bu o'quvchilarga nafaqat o'rganish jarayonida yordam beradi, balki ularni yanada mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishga ham undaydi.

Bu yondashuv faqat o'quvchilarga emas, balki o'qituvchilarga ham moslashadi. Har bir o'qituvchining pedagogik uslubi, metodik qobiliyatlari, va o'qitishdagi tajribasi turlicha bo'lishi mumkin. O'qituvchilarni o'zlarining individual ehtiyojlari asosida rivojlantirish uchun, ularni doimiy ravishda pedagogik treninglar, seminarlar va kurslar bilan ta'minlash zarur. O'qituvchi o'zining metodik ko'nikmalarini kengaytirishi, yangi texnologiyalarni o'rganishi va o'z bilimlarini yangilashi kerak. Shuningdek, o'qituvchilarga o'z bilim va tajribalarini boshqalar bilan almashish imkoniyatini berish muhimdir. Pedagogik jamiyatlar, ta'limni rivojlantirishga qaratilgan guruhli faoliyatlar va izlanishlar o'qituvchilarning o'z o'quvchilari bilan yanada samarali ishlashiga yordam beradi. O'qituvchilar bir-biridan yangi yondashuvlarni va metodlarni o'rganib, o'z faoliyatlarini yanada samarali qilishlari mumkin.

Individual yondashuvda **differensiyalashgan o'qitish** usullarini qo'llash katta ahamiyatga ega. Bu usul o'quvchilarning turli ehtiyojlariga mos ravishda darsni tashkil qilishni nazarda tutadi. O'qituvchi o'quvchilarning o'ziga xos qobiliyatlari, qiziqishlari, motivatsiyasi va ta'limga bo'lgan yondashuvlarini inobatga olib, o'qitish uslublarni va materiallarni moslashtiradi. Masalan, ba'zi o'quvchilar tez o'rganadigan bo'lsa, ularga ilg'or materiallar va murakkab masalalar taqdim etilishi mumkin. Aksincha, boshqa o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun ular uchun oddiyroq materiallar, qo'shimcha mashqlar yoki yordamchi vositalar taqdim

etilishi kerak. Shu tarzda, har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim berish ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Individual yondashuv o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga ham xizmat qiladi. O'qituvchilar o'quvchilarni faqat bilim olishga undashda emas, balki ularning o'z-o'zini baholash va rivojlanishiga yordam berishda ham faol bo'lishlari kerak. O'quvchilarga o'z yutuqlarini va kamchiliklarini ko'rish, natijalarini tahlil qilish va kelajakda qanday yaxshilanish kerakligini belgilashda yordam berish zarur. O'quvchilarni individual ravishda baholash, ularning rivojlanishini ko'rish va har birining o'rganish jarayonidagi muvaffaqiyatlarini ta'kidlash, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z faoliyatini o'z vaqtida tahlil qilish va kelgusidagi rejalari uchun maqsadlar belgilashga undash ham muhimdir.

Amaliy ta'lim – bu o'qituvchilarning pedagogik bilimlarini va ko'nikmalarini nafaqat nazariy jihatdan, balki amalda sinovdan o'tkazishga imkon beruvchi yondashuvdir. Bu yondashuvda ta'lim jarayoni faqat darslarda o'rganiladigan nazariy materiallarga bog'lanib qolmay, balki o'qituvchilarning kundalik pedagogik faoliyatini real sharoitda amalga oshirishga, o'z bilimlarini amalda qo'llashga qaratilgan mashg'ulotlar va treninglardan tashkil topadi. Amaliy ta'lim o'qituvchilarga o'z ko'nikmalarini rivojlantirish, pedagogik muammolarni hal etishda tajriba orttirish va o'z metodikasi ustida ishlash imkoniyatini yaratadi.

Amaliy ta'limning asosiy vositalaridan biri – bu amaliy mashg'ulotlar va seminarlar. Ushbu mashg'ulotlar, o'qituvchilarga o'z bilimlarini real sharoitda qo'llashga imkon beradi. Seminarlar va amaliy mashg'ulotlar o'qituvchilarni o'zlari o'rgangan pedagogik nazariyalarni o'z faoliyatlariga tatbiq etish imkoniyati bilan ta'minlaydi. Bunday mashg'ulotlar, ko'pincha o'qituvchilarni guruhda ishlash, ta'lim metodlarini takomillashtirish, pedagogik jarayonni tahlil qilish va tajriba almashish imkoniyatlarini yaratadi. Seminarlar va amaliy mashg'ulotlar nafaqat o'qituvchilarni nazariy bilimlarga ega bo'lishga, balki pedagogik ko'nikmalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Masalan, o'qituvchilar seminarda o'zlarining dars tashkilotlari, sinfdagi muloqot va o'quvchilarning o'zlashtirish darajalarini tahlil qilib, ushbu jarayonni samarali boshqarish bo'yicha tajriba orttirishadi.

Bu jarayonda, o'qituvchilar bir-birlariga maslahatlar berib, o'z faoliyatlarini yaxshilashga harakat qilishadi.

O'qituvchilar uchun maxsus tashkil etilgan treninglar va simulyasiyalar ham amaliy ta'limning samarali vositalaridir. Treninglar o'qituvchilarga pedagogik ko'nikmalarini rivojlantirish, yangi metodikalarni o'rganish va o'z tajribalarini yanada boyitish imkoniyatini yaratadi. Treninglar o'qituvchilarni nafaqat bilimlar bilan, balki o'quv jarayonini boshqarish, pedagogik metodlarni qo'llashda o'zining individual yondashuvini ishlab chiqishga ham undaydi. Simulyasiyalar esa, o'qituvchilarga real o'quv jarayonini yaratish imkonini beradi. Bu amaliy mashg'ulotlar orqali o'qituvchilar o'z ko'nikmalarini amalda sinab ko'rishadi. Masalan, o'qituvchilar simulyasiyalarda o'zlarini o'quvchi sifatida ko'rib, ta'lim jarayonini yangicha usullar bilan tashkil qilishni o'rganadilar. Shuningdek, simulyatsiya orqali o'qituvchilar o'zlarini o'quvchilarga ta'lim berish paytida yuzaga keladigan qiyinchiliklarga tayyorlashlari mumkin. Bu jarayon o'qituvchining stressli vaziyatlarni yengish, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish va darsni muvaffaqiyatli tashkil etish qobiliyatini rivojlantiradi.

Amaliy ta'limning eng muhim jihatlaridan biri, o'qituvchilarga o'z bilimlarini va metodikalarni amalda sinovdan o'tkazish imkoniyatini berishdir. Tez-tez o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlar va simulyasiyalar orqali o'qituvchilar o'z bilimlarini o'quvchilar bilan ishlashda qo'llashga o'rganadilar. Bu jarayon o'qituvchiga nafaqat o'z bilimlarini, balki o'quvchilarga qanday yondashish, ularga qanday metodlar orqali samarali ta'lim berish haqida o'ylash imkonini beradi. O'qituvchi o'zi uchun yangi metodlarni sinab ko'rish, dars jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal etish va pedagogik yondashuvni doimiy ravishda takomillashtirish orqali o'z bilimlarini sinovdan o'tkazadi. Bu, o'qituvchining kasbiy rivojlanishining muhim bosqichidir. Sinov jarayonlari o'qituvchiga o'z faoliyatini tahlil qilish, muammolarni aniqlash va ularni hal qilishda yangi yondashuvlarni kiritish imkoniyatini beradi.

Amaliy ta'lim nafaqat o'qituvchilarning jamoaviy rivojlanishiga yordam beradi, balki ularning individual rivojlanishini ham ta'minlaydi. O'qituvchilar o'rtasida tajriba almashish, guruhlarda ishlash va o'quv jarayonini birgalikda tahlil qilish jamoaviy o'rganishga yordam beradi. Bunday o'rganish usuli o'qituvchilarga

o‘zaro fikr almashish, yangi metodlar va yondashuvlarni o‘rganish, shuningdek, bir-birining tajribasidan foydalangan holda o‘z faoliyatlarini yanada takomillashtirishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, amaliy ta‘lim individual rivojlanishga ham imkoniyat yaratadi. Har bir o‘qituvchi o‘zining pedagogik metodlarini sinovdan o‘tkazib, o‘zini qanday rivojlantirish, yangi bilimlarni qanday o‘zlashtirish va ularni amaliyotda qo‘llashni o‘rganadi. Bu jarayon o‘qituvchining o‘z-o‘zini rivojlantirishiga yordam beradi va uning kasbiy o‘sishini qo‘llab-quvvatlaydi.

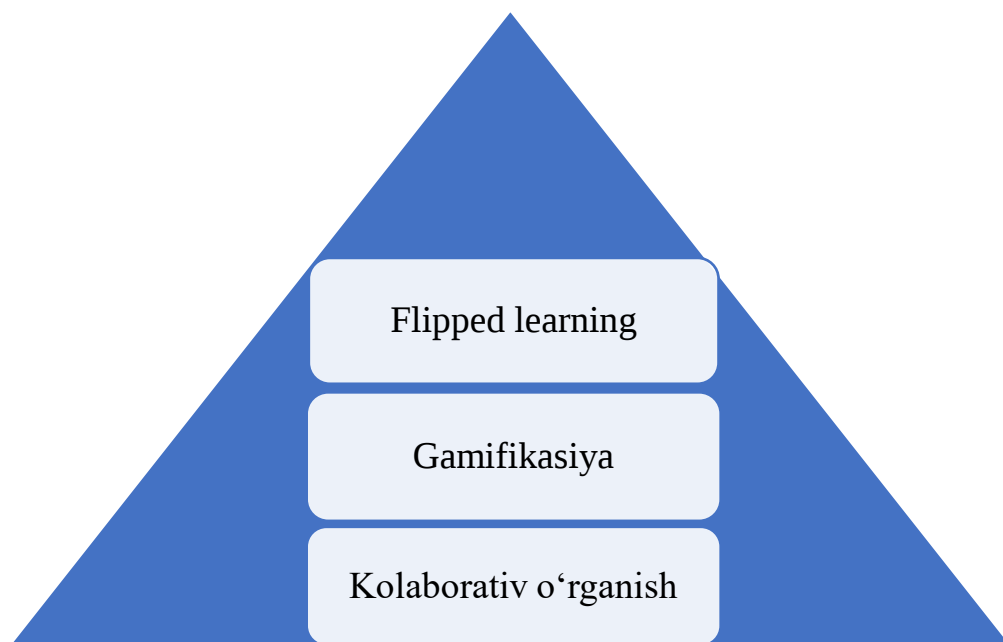
Kompetensiyaga asoslangan yondashuv o‘qituvchilardan nafaqat pedagogik bilimlar va ko‘nikmalarni, balki yangilikka ochiq bo‘lishni ham talab qiladi. Bu yondashuvda o‘qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, yangi metodlarni sinab ko‘rish, va ta‘lim jarayonini doimiy ravishda innovatsion usullar bilan yangilashga majburdir. Innovatsion yondashuv o‘qituvchidan faqat an‘anaviy ta‘lim metodlarini bilishni emas, balki ta‘limni samarali va interfaol shakllarda olib borish uchun yangi texnologiyalar va yondashuvlarni o‘zlashtirishni ham talab qiladi. Bugungi kunda ta‘lim sohasida tezkor o‘zgarishlar yuz bermoqda. Digital texnologiyalar va internetning rivojlanishi, yangi pedagogik ilmiy yondashuvlar va metodikalar o‘qituvchilardan doimiy ravishda yangilanishni talab qiladi. Innovatsion yondashuv ta‘lim jarayonini nafaqat yangilash, balki uning samaradorligini oshirishga ham qaratilgan. O‘qituvchilar, yangi bilimlar va texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga joriy etish orqali, o‘quvchilarga yanada qiziqarli va interfaol o‘rganish tajribasini taqdim etadilar. Innovatsion yondashuvda o‘qituvchining vazifasi – yangi pedagogik texnologiyalarni o‘rganish va amaliyotga tadbiq qilishdir. Masalan, o‘qituvchilar onlayn ta‘lim platformalaridan, ta‘lim uchun maxsus ishlab chiqilgan mobil ilovalar va o‘quv resurslaridan samarali foydalanishi mumkin. Shu tarzda, o‘qituvchilar o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini yanada interfaol va qiziqarli qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Innovatsion yondashuvda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash o‘qituvchidan texnik vositalarni samarali va maqsadga muvofiq tarzda ishlatishni talab qiladi. Bu texnologiyalar orasida, masalan, raqamli o‘quv materiallari, virtual sinflar, interfaol doskalar, ko‘p funksiyali ta‘lim ilovalari va o‘quvchilarning individual o‘rganish tezligini nazorat qilish imkonini beruvchi tizimlar mavjud.

O'qituvchilar bu texnologiyalarni darslarni yanada samarali tashkil etish, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va o'quv jarayonini boshqarish uchun qo'llashlari kerak.

Zamonaviy texnologiyalar, shuningdek, o'qituvchilarga o'z faoliyatini tahlil qilish, dars jarayonini yanada yaxshi rejalashtirish va yangi metodlarni sinovdan o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Misol uchun, interfaol darslar va o'quv platformalarida amalga oshirilgan mashg'ulotlar o'qituvchilarga o'quvchilarning darsda qanchalik faol ekanligini, qaysi mavzularni yaxshiroq o'rganayotganini kuzatish imkoniyatini beradi. Bu ma'lumotlar esa o'qituvchiga ta'lim jarayonini yanada yaxshilash uchun zarur bo'lgan tahlilni taqdim etadi. Innovatsion yondashuv o'qituvchilarga yangi pedagogik metodlarni joriy etish va doimiy ravishda o'z uslublarini takomillashtirishni o'z ichiga oladi. Masalan, **flipped learning** (teskari dars), **gamifikasiya** (o'yin elementlarini ta'lim jarayoniga kiritish), **kolaborativ o'rganish** (guruhda o'rganish) kabi yangi pedagogik yondashuvlar joriy etilishi mumkin (1.2-rasm).

Bu metodlar o'qituvchiga o'quvchilarning faolligini oshirish, o'quvchilarni o'z bilimlari va ko'nikmalarini yanada mustahkamlashga undash imkonini beradi. Flipped learning metodida o'qituvchi darslarni an'anaviy ravishda o'qitish o'rniga, o'quvchilarga uyda dars materiallarini o'qib kelishni topshiradi, sinfda esa bu bilimlarni amalda qo'llash va muhokama qilishga yo'naltirilgan faoliyatlar o'tkaziladi. Gamifikasiya, o'z navbatida, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, chunki o'yin elementlari ularni faol ishtirok etishga undaydi va ta'lim jarayonini ko'proq qiziqarli qiladi.

1.2-rasm: Ta'lim tizimidagi yangi pedagogik yondashuvlar

Innovatsion yondashuv, shuningdek, o'quvchilarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham yo'naltirilgan. O'qituvchilar yangi metodikalar va texnologiyalar yordamida o'quvchilarga o'z bilimlarini mustaqil ravishda o'rganish va o'zlashtirish imkoniyatlarini yaratadilar. Bunda, o'quvchilarga yaratish, tadqiqot o'tkazish, muammolarni hal etish va yangi g'oyalar yaratish bo'yicha ko'nikmalarni o'rgatish muhimdir. Innovatsion yondashuvda o'quvchilarni interfaol faoliyatlar va loyihalar orqali ijodkorlikka, shuningdek, muammolarni hal qilishda tanqidiy fikrlashga rag'batlantirish muhimdir. O'quvchilarni o'z bilimlarini real hayotda qo'llashga va ta'lim jarayonini yangicha usullarda boshqarishga undash orqali, o'qituvchilar ularni muvaffaqiyatli kelajak uchun tayyorlaydilar. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv innovatsion madaniyatni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Bu o'qituvchilarni yangi texnologiyalarni va pedagogik metodlarni joriy etishga undash, shu bilan birga, o'quvchilarda innovatsion fikrlashni rivojlantirishni ta'minlaydi.

O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot va hamkorlikni kuchaytirish, yangi g'oyalar va yondashuvlarni sinab ko'rish, sinfda va o'quv jarayonida innovatsion o'zgarishlarga erishish imkonini yaratadi. Shuningdek, o'qituvchilarni innovatsion pedagogik yondashuvlarni o'rganishga va o'z amaliyotlarida qo'llashga

ragʻbatlantirish uchun muntazam ravishda treninglar, kurslar va seminarlar oʻtkazish zarur. Bu oʻqituvchilarning doimiy ravishda oʻz bilimlarini yangilab, zamonaviy pedagogik metodlarni amalda qoʻllashlariga yordam beradi.

1.3. §. Boʻlajak oʻqituvchilarni tayyorlashda kompetensiyaga asoslangan yondashuvning oʻziga xos xususiyatlari

Taʼlimning maqsadi nafaqat madaniyat va fan yutuqlari bilan tanishish, balki murakkab, koʻp qirrali va koʻp bosqichli tizimni oʻzida uzluksiz aks ettiradigan, qoidaga koʻra tartiblashtiriladigan, ehtiyoj boʻlganda pedagog, jamoa tomonidan tartibga keltiriladigan, erkin mustaqil shaxsni, yuksak axloqli va mehnatkash fuqaroni shakllantirishdir. Negaki aynan ularning oʻzaro hamkorligi sharoitida mustaqil mehnat faoliyatiga va unga muvofiq mehnat munosabatlarini qurishga tayyorlikning yetarli darajasiga erishish mumkin.

Falsafa, psixologik-pedagogik va boshqa adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, tizimli muammolar va atamashunoslik pedagogik sohaga mustahkam oʻrnashgan hamda taʼlimning nazariy va amaliy muammolarini tadqiq qilishda faol qoʻllaniladi. Bunda, qayd etish kerakki, psixologik-pedagogik izlanishlarda bunday keng darajadagi tizimli yondashuv nisbatan yaqindan qoʻllanila boshlandi, yaʼni 70-yillarning boshlarida tizimli-strukturaviy jihatlarni oʻrganish uchun undan foydalanish imkoniyati va zarurligi toʻgʻrisida dalillarni F.F.Korolyov, M.A.Danilov va boshqalar ilgari surgan. [74, -b.110].

Taʼkidlash kerakki, tizimli tadqiqotlar davrigacha murakkab obyektlar ularning alohida xususiyatlari jihatidan tasvirlangan boʻlsa, tizimdan foydalanish oʻz maqsadiga koʻra obyektning ishlashi va rivojlanishining oʻziga xosligini aniqlashi kerak edi. Bunda ularning ichki va tashqi xususiyatlarini, aloqalar va munosabatlarni aniqlashdan iborat boʻlib, shuningdek, obyekt yoki jarayonning yaxlitligini taʼminlaydigan, tizimni tashkil etuvchi xususiyatlarni ajratib koʻrsatish nazarda tutilgan.

F.F.Korolyovning fikricha, pedagogik hodisalar murakkab tizimlar sifatida koʻrilishi kerak. Bu tizimlarning barcha qismlari umumiy maqsadga xizmat qiladi va bir-biri bilan bogʻlangan. Agar bir qismi oʻzgarsa, bu boshqa qismlarga ham taʼsir qiladi. Murakkab tizim esa muhitning bir qismi boʻlib, uning normal ishlashi uchun ilmiy asoslangan boshqaruv zarur. Muallif, pedagogik hodisalarga tizimli

yondashuvdan foydalanish zaruriyati va imkoniyatlarini ko'rsatar ekan, uning mohiyatini anglatmaydi, balki asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatadi.

V.P.Bespalko, G.M.Gadjiyev va boshqalarning konsepsiyalarida pedagogik tizimlar o'zaro bog'liq tizimlar va funksional tarkibiy qismlar, ta'lim maqsadlariga va yosh avlod kattalar tarbiyasiga birlashtirilgan muhim xususiyatlar, ularning mutanosibligi esa boshqa barcha tizimlar (pedagogik bo'lmagan)dan ularni ajratib turadi. Bunda, tarkibiy qismlar sifatida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi: tizimning ta'lim maqsadi; didaktik birliklar ko'rinishidagi ta'lim mundariyasi, uni o'zlashtirish uchun esa tizim yaratiladi; o'qituvchi va pedagogik kommunikatsiya vositalari (ta'lim vositalari)ni o'z ichiga oluvchi pedagogik shartlar; o'quvchi – tizim subyekti sifatida; bir pedagogik tizim boshqa biridan nimasi bilan ajralib turadi yoki nimasi bilan o'xshashligini ko'rsatib bera oladigan pedagogik hamkorlikning modeli va metodlari (uslub)ni o'z ichiga oluvchi pedagogik jarayon [30, -b. 40].

Shu jihatdan, pedagogik tizimlarni mukammallashtirish yoki yaratish ma'lum bir toifadagi bitiruvchilarni tayyorlashga ehtiyoj bo'lgandagina dolzarb hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, ta'lim maqsadlarini shakllantiriladi va ularga mos pedagogik model va konsepsiyalari ishlab chiqiladi. Bunda ta'lim manbalari, u yoki bu subyektlar tomonidan o'zlashtiriladigan fanga aylanishi lozim. Ular tayyorlov maqsadlariga muvofiq tanlab olinadi hamda pedagogik modelning boshqa muhim qismlari bilan bir qatorda turadi.

Binobarin, har qanday pedagogik tizim faqatgina subyektlarning ma'lum bir kontingenti tegishli tayyorgarlikka ehtiyoj sezgandagina vujudga kelishi mumkin, bu yerda pedagogik aloqalar asosiy tarkibiy qism bo'lib, ular maqsadga erishishga xizmat qiladigan va pedagogika o'zaro hamkorlik metod, shakl va vositalarini o'z ichiga qamrab oladi. Aytib o'tish kerakki, pedagogik tizimlarning mufavvaqiyatli faoliyati, ularda ish yuritayotgan pedagoglar tomonidan belgilanadi, ularning tayyorgarligi esa pedagogik hamkorlik maqsadlariga, pedagogik aloqalarni shakllantiruvchi vositalarga, o'zaro aloqador subyekt to'g'risidagi psixologik bilimlarga mos kelishi shart bo'lgan boshqa tarkibiy qismlarga bog'liqdir.

Ta'kidlash kerakki, pedagogik tizimning tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish muhim, ammo tizimni tavsiflash uchun yetarli shart

hisoblanmaydi, sababi ularning barchasi o‘zaro bir biri bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri va qayta aloqalar bilan bog‘langan, va natijada aniq bir bog‘liqlikni tobelikni (bir tarkibiy qism butunlay o‘zgarganida boshqa biri qanday o‘zgarishini) tasvirlash pedagogikaning markaziy vazifasi sanaladi va pedagogik tadqiqotlar asosini tashkil qiladi. Shu bilan birga, tizimning samaradorligi ta’lim jarayonida o‘quvchining xarakter-xususiyatlari qanchalik e’tiborga olinishiga bog‘liq (idrok etish qobiliyati; eslash; muayyan muammolar va amaliy vazifalarni hal qilish uchun materialni qayta ishlash va undan foydalanish).

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisini tayyorlashning maksimal samaradorligi har bir talaba uchun maqbul sharoitlarni ta’minlash, ularning individual xususiyatlarini, qobiliyatlarini, yuqori asabiy faoliyat turlarini, uning aqliy faoliyatining o‘ziga xos ko‘rinishlari, ma’nan-axloqiy masalalarga qaratilgan jihatlarni va boshqalarni hisobga olishni nazarda tutadi. Shuni aytish joizki, pedagogika va psixologiyada individual farqlar negizida analitik (alohida psixik funksiyalarning qiymat xususiyatlari) va sintetik (individumlar tiplar bo‘yicha guruhlanadi, bu esa yakka tartibli psixik funksiyalarni emas, balki o‘quvchilarning individual xarakter xususiyatlarini kompleks o‘rganish imkonini beradi) xususiyatlar yotadi. Shunday qilib, ta’lim mazmunini tanlash va tahlil qilish, o‘quvchilarning individual farqlarini aniqlash muammolariga tizimli yondashuvdan foydalanish ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini har tomonlama oshirishga, tizimni shaxsga, uning ehtiyojlari va qiziqishlariga qaratishga yordam beradi.

Yuqoridagilarni hisobga olib, texnologik amaliyotning mazmuni, faoliyatning o‘ziga xosliklari va kelajakda ushbu tarmoqning rivojlanish tendentsiyalarini o‘rganish orqali ishchi kasbini tayyorlash dasturi maxsus texnologiya va ishlab chiqarishning o‘ziga xos jihatlarini o‘z ichiga oladi. Bu dastur, shuningdek, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga va zamonaviy talablar asosida ishchi mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan.

Shu bilan birga, talabalar faoliyatini tashkiliy-iqtisodiy omillar orqali oldindan belgilab qo‘yilgan va asosan ish joyini tashkil etish, mehnat sharoitlariga rioya qilish, texnologik hujjatlarni yuritish va hokazolarga qaratilgan tayyorgarlik, texnologik va yordamchi qismlarga muvofiq tizimlashtirilgan. Sababi bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi uskunalar, kesuvchi va nazorat-o‘lchov asboblari,

qurilmalar va texnik hujjatlar bilan ishlaydi. Ya'ni uning o'quv jarayonini tashkil qilish bo'yicha faoliyati eng avvalo, yuqorida sanab o'tilgan mehnat anjomlari va hujjatlarni hozirligi hamda ishchi holatida ekanligini ustidan nazorat qilishdan iborat.

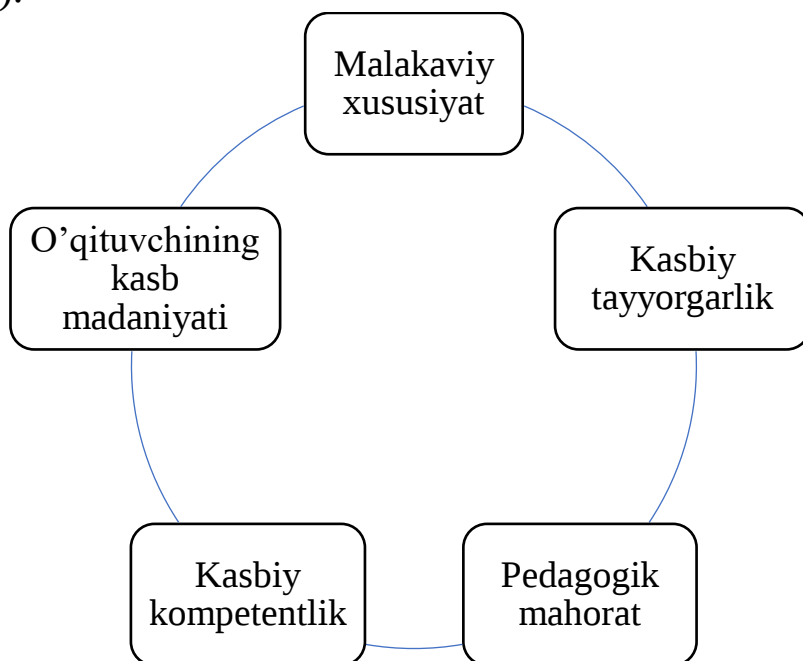
Talabaning aqliy-kognitiv madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari talabalar shaxsining zarur mehnat qiymatlariga erishishiga, mehnat munosabatlarini tartibga solishga yo'naltirilgan bo'lib, bu jarayon ko'p jihatdan atrof-muhitga, shuningdek, talabalar dunyoqarashi, dunyo tushunchasi va hissiyotlari darajasiga bog'liq. Binobarin, talabaning dunyoqarashi, unga atrofdagi dunyoni idrok etishga imkon beruvchi murakkab ma'naviy ta'limni ifodalab, uning qadriyatlarga munosabatini belgilaydi, hamda ular orasida mehnat muhim o'rinni egallaydi, chunki dunyoqarash qadriyatlari orasida uning o'zini ko'p jihatdan fuqarolik va mehnat majburiyatlarini bajarishga nisbatan munosabatni belgilab beradi.

Aytish kerakki, ko'rib chiqilayotgan masala doirasida shaxsning o'zini anglash va uning e'tiqodi dunyoqarashning asosiy elementlari hisoblanadi. Natijada, yuqori sinf o'quvchilarini transformatsiya faoliyatni boshqarishga tayyorlash modeli quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi: faoliyat sohasi tanlovining to'g'riligi, atrofdagi voqelikka hissiy va psixologik munosabat, harakat motivlari va xulq-atvorni tanlash.

Bundan tashqari, o'z mehnat majburiyatlari to'g'risidagi tasavvurlarini chuqurlashtirish va kengaytirish, mustaqillik hissinii shakllantirish, adolatsizlikka nisbatan toqatsizlikni rivojlantirish uchun axloqiy sifatlarni shakllantirish muhimdir. Bu yerda shaxsning mehnatsevarligi muhim xususiyat sifatida ajralib turadi, bu nafaqat jismoniy va aqliy mehnatga bo'lgan muhabbat va odatni, balki mehnat qilayotgan insonlarga hurmat va o'z mehnati hamda boshqalar mehnatining natijalariga ehtiyotkorona munosabatni ham anglatadi. Ushbu xislatlarni shakllantirish, eng birinchi navbatda, shaxsni ijtimoiylashuvida yetakchi institut sifatida ta'limga kiritilgan bo'lib, u ekologiya, iqtisod, siyosat, huquq, tibbiyot to'g'risida ilmiy bilimlarni bera olishi, shuningdek, o'quv va amaliy faoliyat jarayonida, umumbashariy axloqiy va mehnat qadriyatlariga yo'naltirilgan ijtimoiy qimmatli fazilatlarni shakllantira olishi, ularni jahon badiiy madaniyati bilan tanishtira olishi tan olingan.

Pedagoglarni tayyorlovning kompetensiyaviy yondashuviga bag'ishlangan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining

kasbiy kompetensiyasi o'qituvchilik faoliyatining asosi sifatida tan olinishi bilan birga, atamaning o'zini talqin qilishda noaniqliklar mavjud. O'qituvchiga qo'yiladigan talablar to'plami turlicha nomlanadi: "malakaviy xususiyat", "kasbiy tayyorgarlik", "pedagogik mahorat", "kasbiy kompetentlik", "o'qituvchining kasb madaniyati" (1.3-rasm).

1.3-rasm: O'qituvchiga qo'yiladigan talablar

Kasbiy kompetentsiyaning tuzilishi masalasi bo'yicha yakdillik mavjud emas. Shu munosabat bilan asosiy "kompetentlik" va "kompetensiya", shuningdek, "kasbiy kompetensiya" kabi tushunchalarni aniqlashtirib olish kerak.

Kasbiy kompetensiya – bu shaxsning o'z kasbini yoki mutaxassisligini samarali va sifatli bajarish uchun zarur bo'lgan bilimlar, ko'nikmalar, malakalar va shaxsiy xususiyatlar to'plamidir. Boshqacha aytganda, kasbiy kompetensiya, biror kasb yoki lavozimda muvaffaqiyatli ishlash uchun talab qilinadigan barcha qobiliyatlarni o'z ichiga oladi.

Kasbiy kompetensiyaga quyidagi tarkibiy qismlar kiradi:

Bilimlar – Kasbga oid nazariy va amaliy bilimlar, masalan, biror soha yoki faoliyat turlari haqida bilimga ega bo'lish.

Ko'ikmalar – Olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyati, masalan, maxsus asbob-uskunalar bilan ishlash, muammolarni hal qilish yoki jamoa bilan ishlash ko'nikmalari.

Malakalar –Bilim va ko'nikmalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan tajriba va sifatlar.

Shaxsiy xususiyatlar – Mas'uliyat, ijodkorlik, muammoni hal qilish qobiliyati, jamoada ishlash va boshqaruv ko'nikmalari kabi shaxsiy fazilatlar.

Kasbiy kompetensiya odamning ishga tayyorligini, sifatli va samarali ishlash imkoniyatlarini belgilaydi. Uning rivojlanishi kasb-hunar ta'limi va doimiy o'rganish jarayonida davom etadi.

Ta'limda kompetensiyaviy yondashuv ilk bor AQShda 70-yillarda yuzaga kelgan, o'sha davrdan boshlab, transformatsiya grammatika va tillarni o'rgatish nazariyasi sohasida turli xil til kompetensiyalari tadqiqotlari boshlangan, va “kommunikativ kompetentlik” tushunchasi kiritilgan. J.Raven o'zining “Zamonaviy jamiyatda kompetentlik” nomli asarida (1984-y). kompetentlikni keng qamrovli, “ko'p sonli komponentlardan iborat, ularning ko'plari bir-biridan nisbatan mustaqil, ba'zi komponentlar asosan kognitiv soha bilan, boshqalari esa emotsional soha bilan bog'liq. Bu komponentlar samarali xulq-atvorning tarkibiy qismlari sifatida bir-birini almashtirishi mumkin” degan hodisa sifatida tavsiflaydi [127]. J.Raven 39 turdagi kompetensiyalarni ajratib ko'rsatadi, ular insonda yuqori darajali tashabbuskorlik, qo'yilgan maqsadlarga erisha oladigan shaxsiyatni shakllantirish, o'zining xatti-harakatlari ijtimoiy oqibatlarini baholash va tahlil qilishga tayyorlikni nazarda tutadi.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) pedagogikada 90-yillarda ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni rivojlantirishga N.V.Kuzmina, A.K.Markova, L.M.Mitining asarlari katta hissa qo'shgan. N.V.Kuzmina pedagogik faoliyat doirasida kompetensiyani “shaxsiy xususiyat” qarab chiqadi.

N.V.Kuzmina pedagogik faoliyatni amalga oshirish mumkin bo'lgan besh darajani aniqlaydi [58], ularni kasbiy kompetentsiya darajalari deb hisoblash mumkin:

- Reprodukativ, bu o'qituvchi o'z bilimlarini boshqalarga yetkara olishini nazarda tutadi;
- Adaptiv, ya'ni o'qituvchi o'z xabarini tinglovchilar xususiyatlariga moslashtirishni biladi;
- Mahalliy modellashtirish, bunda o'qituvchi kursning alohida bo'limlari bo'yicha talabalarga bilim, ko'nikma va malakani

o'rgatish strategiyalariga ega bo'ladi (ya'ni, u pedagogik maqsadni shakllantirish, kutilayotgan natija bo'yicha o'ziga hisobot bera olishi va talabalarni o'quv va kognitiv faoliyatga jalb qilish yuzasidan tizim va ketma-ketlikni yaratish);

- tizimli modellashtirish, ya'ni o'qituvchining umuman fan bo'yicha kerakli bilim, ko'nikma va malakalar tizimini shakllantirish strategiyalarini egallashidan iborat;

- Faoliyat va xulq-atvorni tizimli modellashtirish: o'qituvchi mavzuni o'quvchi shaxsini, uning o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlarini shakllantirish vositasiga aylantirish bo'yicha strategiyalarini o'zlashtiradi.

N.V.Kuzminaning ta'kidlashicha, pedagogik qobiliyatlar faoliyatning uchinchi, mahalliy modellashtirish darajasiga o'tish davrida namoyon bo'ladi. Bu o'tish davrida dominantlik o'qituvchining o'zidan talabalarga, "qanday qilib aytaman, qanday tushuntiraman"dan "talaba o'quv dasturlari unga xizmat qilishi uchun topshiriqlarni qanday qilib va qaysi ketma-ketlikda bajaradi" degan masalaga o'tishi bilan bog'liq. Pedagogik ishning asosiy natijasi mening nima va qanday gapirganim va harakat qilganimda emas, balki *o'quvchining* qanday fikrlash, o'zini tutish, mehnat qilishni o'rganishida ekanligini o'qituvchi anglab yetadi.

A.K.Markova kasbiy malaka darajalari tasnifini va ularni baholash usullarini taklif qiladi [87]:

1-daraja: Kasb-hunar amaliyotiga kirishish, o'zining imkoniyatlarini sinab ko'rish;

2-daraja: fanda va amaliyotda ma'lum bo'lgan usullarni qo'llash, asosan o'quvchilarning rivojlanishiga emas, ularning bilimlariga yo'naltirish;

3-daraja: (o'qituvchi-usta): fanda va amaliyotda ma'lum bo'lgan eng yuqori namunalarga ega bo'lish, barqaror yuqori samaradorlik, optimallik, ta'lim oluvchilarning say-harakatlarini inobatga olish, boshqa o'qituvchilar bilan tajriba almashish;

4-daraja (yangilik kirituvchi o'qituvchi): yangi, ijodiy yo'nalishlarni izlab topishda samaradorlik, mehnatning asosiy natijasi sifatida o'quvchilarning psixologik rivojlanishiga yo'nalganlik, individuallik;

5-daraja (o'qituvchi-tadqiqotchi darajasi): o'zining asl g'oyalarini va boshqa o'qituvchilarning ahamiyatini o'rganishga va baholashga intilish, samaradorlikni baholash;

6-daraja (professional-o'qituvchi darajasi): doimiy psixologik rivojlanishga intilish, oldingi ijobiy darajalarning mavjudligi; barcha qidiruvlarni "o'quvchidan" boshlash; yangilikning samaradorligini o'rgana oladigan, tadqiqotchi; yangilik qiluvchi; zamoniy bilimlarga ega o'z ishining ustasi.

A.K.Markova va V.P.Kuzmina tomonidan taqdim qilingan birinchi uchta daraja, yagona o'ziga xos bo'lib, yanada yuqoriroq darajaga o'tish imkonini ko'rsatadi. O'qituvchi-ustoz barqaror yaxshi natijalarga erishadi va bu keying pedagogik darajaga o'tish imkonini beradi: A.K.Markova tasnifi bo'yicha 4-6-daraja yoki 5-6-daraja V.P.Kuzmina tasnifiga ko'ra.

A.G.Bermus kompetentsiyaga asoslangan yondashuv kontseptsiyasi haqida gapirar ekan, "ta'lim sohalari" ga tayanadi [9]. Bunda yakuniy kompetensiya shunday sohalar majmuasi bilan ifodalanadi va har bir soha kelajakdagi kasbiy faoliyatning o'ziga xos vazifasi (xususiyati) sifatida shakllanadi. Masalan, o'qituvchilar malakasini oshirishda quyidagi sohalar qo'llaniladi:

- o'quv dasturlarini va o'qitish metodlarini ishlab chiqish;
- baholash va o'lchash sohasi;
- axborot integratsiyasi sohasi (zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish bilan bog'liq);
- boshqaruv va innovatsiyalar sohasi;
- tadqiqot faoliyati sohasi.

Tadqiqotchilar shuningdek, o'qituvchining kasbiy kompetentligining alohida tarkibiy qismlarini ham o'rganib chiqishadi [56, 83, 93, 146, 150].

O'qituvchining ta'lim texnologiyasini o'zlashtirishdagi mehnati uning malakasining o'sishiga samarali ta'sir qilish shartlari L.R. Pozdnyakova [113] ning ishlarida o'rganilgan. Muallif, yangi texnologiyani muvaffaqiyatli tadbiq qilish uchun sinfdagi ta'lim jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlariga, o'quvchilarning xususiyatlari va ularning real aqliy salohiyatiga, ta'lim mazmunining xususiyatlari va uni amalga oshirishda o'qituvchining shaxsiy imkoniyatlariga asoslangan, ushbu ishlatiladigan texnologiyaga "ruxsat

olish” ni zaruriy shart deb hisoblaydi. Texnologiyani tadbiq qilish davrida o‘qituvchi ushbu loyihaning ijrochisi emas, balki loyihani yaratgan olimning hammuallifi sanaladi (V.M.Monaxov) [101, 102]. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, shaxsiy-fazilatlarga yo‘naltirilgan texnologilayalarni qo‘llash uchun o‘qituvchiga quyidagi ko‘nikmalar lozim bo‘ladi:

- pedagogik maqsadni belgilash;
- pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish;
- ta’lim jarayonlarini loyihalash va rejalashtirish;
- yoshga mos ong, fikrlash va faollikni shakllantirishni ta’minlash maqsadida bolalarning shaxslararo, guruhli, frontal o‘zaro munosabatlarini tashkil etish;
- pedagogik faoliyat natijalarini aks ettirish va monitoring qilish.

Shu tariqa, texnologiyani joriy qilishning asosini o‘qituvchining didaktik malakasi tashkil qilishi yana bir bor qayd etiladi.

M.I.Lukyanovanning ishida, o‘qituvchilarning psixologik-pedagogik rivojlanishi va uning amalga oshirilish bosqichlari ko‘rib chiqilgan [83]. Psixologik-pedagogik kompetensiya (PPK) o‘qituvchi kasbiy kompetensiyasining tarkibiy qismi sifatida qaraladi va “pedagogik hamkorlik jarayonida namoyon bo‘ladigan, o‘qituvchi bilimlari, amaliy ko‘nikmalari va real xatti-harakatlari orasidagi muvofiqlikni” aks ettiradi. PPK tarkibiy qismlarining to‘liqligi o‘qituvchining psixologik-pedagogik kompetensiyasi darajasini belgilab beradi: psixologik-pedagogik savodxonlik, muloqotga kirisha olish qobiliyati va ko‘nikmasi, kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlar. PPK ni oshirish maktabning psixologik xizmati tomonidan tashkil etilgan har bir tarkibiy qismni tizimli, maqsadli shakllantirish orqali erishiladi.

N.M. Zvereva o‘qituvchining malakasini oshirish tizimini ishlab chiqqan bo‘lib, bu tizim aynan o‘qituvchi ishlaydigan ta’lim muassasasida tashkil etiladi [33]. Ushbu tizimni joriy qilishdan asosiy maqsad bu - o‘qituvchida pedagogik qaror qabul qilishda ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirishdir. Nijniy Novgoroddagi bir qator maktab o‘qituvchilari bilan o‘tkazilgan tadqiqotlar o‘qituvchiga nazariy psixologik-pedagogik bilimlarni konstruktiv tarzda taqdim

etish uchun asos bo'ladigan asosiy g'oyalarni ajratib olish imkonini berdi:

- pedagogik masalalarni tanlash faqatgina nazariya mantiqiga, balki, asosan, o'quv amaliyoti mantiqiga muvofiq amalga oshiriladi;
- masalalarni ko'rib chiqishda psixologiya va didaktikaning sinteziga tayanish kerak: ya'ni avvalo muammoning psixologik mohiyatini aniqlash, so'ngra didaktik yordamni ochib berish lozim;
- pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ularni tushunish va o'qituvchi ularni qabul qilishi jonli yoki video darslarni tahlil qilish bilan birga amalga oshirilishi lozim.

O'qituvchilar malakasini oshirish jarayonini maktabga o'tkazish bir qator afzalliklarga ega bo'lib, bu nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish, ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. O'qituvchi malakasining ta'lim jarayoni natijalariga ta'sirini kuzatish imkoniyati yaratiladi. O'qituvchilarning uzluksiz malaka oshirishi esa eng muhim omil sanaladi. Ilmiy asoslangan yagona bir qarorga kelish o'qituvchi uchun murakkab ekanligini tajribalar ko'rsatgan, negaki, nazariyani o'rganish va anglash uchun uzoq muddat talab qilinadi, keyin esa uning asosida ta'lim-tarbiyaviy jarayonni shakllantirish kerak bo'ladi. O'qituvchining muvaffaqiyatli faoliyati uchun nafaqat ma'ruza va seminarlar, balki amaliy mashg'ulotlar ham xususan, darslar modelini ishlab chiqish, ularni asoslash, ochiq darslar o'tkazish va ularni muhokama qilish zarurdir.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida pedagogik bilimlar birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lishi bilan birga, faqat bitta bilim sohasiga to'liq bog'lanib qolmaslik kerak. O'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda, uning kommunikativ, ijtimoiy va etika kompetensiyalarini ham kengaytirish zarur. Chunki ta'lim jarayonida o'qituvchining faqatgina bilimli va ma'lumotli bo'lishi yetarli emas. U o'zini o'quvchilarga to'g'ri, samarali tarzda yetkazish, ularning muammolarini tushunish, ijtimoiy va hissiy jihatdan ularni qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Bularning barchasi, o'qituvchining shaxsiy va professional o'sishida muhim o'rin tutadi. Bo'lajak o'qituvchining pedagogik bilimlari – bu o'qituvchining o'quvchilarga ta'lim berishdagi asosiy vositasi hisoblanadi.

Pedagogik bilimlar, o'qituvchi darslarida foydalanadigan metodlar, psixologik yondashuvlar, o'qitish usullari va ta'limga oid ilmiy-texnikaviy yangiliklarni o'z ichiga oladi. O'qituvchi bu bilimlarni amalda qo'llash orqali o'quvchilarning o'rganish jarayonini samarali tashkil etadi. Shu bilan birga, pedagogik bilimlar bir chekkada bo'lmasligi kerak. O'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik holatlari va intellektual salohiyatlarini hisobga olib, darslarni shunday tashkil qilishni bilishi zarur. Bu bilan u o'quvchilarni o'rganishga ilhomlantiradi va o'ziga ishonchini oshiradi. O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi o'zaro muloqot va hamkorlikda samarali ishlashni anglatadi. Bu kompetensiya o'qituvchining o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalash, o'quvchilarga qiziqarli tarzda ma'lumot yetkazish, o'quvchilarni tinglash va ularga qayta aloqa berishda yaxshi natijalar ko'rsatadi.

Pedagogning samarali muloqoti o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi, ularni o'z fikrlarini ifodalashga, savollar berishga, o'zini erkin his qilishga undaydi. Kommunikativ kompetensiya nafaqat o'quvchilar bilan ishlashda, balki o'qituvchining o'qituvchilar, ota-onalar va boshqa ta'lim muassasasi vakillari bilan hamkorlik qilishida muhim rol o'ynaydi. Bu o'qituvchiga jamiyat bilan aloqa o'rnatish, ta'lim jarayonini yaxshilash, muammolarni aniqlash va hal qilishda yordam beradi. Bunday kommunikativ yondashuv, o'quvchilar bilan samarali ishlashning asosiy omili hisoblanadi. Ijtimoiy kompetensiya o'qituvchining jamiyatda o'z o'rnini aniqlash, boshqalar bilan ijtimoiy muloqotlarni o'rnatish va o'z ishini jamiyatda muvofiqlikda olib borish qobiliyatini anglatadi. Ijtimoiy kompetensiya o'qituvchidan o'quvchilarni ijtimoiy jihatdan rivojlantirishda, jamiyatga foydali va mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchi o'zining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirgan holda, o'quvchilarga ta'lim jarayonida ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatadi. Bunga guruhda ishlash, fikr almashish, boshqalarni hurmat qilish kabi qobiliyatlar kiradi. Ijtimoiy kompetensiya o'qituvchining o'quvchilar bilan hamkorlik qilishida, ularni ijtimoiy vazifalarni bajarishda, guruhda ishlashda va ta'lim muassasasida o'zaro hurmat asosida ishlashga undaydi. Etika kompetensiyasi o'qituvchining kasbiy faoliyatida odob-axloq va professional me'yorlarga rioya qilish qobiliyatini bildiradi. Bu kompetensiya o'qituvchining o'z ishida axloqiy masalalarni tushunishi va ularga amal qilishi zarur. Etika

kompetensiyasi o'qituvchining o'quvchilarga o'zining professional mas'uliyatini, adolatni, haqiqatni va o'z-o'zini nazorat qilishni o'rgatishiga yordam beradi. Pedagog o'zining etika kompetensiyasini rivojlantirib, o'quvchilarga axloqiy qadriyatlarni, hurmatni va adolatni o'rgatadi.

O'qituvchilar nafaqat darslarni o'rgatish, balki o'quvchilarni axloqiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan ham tarbiyalashga mas'uldir. Etika kompetensiyasi o'qituvchining o'ziga xos xulq-atvorini, kasbiy va shaxsiy hayotidagi muammolarni qanday hal qilishini ko'rsatadi. O'qituvchining pedagogik, kommunikativ, ijtimoiy va etika kompetensiyalarini rivojlantirish uning shaxsiy va professional o'sishida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi har bir kompetensiyani yaxshilash orqali o'zining pedagogik faoliyatini yanada samarali bajarishga, o'zini professional tarzda takomillashtirishga imkon yaratadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirishga, o'quvchilar bilan ishlashda yanada yuqori natijalarga erishishga olib keladi. Shu bilan birga, o'qituvchining professional o'sishi, uning bilimlarini doimiy ravishda yangilab borish, yangi pedagogik metodlarni o'rganish, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash va o'z-o'zini tahlil qilish orqali amalga oshadi. O'qituvchining shaxsiy o'sishi esa uning kasbiy faoliyatini yanada chuqurroq tushunish, o'quvchilarga ta'lim berishdan tashqari, ularga ruhiy va axloqiy jihatdan ham ko'mak berishni o'z ichiga oladi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda bo'lajak o'qituvchilarga zamonaviy o'qitish metodlari va texnologiyalarini o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv o'qituvchilarni nafaqat an'anaviy dars uslublari bilan tanishtirish, balki yangi pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlarni o'rganishga va amaliyotda qo'llashga tayyorlashni nazarda tutadi. Zamonaviy metodlar va texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interfaol qilishga imkon beradi. Bu esa o'qituvchiga o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni mustaqil fikrlashga rag'batlantirish va ta'limni yanada sifatli qilishga yordam beradi.

Innovatsion metodlar – bu yangi pedagogik yondashuvlar, o'qitish usullari va texnikalardir. Ushbu metodlar o'qituvchilarning ta'lim jarayonini yanada ilg'or va zamonaviy usullarda olib borish imkoniyatini yaratadi. Masalan, **flipped classroom** (teskari dars), **gamifikatsiya** (o'yin elementlarini ta'lim jarayoniga kiritish), **loyiha asosidagi o'rganish**, **kolaborativ o'rganish** kabi metodlar pedagogik

amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Bu metodlar o'quvchilarga nafaqat bilim olishda, balki bilimlarni amalda qo'llashda, muammolarni hal qilishda va ijodiy fikrlashda ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Flipped classroom metodida o'qituvchi o'quvchilarga yangi mavzularni uyda o'rganish uchun topshiriq beradi, darsda esa bu bilimlarni muhokama qilish va amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlashga alohida e'tibor qaratiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning o'z-o'zini o'rganish qobiliyatlarini rivojlantiradi va darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'qitishda qo'llash o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini yangilash va uni yanada interfaol qilishga imkon yaratadi. Pedagogik texnologiyalar orasida kompyuter dasturlari, elektron o'quv materiallari, interfaol doskalar, virtual sinflar, onlayn ta'lim platformalari va o'quvchilarga mo'ljallangan mobil ilovalar mavjud. Bu texnologiyalar o'qituvchilarga darslarni samarali tashkil etish, o'quvchilarning o'rganish jarayonini individual tarzda qo'llab-quvvatlash va ta'lim sifatini oshirish imkoniyatini beradi. Misol uchun, interfaol doskalar yordamida o'qituvchi o'quvchilarga vizual va audio materiallar orqali yangi mavzularni o'rgatishi mumkin. Elektron o'quv resurslari esa o'quvchilarga o'z-o'zini o'rganish va qiyinlashtirilgan mavzularni yanada tushunarli tarzda o'zlashtirish imkonini beradi. Onlayn ta'lim platformalari o'qituvchilarga darslarni masofaviy tarzda o'tkazish, o'quvchilarning faoliyatini kuzatish va baholash imkoniyatini yaratadi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda bo'lajak o'qituvchilarga zamonaviy metodlarni o'rgatish, ularga innovatsion pedagogik texnologiyalarni qanday qo'llashni, qaysi metodlarni o'quvchilarga samarali tarzda taqdim etishni o'rgatishni talab qiladi. Bu jarayon bo'yicha o'qituvchilarni tayyorlashda nafaqat pedagogik bilimlar, balki texnik ko'nikmalar ham katta ahamiyatga ega. Shu nuqtada, o'qituvchilarni innovatsion metodlar bilan tanishtirish uchun turli xil treninglar, seminarlar, kurslar o'tkazish muhimdir. Bu treninglar o'qituvchilarga metodlarni amalda qo'llash, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va darslarda qo'llashga yordam beradi. O'qituvchilarni yangi pedagogik texnologiyalarni va metodlarni o'rganishga yo'naltirish orqali ta'lim tizimini rivojlantirish va uning sifatini oshirish mumkin.

Innovatsion metodlar nafaqat o'qituvchilar, balki o'quvchilar uchun ham muhimdir. Zamonaviy metodlar o'quvchilarga ta'lim jarayonida faollikni oshiradi, ularning ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, **gamifikasi** yordamida o'quvchilar darsga o'zaro raqobatlashish yoki jamoaviy ish orqali ko'proq qiziqish bildirishadi. Bu ularni o'rganishga ilhomlantiradi va o'qish jarayonini yanada interfaol qiladi. Loyiha asosidagi o'rganish metodlari esa o'quvchilarga nafaqat akademik bilimlarni, balki jamiyatda foydali bo'lgan ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatadi. O'quvchilar guruhda ishlash, muammolarni hal qilish, va o'z fikrlarini samarali tarzda ifodalashga o'rganadilar. Shu tarzda, o'qituvchi o'quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki ular uchun muhim bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida innovatsion metodlar va texnologiyalarni sinovdan o'tkazish, ularga yangi yondashuvlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. O'qituvchilar o'z darslarini tajriba asosida o'tkazib, yangi metodlar va texnologiyalarning samaradorligini baholashlari kerak. Bu o'qituvchilarga o'z metodikalarini doimiy ravishda takomillashtirish va yangilash imkoniyatini yaratadi. Sinovdan o'tkazish jarayonida o'qituvchilar o'quvchilarning javoblarini va darsga bo'lgan munosabatlarini tahlil qilib, darslarni qanday yaxshilash kerakligini aniqlaydilar. Bu jarayon, o'qituvchilarni doimiy ravishda yangi texnologiyalarni o'rganishga va o'z faoliyatlarini doimiy ravishda rivojlantirishga undaydi.

Pedagogik tayyorgarlikda nazariy va amaliy yondashuvlarning uyg'unligi o'qituvchining muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishi uchun muhim omil hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchining faqat nazariy bilimlarga ega bo'lishi yetarli emas; uning amaliy tajribaga, darslarni samarali tashkil etish va o'quvchilarni o'rgatishda mustahkam ko'nikmalarga ega bo'lishi ham muhimdir. Amaliy va nazariy yondashuvlarning uyg'unligi, o'qituvchining pedagogik faoliyatida yuqori samaradorlikni ta'minlashga yordam beradi, chunki bu yondashuv o'qituvchiga bilimlarni amaliyotga tatbiq etishda zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantiradi. Pedagogik tayyorgarlikning nazariy qismini tashkil etuvchi bilimlar bo'lajak o'qituvchilarga ta'lim jarayonining asosiy tamoyillari, o'qitish metodikasi, ta'lim psixologiyasi, didaktika va pedagogika sohalaridagi nazariy

ma'lumotlarni beradi. Nazariy bilimlar o'qituvchiga ta'lim jarayonining qanday tashkil etilishini, darslarni qanday tuzishni, o'quvchilarni qanday baholashni va ta'limni qanday yaxshilashni tushunishga yordam beradi. Bu bilimlar o'qituvchining pedagogik tafakkurini shakllantiradi va ta'limga ilmiy yondashuvni rivojlantiradi.

Nazariy bilimlarning o'qituvchining shaxsiy va professional o'sishidagi o'rni beqiyosdir, chunki ular ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etishga, yangi pedagogik texnologiyalarni va yondashuvlarni o'rganishga turtki beradi. Biroq, faqat nazariy bilimlarga tayanib, o'qituvchi haqiqiy ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erisha olmaydi, chunki har bir sinfning o'ziga xos muammolari, o'quvchilarning individual ehtiyojlari va dars davomida yuzaga keladigan holatlar doimo farq qiladi. Amaliy yondashuv o'qituvchining nazariy bilimlarini haqiqatda qo'llash, sinovdan o'tkazish va ularni takomillashtirish imkonini beradi. Nazariy bilimlarni faqat tushunish va bilish emas, balki amaliyotda ishlatish va har bir darsda qanday samara berishini ko'rish zarur.

Amaliyot orqali o'qituvchi o'zining pedagogik yondashuvlarini amalda sinab ko'radi, o'quvchilar bilan qanday samarali ishlashni o'rganadi, o'qitish usullarini amalda qo'llaydi, hamda har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan individual yondashuvni yaratadi. Amaliy mashg'ulotlar, treninglar va amaliyotlar o'qituvchiga darslarni rejalashtirish, o'quvchilar bilan muvaffaqiyatli muloqot o'rnatish, muammolarni tez va samarali hal qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Misol uchun, bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik amaliyotga tayyorlash uchun o'quv jarayoniga o'qituvchi sifatida kirishlari va darslar o'tkazishlari talab etiladi. Bu amaliy tajriba, ular uchun nazariy bilimlarini real muhitda qo'llash va muammolarni hal qilish imkonini beradi. Amaliy va nazariy bilimlarni uyg'unlashtirish o'qituvchining tayyorligini yanada mustahkamlaydi. O'qituvchilarni tayyorlashda nazariy bilimlarni amaliyot bilan integratsiya qilish, bo'lajak pedagogning tayyorgarligini chuqurlashtiradi. Masalan, o'qituvchi nazariy jihatdan darsni qanday tashkil qilishni bilsa ham, uni amalda qanday amalga oshirishni o'rganish uchun sinfda o'qitish tajribasiga ega bo'lishi zarur.

Dars davomida yuzaga keladigan noxush holatlar, o'quvchilar bilan kommunikatsiya, guruhlarini boshqarish kabi masalalar, faqat amaliyotda yechim topadi. Innovatsion metodlar va texnologiyalarni

o'qitishda qo'llash, shuningdek, pedagogik nazariyalarni amaliyotda qo'llashning samarali usullarini izlash hamda yangi pedagogik yondashuvlarni integratsiya qilish o'qituvchining nafaqat ta'lim jarayonidagi samaradorligini oshiradi, balki uning shaxsiy va professional o'sishiga ham yordam beradi. Nazariy bilimlar amaliyotda qo'llanilayotgan metodlarni, yondashuvlarni va texnikalarni aniq shakllantiradi. Nazariy tayyorgarlik o'qituvchilarga o'quvchilarning psixologik, emotsional va intellektual ehtiyojlarini tushunishga yordam beradi. Bunday bilimlar amaliyotga tayyor o'qituvchining har bir darsni qanday tashkil etishini va qanday pedagogik texnikalarni qo'llashini aniqlaydi. Masalan, o'qituvchi didaktik prinsiplarga, o'quvchilarni rag'batlantirishning psixologik xususiyatlariga asoslanib, darsni samarali tashkil etishi mumkin. Bu bilimlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, dars davomida qiziqishlarini saqlash va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos keladigan metodlarni tanlashda asos bo'ladi.

Amaliy va nazariy bilimlarning uyg'unligi bo'lajak o'qituvchining amaliyotga tayyorligini oshiradi. Nazariy bilimlar o'qituvchining pedagogik tafakkurini rivojlantiradi va unga darslarni samarali tashkil qilish, o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashish imkoniyatini beradi. Amaliyot esa bu bilimlarni real muhitda sinovdan o'tkazadi, o'qituvchiga yuzaga keladigan holatlar va muammolarni tez va samarali hal qilishni o'rgatadi. O'qituvchi nazariy bilimlar bilan birga amaliyotda ham o'rgangan ko'nikmalarini qo'llash orqali o'z faoliyatini takomillashtiradi, yangi pedagogik usullarni o'rganadi va o'quvchilarning muvaffaqiyatli ta'lim olishlariga katta hissa qo'shadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ijtimoiy va madaniy kompetensiyalar o'qituvchining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan asosiy omillardandir. Bu kompetensiyalar o'qituvchilarga o'z faoliyatida turli ijtimoiy va madaniy muhitlarni hisobga olish, xilma-xil o'quvchi guruhlari bilan samarali ishlash imkonini beradi. O'qituvchining ijtimoiy va madaniy kompetensiyalari uning pedagogik yondashuvini kengaytiradi va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu kompetensiyalarni rivojlantirish o'qituvchining o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ularni motivatsiya qilish va o'quv jarayonida ijtimoiy hamkorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy kompetensiyalar o'qituvchining o'zini jamiyatda va o'quvchilar bilan o'zaro aloqalarida

qanday olib borishini belgilovchi ko'nikmalardir. Bu kompetensiya o'qituvchidan o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularning ijtimoiy-psixologik ehtiyojlarini tushunish, ularga rag'bat berish, ularda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi.

O'qituvchi o'z faoliyatida ijtimoiy adolat, tenglik va ijtimoiy mas'uliyatni asosiy tamoyillar sifatida qabul qilib, o'quvchilarga ijtimoiy faollikni oshirishga yordam beradi. Ijtimoiy kompetensiyalar o'qituvchining turli ijtimoiy guruhlardan kelgan o'quvchilar bilan ishlashda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda o'sishi, ta'lim olish uchun turli ijtimoiy resurslarga ega bo'lishi o'qituvchidan muayyan bilimlar va ko'nikmalarni talab qiladi. O'qituvchi o'z o'quvchilarining turli oilaviy, iqtisodiy va madaniy sharoitlarini inobatga olgan holda, ular bilan muvaffaqiyatli ishlash uchun ijtimoiy moslashuvchanlik, empatiya va tinglash qobiliyatlarini rivojlantirishi kerak. Madaniy kompetensiyalar o'qituvchining o'quvchilarning madaniy xilma-xilligini anglab, bu xilma-xillikka hurmat bilan yondashishini ta'minlaydi. Har bir o'quvchi o'zining madaniy merosiga, an'alariga, dunyoqarashiga ega bo'lib, bu madaniyati ta'lim jarayonida o'qituvchi tomonidan inobatga olinishi kerak. Madaniy kompetensiyaga ega o'qituvchi o'quvchilarning turli madaniy guruhlariga mansub bo'lishlarini inobatga olib, o'quvchilarning o'zini hurmat qilishini, o'z madaniyatini qadrlashini rag'batlantiradi.

O'qituvchi o'z darslarida madaniy xilma-xillikni qo'llab-quvvatlash uchun turli madaniy qadriyatlar va urf-odatlarini o'rganish, o'quvchilarga o'z madaniyatini va boshqalar madaniyatini qadrlashni o'rgatish orqali sinfdagi ijtimoiy va madaniy muhitni yanada boyitadi. Masalan, o'qituvchi turli millatlarning tarixiy, madaniy merosi va san'ati bilan tanishtirish orqali o'quvchilarni madaniy bilimlarga ega qilish, ularni o'z madaniyatiga nisbatan hurmat bilan qarashga undaydi. Madaniy kompetensiyalarni rivojlantirish, o'qituvchining o'quvchilarning madaniy o'ziga xosliklariga moslashuvchan tarzda ta'lim berishiga yordam beradi. Bunday yondashuv o'quvchilarning o'zaro hurmatini kuchaytiradi va jamiyatda ko'proq ijtimoiy moslashgan va uyg'unlashgan guruhlarining shakllanishiga imkon yaratadi. Ijtimoiy va madaniy kompetensiyalarni rivojlantirish o'qituvchidan xilma-xillikka to'g'ri yondashuvni talab qiladi. O'quvchilar o'zlarining madaniy va ijtimoiy o'ziga xosliklariga ega

bo'lgani kabi, ta'lim jarayonida o'zaro farq qilishadi. O'qituvchining vazifasi, bu xilma-xillikni qabul qilish va uni o'quv jarayoniga mos ravishda integratsiya qilishdan iboratdir. Buning uchun o'qituvchi o'z pedagogik yondashuvini, metodlarini va baholash tizimlarini turli xil madaniy va ijtimoiy guruhlar uchun moslashtirishi kerak. Misol uchun, madaniy xilma-xillikka asoslangan darslar o'quvchilarga nafaqat o'quv materiallarini o'zlashtirishda yordam beradi, balki o'quvchilarning madaniy anglash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Bunday yondashuv o'quvchilarda boshqa madaniyatlar bilan muloqot qilishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytiradi va ularni jamiyatdagi turli guruhlar bilan samarali ishlashga tayyorlaydi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvda ijtimoiy va madaniy kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik metodlar va texnologiyalarni qo'llash katta ahamiyatga ega. Bu yondashuvlar o'qituvchiga o'quvchilarning ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning o'quv jarayonidagi faoliyatini jonlantirishga yordam beradi. Misol uchun, guruh ishlari, kolaborativ o'rganish, simulyatsiyalar va rolli o'yinlar kabi metodlar o'quvchilarga ijtimoiy va madaniy muammolarni hal qilishda o'zaro hamkorlikda ishlashga imkon yaratadi. Shuningdek, texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarni turli madaniy va ijtimoiy kontekstlar bilan tanishtirish hamda ularga turli madaniyatlar o'rtasidagi aloqalarni yaxshilash imkoniyatini beradi. Onlayn platformalarda madaniyatlararo muloqot va tajriba almashish, o'quvchilarga dunyoqarashlarini kengaytirishga va boshqa madaniyatlarni tushunishga yordam beradi.

O'qituvchilarni tayyorlashda bir nechta asosiy kompetensiyalarni rivojlantirish lozim: Pedagogik kompetensiya – bu o'qituvchining o'quvchilarga ta'lim berish jarayonini samarali boshqarish, o'quvchilarning ta'lim jarayoniga faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan bilimlar, ko'nikmalar va malakalarning to'plamidir. Bu kompetensiya o'qituvchining faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, ta'lim jarayonini sifatli tashkil etish, o'quvchilarni motivatsiya qilish, ularning fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Pedagogik kompetensiya o'qituvchidan nafaqat bilimlarga ega bo'lish, balki ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va boshqarish qobiliyatini talab qiladi. Bu, o'qituvchining darslarni rejalashtirishdan tortib, o'quvchilarning o'zaro faoliyatini

boshqarish va ta'lim jarayonining har bir bosqichini nazorat qilishga qadar bo'lgan barcha masalalarni o'z ichiga oladi. O'qituvchi o'zining metodik bilimlarini o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda qo'llay olish kerak. Boshqaruv qobiliyati o'qituvchidan dars davomida o'quvchilarning har birining o'qish tarzini kuzatish, ularning qiziqishlarini aniqlash va darsni shunga mos ravishda qayta tashkil etishni talab qiladi. Bunda o'qituvchi nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini baholash, balki ularning ijtimoiy va emotsional holatlarini ham inobatga olishi zarur. Pedagogik kompetensiya o'qituvchidan o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlashni talab qiladi.

O'qituvchi darsda o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni o'qishga jalb qilish va o'quv jarayonini interfaol tarzda o'tkazish uchun turli pedagogik usullarni qo'llashi kerak. O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun o'qituvchi o'quvchilarga o'zgacha yondashuvni qo'llashi, darsda turli metodlardan, masalan, guruhli ishlardan, munozara va rolli o'yinlardan foydalanishi zarur. Bu usullar o'quvchilarning o'z fikrlarini erkin ifoda etishlariga, o'quv jarayoniga faol ishtirok etishlariga, shuningdek, o'zaro fikr almashish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faoliyatini rag'batlantirish va motivatsiya qilish ham pedagogik kompetensiyaning ajralmas qismidir. O'qituvchi o'quvchilarga maqsadlarini belgilashda yordam berishi, muvaffaqiyatlarni taqdirlashi va ularning o'z-o'zini baholash qobiliyatini rivojlantirishga ko'maklashishi kerak. Bu orqali o'quvchilar ta'lim jarayoniga yanada chuqurroq jalb qilinadi va ularning o'z ta'limiga bo'lgan mas'uliyati oshadi. Pedagogik kompetensiyaning yana bir muhim jihati – bu turli pedagogik texnikalarni va metodlarni o'qituvchining samarali qo'llay olishidir. O'qituvchi darsni qanday tashkil etishni, o'quvchilarga qanday ma'lumotlarni qanday uslubda taqdim etishni va o'quvchilarning o'zlarini qanday motivatsiya qilishni bilishi kerak. Bu borada innovatsion texnologiyalar va zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish, masalan, elektron ta'lim platformalari, multimediya vositalari va interfaol ta'lim metodlari, o'quvchilarning o'zaro faoliyatini faallashtirishga yordam beradi.

Pedagogik kompetensiya o'qituvchidan doimiy ravishda o'z faoliyatini tahlil qilish va yangilashni talab qiladi. O'qituvchi o'zining

pedagogik metodlarini va yondashuvlarini doimiy ravishda takomillashtirib, o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirib borishi lozim. O'qituvchi zamonaviy pedagogik texnikalarni va metodlarni o'z faoliyatida muvaffaqiyatli qo'llashi, ta'lim jarayonini samarali boshqarish va o'quvchilarga yanada sifatli ta'lim berish imkoniyatini yaratadi. Pedagogik kompetensiya o'qituvchidan o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishni ham talab qiladi. Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari, bilim olish tezligi va uslubi bor. Shuning uchun o'qituvchi o'z faoliyatida farqlovchi yondashuvlarni qo'llashi, har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga mos darslar va faoliyatlar taklif etishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarni ularning individual xususiyatlarini inobatga olib, o'quv jarayonini muvozanatli tarzda tashkil etishi, har birining rivojlanishiga moslashishi va o'quvchilarga qo'shimcha yordam ko'rsatishi zarur. Shuningdek, o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish, ularga o'quv jarayonida erkinlik va mas'uliyatni taqdim etish, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik kompetensiya doimiy ravishda o'qituvchining o'z bilimlarini, ko'nikmalarini va malakalarini yangilab borishni talab qiladi. O'qituvchi o'zining pedagogik faoliyatini tahlil qilib, yangi pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlarni o'rganishi, o'zini doimiy ravishda takomillashtirishi kerak. Bu, o'qituvchining pedagogik kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi va uning ta'lim jarayonini yanada samarali boshqarishiga imkon yaratadi. Pedagogik kompetensiya o'qituvchining ta'lim jarayonini samarali boshqarish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularning individual ehtiyojlarini inobatga olish va ularni motivatsiya qilishga asoslangan kompleks malakadir. Bu kompetensiya o'qituvchidan pedagogik texnikalar va metodlarni mukammal qo'llashni, o'quvchilarning o'zini ifoda etish va o'quv jarayoniga faol ishtirok etish imkoniyatlarini yaratishni talab qiladi. O'qituvchining pedagogik kompetensiyasi, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini oshirishga, ularning shaxsiy va akademik rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Didaktik kompetensiya o'qituvchining o'quv materiallarini to'g'ri, samarali va tushunarli tarzda o'rgatish, o'quvchilarga bilimlarni o'zlashtirishda yordam berish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar to'plamidir. Bu kompetensiya o'qituvchidan o'quv materialini, darsni rejalashtirish, taqdim etish va o'quvchilarning ta'lim

jarayonidagi o'zgaruvchan ehtiyojlarini hisobga olishda yuqori darajada mahorat talab qiladi. Didaktik kompetensiya ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi muhim omil bo'lib, o'qituvchining pedagogik yondashuvlarini, o'qish va tushunish ko'nikmalarini o'quvchilarga yetkazishda qanday muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydi. Didaktik kompetensiya o'qituvchidan o'quv materiallarini to'g'ri va samarali tashkil etishni talab qiladi. Bu, o'qituvchining darsni o'tkazishda mantiqiy, tizimli va qat'iy reja asosida ishlashini anglatadi. O'quv materiallarini tanlashda o'qituvchi o'quvchilarning yoshiga, bilim darajasiga va ehtiyojlariga mos ravishda materialni ajratishi, har bir mavzuni o'quvchilarga tushunarli va qiziqarli tarzda taqdim etish muhimdir. O'qituvchi darsning har bir bosqichini puxta rejalashtirishi kerak: boshlang'ich motivatsiya, yangi bilimlarni kiritish, mustahkamlash va o'quvchilarning mustaqil faoliyatini kuzatish. Har bir bosqichda o'qituvchi o'quvchilarning oldingi bilimlarini hisobga olib, yangi materialni kiritishda o'quvchilarga to'g'ri yo'nalishlar ko'rsatib, ularning o'rganish jarayonida eng yaxshi natijalarga erishishlariga yordam beradi. Didaktik kompetensiya o'qituvchidan turli o'qitish metodlarini tanlash va qo'llashda mahorat talab qiladi. Har bir o'quvchi o'ziga xos tarzda o'rganadi, shuning uchun o'qituvchi metodlar va texnikalarni individuallashtirishi zarur. O'qituvchi darsda interfaol metodlardan, masalan, guruhli ishlar, muhokamalar, qo'llanma materiallari, texnologik vositalar va multimediyadan foydalangan holda o'quvchilarni faollashtirishi kerak.

Didaktik kompetensiya o'qituvchidan nafaqat turli metodlarni, balki ularni to'g'ri va o'zaro bog'lab qo'llashni ham talab qiladi. Misol uchun, yangi mavzu o'rganilganida o'qituvchi avval o'quvchilarga umumiy ma'lumotlarni taqdim etadi, so'ngra ularni qiziqarli topshiriqlar, o'yinlar va masalalar yordamida darsga jalb etadi. O'quvchilar yangi bilimlarni amaliyotda qo'llashlari va o'zaro fikr almashish orqali tushunishni mustahkamlashadi. Didaktik kompetensiya o'qituvchidan o'quvchilarning o'quv materialini qanday o'zlashtirayotganini baholashda malakaga ega bo'lishni talab qiladi. Bu baholash jarayoni faqat yakuniy baho qo'yish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarning dars davomida qanday yondashuvlar, ko'nikmalar va fikrlarni ishlatayotganini doimiy ravishda kuzatib borishni ham o'z ichiga oladi.

O'qituvchi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun turli metodlarni qo'llashi, masalan, test, yozma ishlar, amaliy topshiriqlar va interfaol baholashlar yordamida ularning bilimlarini sinovdan o'tkazishi mumkin. Shuningdek, baholash jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning fikrlarini tinglash, ularning qaysi mavzuda qiyinchiliklarga duch kelayotganini aniqlash va unga mos ravishda yordam ko'rsatish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Baholash o'quvchilarning o'rganish jarayonini yanada samarali qilish, ularni o'zaro o'rganishga undash va ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirishga yordam beradi. Didaktik kompetensiyaning yana bir muhim jihati – o'qituvchining o'quvchilarning qiziqishini va motivatsiyasini oshirishdagi mahoratidir.

O'qituvchi darsni qiziqarli va interfaol qilish orqali o'quvchilarda o'rganishga bo'lgan qiziqishni uyg'otishi kerak. Bu, o'quvchilarni o'qishga jalb qilish, ular bilan o'zaro hamkorlikda ishlash va darsni eng yangi va dolzarb mavzular bilan boyitish orqali amalga oshiriladi. O'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun o'qituvchi amaliy masalalar, real hayotiy misollar, o'qitish jarayonini ko'rgazmali materiallar, video va internet-resurslar bilan boyitishi mumkin. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarning o'z fikrlarini erkin ifoda etishiga imkon yaratishi, ular bilan ochiq muloqot o'rnatishi kerak. Bu orqali o'quvchilar o'zlarini ta'lim jarayoniga yanada faolroq jalb qiladilar. Didaktik kompetensiya o'qituvchidan zamonaviy didaktik texnologiyalarni qo'llashda ham mahorat talab qiladi.

Bugungi kunda o'qituvchilar nafaqat an'anaviy metodlarni, balki interfaol ta'lim platformalarini, onlayn kurslarni, video darslarni va boshqa texnologik vositalarni ham ishlatishlari zarur. O'qituvchi, shuningdek, multimedia vositalarini, elektron ta'lim tizimlarini va boshqa zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'quvchilarning qiziqishini oshirish va o'quv materiallarini samarali taqdim etish uchun ishlatishi lozim. Didaktik texnologiyalar, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshiradi, ular o'quv materiallarini yanada tushunarli va qiziqarli tarzda o'rganishga yordam beradi. Bunday texnologiyalar o'qituvchiga o'z faoliyatini diversifikatsiya qilish va o'quvchilarga moslashuvchan yondashuvlarni taklif etishga imkon yaratadi.

Kommunikativ kompetensiya o'qituvchining o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali va ijobiy muloqot qilish

qobiliyati, ularning o‘zaro tushunishini ta’minlash va ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli hamkorlik qilishga yordam beruvchi muhim ko‘nikmalar to‘plamidir. Bu kompetensiya o‘qituvchining shaxsiy va professional munosabatlarini rivojlantirish, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, shuningdek, barcha ishtirokchilarning o‘zaro fikr almashish va konstruktiv muloqot qilish imkoniyatlarini yaratish uchun zarurdir. O‘qituvchining o‘quvchilar bilan samarali muloqoti ta’lim jarayonining markazida turadi. O‘quvchilar bilan kommunikatsiya o‘qituvchidan ularga yaxshi tushunarli va qiziqarli tarzda ta’lim berishni talab qiladi. Bu, o‘qituvchining o‘quvchilarni tinglash, ularning fikrlarini tushunish, individual ehtiyojlarini aniqlash va javoblarni moslashtirish ko‘nikmalariga asoslanadi. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan muloqotda ishonchli, ochiq, xushmuomala va adolatli bo‘lishi kerak.

O‘quvchilar o‘zlarini darsda qulay va erkin his qilishlari uchun o‘qituvchi ularning fikrlarini qadrlash, savollarini javoblash va muammolarini hal qilishda yordam berishi zarur. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan mustahkam muloqot o‘rnatish orqali ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, ular uchun ta’lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Bu o‘z navbatida o‘quvchilarning akademik va shaxsiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Kommunikativ kompetensiya o‘qituvchidan hamkasblari bilan samarali muloqot qilishni ham talab qiladi. O‘qituvchilar o‘rtasidagi yaxshi muloqot ta’lim muassasasining umumiy muvaffaqiyatini ta’minlaydi, chunki o‘qituvchilar bir-birlarining tajribalari va pedagogik yondashuvlarini baham ko‘rib, birgalikda ishlash orqali o‘zlarining ta’lim metodlarini takomillashtiradilar. Hamkasblar bilan ochiq va ijobiy muloqot o‘qituvchilarga o‘zgaruvchan ta’lim ehtiyojlariga moslashish, yangi pedagogik metodlarni o‘rganish va bir-birlariga maslahatlar berish imkonini yaratadi. Shuningdek, o‘qituvchilar o‘rtasida hamkorlik o‘quv muassasasining umumiy rivojlanishiga yordam beradi, pedagogik jarayonlarni takomillashtiradi va o‘quvchilarga yanada yuqori sifatli ta’lim berishga imkon yaratadi.

O‘qituvchining ota-onalar bilan samarali muloqoti ham juda muhimdir, chunki o‘quvchilarning ta’limdagi muvaffaqiyati ko‘pincha oilaning qo‘llab-quvvatlashiga bog‘liq. O‘qituvchi ota-onalar bilan ochiq va do‘stona muloqot o‘rnatishi, ular bilan muntazam ravishda uchrashuvlar tashkil etishi, o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi

muvaffaqiyatlari yoki qiyinchiliklari haqida batafsil ma'lumot berishi kerak. Bu muloqot o'qituvchining ota-onalar bilan ishonchli va samarali aloqalar o'rnatish, ularning tashvishlarini tinglash va o'quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga yordam berish uchun zarurdir. Ota-onalar bilan yaxshi muloqot o'quvchilarning umumiy rivojlanishini yaxshilashga, ularning akademik natijalarini qo'llab-quvvatlashga va ta'lim jarayonida ijobiy o'zgarishlar kiritishga imkon beradi. Kommunikativ kompetensiya o'qituvchidan muloqotdagi muammolarni va konfliktlarni hal qilishda ham yuqori darajada mahoratni talab qiladi.

Ta'lim jarayonida turli tomonlar orasida kelib chiqadigan tushunmovchiliklar yoki nizolar tabiiy hol hisoblanadi, shuning uchun o'qituvchi bunday vaziyatlarda samarali va halol muloqot olib borishi kerak. O'qituvchi muammolarni hal qilishda o'zaro hurmatni saqlash, xolislik va adolatni ta'minlashga harakat qilishi lozim. U o'quvchilarning yoki ota-onalarning fikrlarini tinglab, xato yoki tushunmovchiliklarni hal qilishda konstruktiv yondashuvni qo'llashi kerak. Muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish o'qituvchining professional qobiliyatlarini oshiradi va ta'lim jarayonining ijobiy atmosferasini ta'minlaydi. Bugungi ta'lim muhitida o'qituvchilardan turli madaniy, ijtimoiy va til o'qimishlilari bilan samarali muloqot qilish talab etiladi. Bu, o'qituvchidan madaniy farqlarni hurmat qilish, har bir o'quvchining individual xususiyatlarini e'tiborga olish va ularni qabul qilish qobiliyatini talab qiladi. O'qituvchi o'z faoliyatida turli millat va madaniyatlarga oid an'analarni, tillarni va qadriyatlarni inobatga olib, barcha o'quvchilarni teng va hurmat bilan kutib olishga harakat qilishi kerak. Ko'pmadaniyatlilik kommunikatsiya nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning o'zaro hurmatini va adolatni ta'minlaydi. Bu o'quvchilarni bir-biriga nisbatan tushunish va qabul qilishga, ta'lim jarayonida birgalikda ishlashga o'rgatadi.

Insonparvarlik kompetensiyasi o'qituvchining o'quvchilarga do'stona, adolatli, konstruktiv va samimiy muhitda ta'lim berish qobiliyati bo'lib, u nafaqat o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Bu kompetensiya o'qituvchidan o'quvchilarning ehtiyojlarini chuqur tushunish, ularga hurmat ko'rsatish, ularning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish va ta'lim jarayonida har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini

qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. O'qituvchi bu yondashuvni amalga oshirishda o'quvchilarning ruhiy holatiga, ijtimoiy va emotsional ehtiyojlariga ham alohida e'tibor qaratadi. Insonparvarlik kompetensiyasi o'qituvchidan o'quvchilarga hurmat va e'tibor ko'rsatishni talab qiladi. O'qituvchi har bir o'quvchining o'ziga xosligini, individual xususiyatlarini va ehtiyojlarini inobatga olib, ularni teng ravishda hurmat qiladi. Bu, o'quvchining o'zini qulay va erkin his qilishi uchun zarurdir. O'qituvchi o'quvchining fikrini tinglash, ularning savollariga e'tibor berish va ularga muammo yoki savol bilan murojaat qilishda samimiy yondashish zarur.

O'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va muammolariga diqqat bilan yondashish, ularning his-tuyg'ularini tushunish va qabul qilish, ularni qo'llab-quvvatlash orqali o'qituvchi samarali o'quv muhiti yaratadi. Bu yondashuv, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ular o'zlarini qadrlangan va hurmat qilingan his qiladilar. O'qituvchining emotsional kompetensiyasi ham insonparvarlik kompetensiyasining muhim bir qismidir. O'quvchilarning ruhiy holati, o'quv jarayonidagi stress va qiyinchiliklarga qarshi o'qituvchi doimo o'zining qo'llab-quvvatlovchi va tasalli beruvchi yondashuvini namoyon etishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarning hissiyotlariga sezgir bo'lib, ularga ijobiy fikr va rag'batlar berib, kerak bo'lsa, ruhiy yordam ko'rsatishi zarur. Shuningdek, o'quvchilarning o'quv muvaffaqiyatlarini yoki kichik yutuqlarini tan olish va rag'batlantirish, ularning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi. Emotsional qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning ta'limga bo'lgan munosabatini yaxshilaydi, ular darsga faol va ishtiyoq bilan yondashadilar, natijada ta'lim jarayonida yaxshilanishlar ro'y beradi.

Insonparvarlik kompetensiyasi o'qituvchidan ta'lim muhitida ijobiy, konstruktiv va do'stona muhit yaratishni talab qiladi. O'qituvchi o'quvchilarga o'qish uchun xavfsiz va qiziqarli joy taqdim etishi, ularni bir-biriga yordam berishga undashi kerak. Bu muhitda o'quvchilar bir-birlarini hurmat qiladilar, o'zaro fikr almashadilar va o'quv jarayonidan zavq olishadi. O'qituvchi o'quvchilarning turli fikrlarini tinglash, ularning muloqotga kirishishiga imkon yaratish, shuningdek, ijtimoiy va emosional jihatdan o'quvchilarning o'zaro qo'llab-quvvatlashini rag'batlantiradi. Shuningdek, o'quvchilar o'zlarini erkin his qilishlari uchun o'qituvchi o'quv jarayonida qarorlar qabul qilishda o'quvchilarning fikrlarini hisobga olishi, ularni muammolarni hal

qilishda faollashtirishi zarur. Bu yondashuv o'quvchilarni o'z ta'lim jarayonida mas'uliyatli va faol ishtirok etishga undaydi. Insonparvarlik kompetensiyasi o'qituvchidan tarbiyaviy yondashuvni ham talab qiladi. O'qituvchi faqatgina bilim bermasdan, o'quvchilarga axloqiy qadriyatlarni ham o'rgatishi kerak.

Tarbiyaviy yondashuvda o'qituvchi o'quvchilarga muhim hayotiy ko'nikmalarni, ijtimoiy moslashuvni va adolatni o'rgatadi. O'qituvchi o'quvchilarga boshqalar bilan hurmat bilan munosabatda bo'lishni, jamoaviy ishlashni, xatolarni tuzatishni o'rgatadi, bu esa o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga yordam beradi. Tarbiyaviy yondashuv o'quvchilarga faqat bilimlarni o'zlashtirishni emas, balki o'zini to'g'ri va adolatli tutish, jamiyatda o'z o'rnini topish, axloqiy qadriyatlarni qadrlash kabi muhim mahoratlarni ham o'rgatadi. O'qituvchi o'zining xatti-harakatlari va yondashuvlari bilan o'quvchilarga ideal namuna bo'lishi zarur.

1.4. §. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisi kasbiy kompetentligining rivojlanish shartlari

Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisining professional-pedagogik kompetensiyasini shakllantiruvchi vositalar tizimi uchun avvalo "vosita" kategoriyasini tushunib olish muhimdir. E.A.Kryukovanning tushunchasiga ko'ra, vosita – bu ta'lim vazifalarini hal qilishga, ta'lim dasturlarini tarbiyalanuvchilarning xulq-atvori va hayotiy ma'nolarida amalga oshirishga yordam beradigan predmet, hodisa yoki harakat usulidir [81, -b. 34].

V.S.Ilin fikriga ko'ra, pedagogik vositalar bu-shaxsni shakllantirish jarayonida o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan elementlar va aloqalar bo'lib, shuningdek, pedagogik jarayonda o'qituvchining shaxsiy holati ham inobatga olinadi [58, -b. 26]. Buni V.S.Ilyinning fikriga ko'ra, har bir vositaning mazmuni va yo'nalishi belgilangan maqsadlarga mos kelgan taqdirdagina amalga oshirish mumkin [59, -b. 25].

M.P.Palyanov, N.K.Sergeev, V.V.Serikovning ishlarida pedagogik vositaning umumiy konsepsiyasi shaxsni shakllantirishning yetakchi vositalariga nisbatan aniqlandi. Olimlar N.K.Sergeev va V.V.Serikov shaxsning umumiy rivojlanishi va pedagogik vositalarning konseptual pozitsiyalarini bayon etish bilan bog'liq holda,

shaxsning alohida sifatlari va komponentlarini shakllantirish vositalarini yoritgan [120, -b. 53; 122, -b. 10].

An'anaviy pedagogika o'quvchining shaxsiy sohasini chetlab o'tib, unga xulq-atvor modelini yetkazish maqsadida tashqi ta'sir ko'rsatib qaysidir bir chora-tadbirlar majmuasi bilan pedagogik vositani bog'laydi. Shaxsiyat komponentining ta'lim maqsadlari va mazmunida mavjudligi, V.V.Serikov, V.I.Slobodchikov, N.V.Teltovskaya va boshqa tadqiqotchilarning fikricha, pedagogik vositalarga, ya'ni pedagog o'z maqsadlariga erishish uchun foydalanadigan vositalarga bo'lgan qarashlarni o'zgartiradi. [123, 132, 145]. A.N.Virshikovning fikriga ko'ra, tarbiyaviy vositalarni tanlash, o'quvchilarni qanday faoliyat turlariga jalb etish kerakligini aniqlashdan boshlanadi, bu esa kutilayotgan shaxsiy tuzilishdagi o'zgarishlarni amalga oshirishga olib keladi [32]. N.V.Teltovskaya esa faqatgina kasbiy ta'lim mazmuniga emas, balki ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga, talabalarni guruhlarda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga, turli vaziyatlarni tahlil qilishga va ularni mavjud bilimlar va qo'shimcha ma'lumotlarga asoslanib hal qilishga alohida e'tibor qaratishni taklif qiladi [145, -b. 78]. Yuqorida qayd etilgan fikrlar, tadqiqotchi D.A.Krilov tomonidan ham tasdiqlanadi, u guruhda ishlash, juft bo'lib ishlash, uchlikda ishlash o'quv-o'rganish faoliyatini shakllantirish uchun kerakli bo'lgan jihatlarning rivojlanishiga ko'maklashadi [84, -b. 109].

Pedagogik vositalarning mohiyatini tahlil qilgan L.V.Katkova, V.M.Korotov, A.S.Makarenko, V.A.Pavlov, S.G.Yarikova va boshqa mutaxassislar shuni ta'kidlashadi: pedagogik vositalar, bu shaxsga ta'sir qilish uchun ishlatiladigan barcha narsalar, ya'ni ta'lim va tarbiya jarayonining mazmuni, o'quvchilar orasida yaratilgan psixologik muhit va boshqa ko'plab omillarni o'z ichiga oladi. Ammo har bir vosita ham maqsadga erishishda samarali bo'lavermaydi, ularning ayrimlari ko'zlangan maqsadga erishish uchun yetarli emas yoki umuman pedagogik vositalar sifatida qabul qilinmaydi. Bu yerda biz N.V.Teltovskaya fikriga qo'shilgan holda aytishimiz mumkinki, o'quv faoliyatiga ijodiy tus beradigan pedagogik vositalar ya'ni shakllar, metodlar va vositalarni to'g'ri tanlash muhim omil sanaladi. Bu jarayonda talabalar nafaqat bilim egallash va ularni o'zlashtirish usullarini o'rganibgina qolmay, balki o'zlari yangi bilimlar yaratib,

yangi tajriba olishadi, bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga va ijodiy qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi [146, -b. 305].

Avvalroq biz bo‘ljak texnologiya fani o‘qituvchisi kasbiy-pedagogik kompetensiyasining ierarxiyasini aniqlagan edik, motivatsion va qiymat komponenti tizimni shakllantiruvchi sifatida aniqlangan edi, shuningdek, yuqorida ta’kidlaganimizdek, motivatsion-qiymatli komponent kasbiy ta’lim, o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tarbiyalash, o‘zini o‘zgartirishga bo‘lgan ehtiyojlar, maqsadlar, motivlar, hamda, kasbiy faoliyatda qiymatli qarashlar va motivatsiyalarni o‘z ichiga oladi va bu kasbiy faoliyatda shaxsning ijodiy yondashuvini rag‘batlantiradi [94]. Bizning fikrlarimiz E.A.Degtyareva va Yu.P.Vetrovning ishlarida o‘z tasdiqini topadi, ular ta’lim jarayonining innovatsion ta’lim makonida rivojlanishini, bu esa o‘quvchilarda diskursiv va intuitiv-ijodiy fikrlashni, bilim olishga bo‘lgan kuchli qiziqishlarini, ilmiy ishlarni bajarish va o‘quv hamkorligini rivojlantirishga, hamda umumiy madaniyatning turli komponentlarini (ayniqsa, axloqiy, estetik, kommunikativ, ekologik madaniyat, tarixiy fikrlash madaniyati, zamonaviy axborot texnologiyalari dunyosiga kirish madaniyati) o‘rgatishga qaratilganini ta’kidlab o‘tishadi [46, -b. 46]. Tadqiqotchilarning fikrlari, biz tomonimizdan o‘quv jarayonida ishtirokchilarning shaxsiy tengligi asosida o‘quv muhitida dialogik makon yaratish uchun yo‘nalish sifatida qabul qilingan.

Ta’lim va rivojlantiruvchi muhitda o‘zaro ta’sir va muloqot dialogizm prinsipiga asoslanadi. Tadqiqotchilar S.V.Belova va V.V.Gorshkova ta’kidlaganidek, dialog jarayonida intellektual, kommunikativ va rag‘batlantiruvchi komponentlar shakllanadi, muloqot usullari, empatiya samarali rivojlanadi, dialog ishtirokchisining shaxsiy erkinligi ortadi, faoliyatning mazmunlari qayta shakllanadi va yangi maqsadlar ilgari suriladi. V.V.Gorshkova fikricha, dialog o‘quv jarayonida pedagogik fikrlashning yangi, paradigmalararo turini rivojlantirish vositasidir [41], O.V.Bochkareva esa talabalarga o‘quv-o‘rganish faoliyatlarini o‘zlari boshqarish imkonini berib, dialogni ma’nolarni shakllantiruvchi sohaga kiritadi[26]. F.K.Savina va V.V.Serikov dialog ta’limda subyekt-mazmunli muloqotni, refleksiya va shaxsning o‘zligini namoyon qilishini ta’minlashini ta’kidlaydilar [113, 124]. S.V.Belova uchun ochiqlik, do‘stlik va o‘zaro ishonch bilan ajralib turadigan, hamkor

bilan muloqotda o'ziga xos psixologik muhitning o'rnatilishi dialogik muloqotning muhim belgisidir [21].

G.A.Ball, M.S.Burgin fikrlash dialoglarining quyidagi bosqichlarini ajratib ko'rsatadi: boshqa uchun fikrlash, boshqaning o'rnidan fikrlash, boshqa bilan birgalikda fikrlash, ichki dialog, daliliy fikrlash, reflektiv fikrlash. Dialogik o'zaro ta'sir deganda, insonning ichki dunyosi va shaxsiy tajribalari ijtimoiy va obyektiv shakllarda ifodalanishi nazarda tutiladi. Bu jarayon orqali inson o'zini anglaydi va atrofdagi dunyo bilan o'zaro aloqada bo'ladi, shuningdek, o'zining individual subyektivligini tashqi dunyoda ko'rsatadi va shakllantiradi [15].

Didaktik dialog V.V.Gorshkova nazarida, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi bilim olish va muloqot jarayonini, kasbiy-ta'limiy vazifalarni hal qilishga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, u ta'lim mazmunini muammolar majmuasi sifatida qurishni nazarda tutadi, muammolar hal qilinishi natijasida turli nuqtai nazarlar to'qnashuvi kuzatiladi. V.V.Gorshkovaning ta'kidlashicha, "Boshqalar bilan hamkorlik, birgalikda yashash, har bir kishi o'zining kognitiv va axloqiy – ma'naviy darajasida o'zini amalga oshirish, o'zini tushunish, o'zini ro'yobga chiqarish va o'zini oshirish imkoniyatiga ega bo'lish, dialogning asl qiymatini va haqiqiylikni aks ettiradi. Dialog orqali har bir kishi o'zini rivojlantirish, tushunish va o'z imkoniyatlarini amalga oshirish uchun imkoniyatga ega bo'ladi [41].

S.V.Belova fikriga ko'ra, "dialogiklik" deganda, u yoki bu qarorlarni qabul qilayotgan yoki ularni amalga oshirayotgan subyekt nafaqat o'z nuqtai nazarini, balki barcha ishtirokchilarning pozitsiyalarini ham hisobga oladi [21]. Shunday qilib, dialog-ishontirish rejimidagi faoliyat vaqtida, o'quv vaziyatining dastlabki shartlariga ko'ra mashg'ulot mavzusi bo'yicha u yoki bu mavzu yuzasidan fikrlar qarama-qarshiligi bo'lishi lozim, hamda ushbu vaziyatda jarayon ishtirokchilarining maqsadi, boshqa tomonni o'zining nuqtai nazari to'g'riligiga ishontirishdir, aslida esa ushbu vositani qo'llash maqsadi, kasbiy pedagogik kompetentlikni shakllantirish vositasi sifatida biror pedagogik yoki metodik muammo, savolni hal qilish yoki tushuntirish bo'lishi kerak edi. Bu turdagi dialog turli holatlarda keng qo'llaniladi. Bundan tashqari, bizning madaniyatimizda "ishontirish" – bu asosiy muloqot turi hisoblanadi. Uning elementlarini shaxslararo muloqotda va ommaviy

kommunikatsiyalarda ham topish mumkin. Shuningdek, ba'zi boshqa muloqot turlarida ham ishontirish markaziy rol o'ynaydi – masalan, muzokaralar va muhokamalarda. Ishontirish turining kichik turlari mavjud bo'lib, ularning biri tanqidiy munozaradir. Van Eemeren va Grootendorst (1987) bunday munozarani olib borishda qo'llaniladigan o'nta qoidani taklif qiladilar.

1. Tomonlar dalillarni taqdim etish jarayonida bir birlariga xalaqit bermasliklari kerak.

2. Har bir tomon talab bo'yicha o'z dalillarini himoya qilishlari shart.

3. Har qaysi tarafdin qilingan hujum faqatgina savol mohiyatidan kelib chiqib bo'ladi.

4. Dadilni faqatgina, ishga oid ma'lumotni taqdim qilib himoya qilish mumkin.

5. Tomon o'zi oldindan belgilagan asoslariga rioya qilishi kerak, hatto agar ular aytilmasa, faqat taxmin qilinsa ham.

6. Agar argumentning xulosasi, har ikkala tomon boshlanishda kelishib, tuzilgan shakldagi taxminlarga asoslangan bo'lsa, argument to'liq himoyalangan deb hisoblanishi mumkin.

7. Agar oldindan belgilangan shartlar bilan muvofiq kelsa, dalillar asosli deb topiladi.

8. Agar tomonlar o'z dalillarini kerakli tartibda himoya qila olmasa, uni muhokada qayta davom ettira olmaydi.

9. Formulalar asossiz ravishda xiralashgan yoki noaniq bo'lmasligi kerak.

Tadqiqot dialogi o'qituvchi va talabadan yanada chuqur tayyorgarlikni talab qiladi, va biz uni kasbiy-pedagogik kompetensiyaning yuqori darajasi shakllangan davrda ya'ni o'qishning oxirgi kurslarida qo'llaymiz, bu esa kasb dialoglarini vaziyatga mos ravishda qurish imkonini beradi. Bo'lajak o'qituvchi o'z nuqtai nazarini suhbatdoshiga asos bilan tushuntira oladi, kasbiy masalalarni hal qilishda turli xil variantlar va muqobil yechimlarni taklif qiladi. Mohiyatan, gipoteza yoki taxminlar mavjud, uni to'plangan faktlarga asoslanib rad etish yoki tasdiqlash kerak. Fan va faoliyat sohasiga qarab, bu muhokama shakli yoki qoida sezilarli darajada farq qiladi. Tadqiqot dialogining maqsadi gipotezani tasdiqlash yoki rad etishdir, buning uchun tasdiqlovchi va isbotlovchi materiallarni topish, yig'ish

va qayta tekshirish zarur. Biz bunday dialogni, kurs ishlarida ham, bitiruv malakaviy ishlarida ham qo'llaymiz.

Shu sharoitda, biz o'z ishimizda ma'lumot olish, taqdim etish yoki almashish maqsadida, shuningdek, pedagogik vazifalarni hal qilish jarayonida, dialogik o'zaro muloqotni qo'llaymiz ya'ni axborotni qidiramiz.

Mashg'ulotlarda muhokama va bahs kabi dialog turlari keng va samarali qo'llaniladi. Bizning fikrimizcha, muhokama bu biror kishi yoki ko'pincha guruh, qandaydir harakatni amalga oshirish bo'yicha fikrlarni, taraflarni, qo'llab-quvvatlash yoki qarshi chiqishni ko'rib chiqadi. Ko'plab mehnat tashkilotlarida, muhokama odatda kundalik jarayonga aylanib qolishini taxmin qilish mumkin, shuning uchun darslarda bo'ladigan muhokama haqiqiy ish munosabatlariga taqlid qiladi. O'quv vaziyati shunday tashkil etiladiki, ishtirokchilar oldida dilemmalar yoki amaliy tanlov turadi, ba'zida ular shaxsiy ziddiyatlar, qarashlar to'qnashuvini ham qamrab oladi. Bunday holatda, ishtirokchilarning muhokamadagi maqsadi o'z maqsadlarini va harakatlarini muvofiqlashtirish va eng maqbul yo'lni tanlashdan iborat. Oliy talimda bunday o'quv-tarbiya jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy-pedagogik kompetensiyaning, xususan, uning kommunikativ tarkibi shakllanadi. Dialogik o'zaro munosabatlarni rivojlantirish orqali o'quvchilar boshqalar fikrini hurmat qilishni o'rganadilar, bir-birlarini yaxshiroq qabul qiladilar, teng huquqli muloqot va hamkorlikka tayyor bo'ladilar. Ular guruh ishida faol ishtirok etadilar, do'stlariga yordam berishadi va o'zlarini samarali va teng huquqli ishtirokchilar sifatida ko'rsatadilar.

Bizning fikrimizcha, pedagogik topshiriqlarni hal qiluvchi, bo'lajak o'qituvchining kasbiy pedagogik kompetentligini shakllantirish vositasini qo'llash samaralidir. Bunda "pedagogik topshiriq" tushunchasini biz, V.A.Slastetinning izohidan kelib chiqib, reallikni anglash va qayta shakllantirish ehtiyojidan kelib chiqib, yaxshi o'ylangan pedagogik vaziyat sifatida anglaymiz. Bu jarayon o'qitish maqsadini tushunish va uni amalga oshirish uchun zarur sharoitlarni bilish, shuningdek, kasbiy vazifalarni bajarish zarurligini anglashdan iboratdir [131, -b .414]. Pedagogik vazifaning muhim jihati, muallifning aytishicha, maqsad (talab), sharoit (bilan tanish) va erishilishi kerak bo'lgan narsa (notanish) mavjud bo'lishidir. Qidirilayotgan yechim bir yoki bir nechta savolda ko'rsatiladi

(Slastenin, 2002). Bundan tashqari, N.V.Teltevskaya talabalarga o'quv-o'rganish ishlari bilan bog'liq topshiriqlarni berishni tavsiya qiladi, chunki bu ularga yangi yechimlar topishga, odatdagi usullardan chetlanishga va ularni ilmiy tarzda asoslashga yordam beradi [144, -b.119]. Bunday maqsadga erishishda mustaqil modellashtirish va pedagogik masalalarni hal qilish usuli samarali hisoblanadi.

Bizning ishimiz uchun qiymatli bo'lgan, pedagogik vaziyatlarning xilma xil turlarini, V.S.Bezrukova quyidagi omillar yordamida tushuntiradi:

- Vaziyatning yuzaga kelishi va sodir bo'lish joyiga qarab: darsda, darsdan tashqarida va hokazo. Yuzaga kelgan joy vaziyatlarning kechishi va ularni loyihalash usullarini belgilaydi. O'qish faoliyatida yuzaga keladigan o'quv vaziyatlarini mazmuniga qarab tasniflash mumkin (muammoli, politexnika, ishlab chiqarish-texnik).

- sodir bo'lish holatiga ko'ra;
- Proyektivlik darajasiga ko'ra;
- maqsadli yaratilgan, loyihalangan vaziyatlar, shuningdek tabiiy, tabiiy ravishda yuzaga kelgan vaziyatlar.

- Asllik darajasiga ko'ra: standart (ya'ni, odatiy, davriy takrorlanadigan) va noan'anaviy, asl;

- Boshqaruv darajasiga ko'ra: qat'iy belgilangan, boshqarilmaydigan va boshqariladigan (ya'ni, ishtirokchilar ixtiyoriga ko'ra tizimni tashkil etuvchi komponentni: g'oya, fikr, harakatni o'zgartirish mumkin bo'lgan vaziyatlar).

- Ishtirokchilarga qarab: o'quvchi - o'quvchi, ota-ona - o'quvchi va boshqalar. - mavjud ziddiyatlar bo'yicha: bahsli, tinch, tanqidiy. O'z o'rnida bahslilari shaxslararo va ichki bo'lishi mumkin [19, -b. 76].

D.A.Krilov va S.Yu.Lavrentyevning fikricha, haqiqiy pedagogik amaliyotdagi kasbiy muammolardan foydalanish, ularning kasbiy qiziqishini rag'batlantirib, qaror qabul qilishda turli nuqtai nazarlarni taqqoslash jarayonida eng ko'p odamning ishtirok etish imkonini yaratadi, ishtirokchilarning motivatsiyasini oshiradi [84, -b. 110].

V.S.Bezrukovaning fikricha, bo'lajak o'qituvchilar pedagogik vazifalarni hal qilish davomida yangi pedagogik bilimlarni egallashi, olingan bilimlarni boyitishi, o'zlashtirishi va mustahkamlashi, mavjud

bilimlar va ko'nikmalarga tuzatish kiritish imkonini beradi. Amaliy jihatdan, pedagogik vazifalarni hal qilish, bizning fikrimizcha, professional-pedagogik ko'nikmalar va sifatlarni shakllantirishga qaratilgan. [19, -b. 78].

Pedagogik vazifalarni hal qilishning qiymati, biz o'rganayotgan xususiyatni shakllantirish uchun, N.P. Maksimchenkoning fikriga ko'ra, vazifada berilgan vaziyatni tahlil qilish, talabalarga o'zlarini o'qituvchi rolida ko'rish, pedagogik jihatdan to'g'ri qarorlar qabul qilish bo'yicha minimal tajriba orttirish imkoniyatini beradi, bu esa keyinchalik haqiqiy vaziyatlarda tez va asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. [88, -b. 106].

L.F. Spirinning ilmiy xulosalariga ko'ra, muammoli pedagogik vazifalarni hal qilish metodi, muammolarni jamoaviy muhokama qilishda, qarorlarni birgalikda ishlab chiqishda, turli rollar va funksiyalarni bajarishda, natijalarni birgalikda tahlil qilish va tushunishda o'qish jarayoni ishtirokchilarining faol va mustaqil ishtirokini qamrab oladi. Bu esa o'qishni dialogik o'zaro ta'sir asosida kasbiy muammolarni hal qilish sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. [137, -b. 42]. Bu fikrni N.V. Teltevskeyaning quyidagi mulohazasi ham tasdiqlaydi: "o'quv-o'rganish mustaqilligi" ni faoliyatning bir xususiyati sifatida ko'rib chiqish kerak, unda shaxsning faoliyatning mazmuni, xarakteriga bo'lgan munosabati va belgilangan vazifani bajarishga intilishi namoyon bo'ladi, shuningdek, u ijodiy faollikni belgilovchi omil sifatida ham qaraladi [146, -b. 301].

Turli pedagogik vaziyatlarni mustaqil ravishda modellashtirish orqali, talabalar bo'lajak professional-pedagogik kompetensiyasilari tizimida o'zlari o'rganayotgan materialning o'rnini anglash imkoniga erishadilar. Pedagogik vaziyatlarni modellashtirish ko'nikmasi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi: o'qish jarayonida kerak bo'ladigan materialdan xabardor bo'lish; pedagogik vaziyatni modellashtirish uchun g'oyani ko'rish va shakllantirish qobiliyati, shuningdek, vazifani hal qilish uchun imkoniyatlarining eng ko'p variantlarini loyihalash [95].

Pedagogik vaziyatlarni bo'lajak texnologiya o'qituvchisining professional-pedagogik kompetensiyasini shakllantirish vositasi sifatida ishlatar ekanmiz, biz, bir tomondan, professional fikrlashni rivojlantirishni, turli pedagogik hodisalarni tahlil qilish ko'nikmalari va

malakalarini egallashni, ikkinchi tomondan, odatiy vaziyatlarni hal qilish algoritmlarini o'zlashtirishni hisobga olamiz.

Shakl bo'yicha o'xshash, lekin mazmuni va texnologik bajarilishi jihatidan bir oz farq qiluvchi metod — "keys-metodi" (vaziyatni tahlil qilish usuli) bo'lib, uni Volgograd davlat pedagogika universiteti (VGSPI) professorlari A.M.Kaunov, dotsentlar Yu.A.Jadaev, V.A.Seleznev va boshqalar o'zining kasbiy-pedagogik faoliyatida muvaffaqiyatli qo'llagan. G.A.Bryanskiy, Yu.Yu.Yekaterinoslavskiy, A.M.Kaunov, O.V.Kozlova, Yu.D.Krasovskiy, V.Ya.Platov, D.A.Pospelov, O.A.Ovsyannikov, V.S.Rapoport va boshqalar keys-metodini ishlab chiqish va joriy etishga katta hissa qo'shishgan. Ularning ta'kidlashicha, keys ustida ishlash tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirishga hissa qo'shadi, keys-stadida mavjud, muammolarni hal qilish uchun ishlatiladigan bilimlar bazasidan foydalanish uchun imkoniyat yaratadi. O.G.Smolyaninova o'z ishlarida aytib o'tganidek, agar keys-topshiriqlarni yechish bo'yicha faoliyat texnologik asosda bo'lsa, u holda o'quvchi ma'lum bir holatlarga, vaziyatni o'zicha anglashi, holatni baholashi, muammoni va uning mohiyatini aniqlashiga "sho'ng'ib" ketadi, o'quvchi muammoni hal qilishda o'z o'rnini aniqlab oladi va maqsadga muvofiq hatti-harakatlarni ishlab chiqadi[135, -b .261].

N.V. Teltevskeya fikriga ko'ra, keys-metodni qo'llash talabalar uchun muayyan sharoitlarga mos, aniq ma'lumotlarga asoslanib, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini, mustaqil fikrlashni, muqobil nuqtai nazarni tinglash va o'z nuqtai nazarini himoya qilishda dalillarni keltirishni rivojlantirishga yordam beradi [144, -b. 120]. D.A.Krylov va S.Yu.Lavrentiev ta'kidlashlaricha, keys-metodi yordamida o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlar, ishlab chiqarish holatlarini tahlil qilish o'yini sifatida kelajakdagi mutaxassislariga o'z harakatlarining strategiyasini va o'quvchi tomonidan belgilangan o'quv-praktik maqsadni amalga oshirish uchun aniq qadamlarni tanlashda ko'proq erkinlik beradi [84, -b. 110].

Bu o'quv metodini o'rganayotgan tadqiqotchi-olimlarning umumiy fikriga ko'ra, keys real hayotiy vaziyatni aks ettirib, ma'lum bir amaliy muammoni olib chiqadi va bu metodning asosini taqlid modelini yaratish tashkil qiladi: ma'lum bir faoliyatning aniq misolini ishlab chiqish yoki real hayotdan olingan tayyor misollarni ishlatish,

masalan, ba'zi voqealarni tasvirlash, kelishmovchilik yoki muammolarni ta'riflash. Ideal holatda, muammo bir xil yechimga ega bo'lmazligi kerak. Boshqacha aytganda, keysda qiziqishni saqlab turish uchun qandaydir intriga bo'lishi kerak. Shuningdek, vaziyatning vaqt cheklovlari aniq belgilanishi va keysni tahlil qilish uchun zarur bo'lgan barcha ma'lumotlar taqdim etilishi lozim. Muhim shartlardan biri – keysda qaror qabul qilishda mas'ul bo'lgan “faol ishtirokchi”ning mavjudligi hisoblanadi. Metod tadqiqot texnologiyasining o'ziga xos xilma xilligini aks ettiradi, ya'ni tadqiqotchilik jarayoni amaliyotlarini va analitik amaliyotlarini o'zida jamlaydi. Keys-bu jamoaviy ta'lim texnologiyasi bo'lib, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini jumladan, individual, guruh va jamoaviy rivojlanish, o'quvchilarning ma'lum shaxsiy sifatlarini shakllantirish jarayonlarini ham birlashtiradi.

Pedagogik vazifalar, vaziyatlar va keys-metoddan foydalanish o'quv jarayonida talabalarning fikrlashini faollashtiradi va ularni ijodiy izlanishga undaydi, shu bilan birga, bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasining reflektiv (o'z o'zini tahlil qilish, baholash) komponentini shakllantiradi [95].

Kasbiy ta'lim o'yinlari bir qator pedagogik topshiriqlarni hal qilishi mumkin: misol uchun, rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi va o'rgatuvchi. Talabalar yangi material bilan tanishishadi, bilimlarini chuqurlashtirishadi hamda kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rishadi. Biz A.V.Petrovskiyning qarashlariga qo'shilgan holda, aytishimiz mumkinki, o'quv jarayonida ishbilarmonlik o'yinlarini qo'llash talabalarda quyidagi jihatlarni shakllantirish imkonini beradi:

- boshqaning nuqtai nazaridan qarashga tayyorlik;
- savollar orqali kerakli ma'lumotni olish qobiliyati;
- muammoni hal qilishda muloqotni tashkil etishda tashabbusni o'z zimmasiga olishga tayyorlik;
- ziddiyatli holatni muloqotga aylantirish, masalani tahlil qilish va umumiy qarashni ishlab chiqish orqali yechim izlash qobiliyati;
- fikrlarning nisbiyligi va subyektivligini tushunishga intilish, boshqalarning nuqtai nazarini eshitishga qiziqish va qobiliyat;
- o'yin ishtirokchilarining turli hissiy holatlarini aniqlash va undan muammoni hal qilish uchun muloqot davomida foydalanish;

- o‘zining kasbiy muloqot qobiliyatlarini, kasbiy qiziqishlarini, pozitsiyalarini, psixologik xususiyatlarini aniqlash va ularni to‘g‘rilash [106, -b.149].

An’anaviy o‘quv mashg‘ulotlarida faqat professional bilimlarni o‘zlashtirishdan tashqari, bugungi kunda shaxsni shakllantirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, faoliyat, tashabbuskorlik, mustaqil qaror qabul qilish kabi ta’limning muhim jihatlari ham ahamiyatlidir. Bularning barchasi bo‘ljak o‘qituvchilarni o‘qitish jarayonida yangi metodikalarni qo‘llash zaruratini taqozo etadi, chunki bu metodikalar nafaqat tayyor bilimlarni yetkazib beradi, balki talabalarning o‘z faoliyatiga ijodiy yondashuvini rag‘batlantiradi. Ta’limda kasbiy o‘yinlardan foydalanish talabalarda ma’lum bir ko‘nikma va malakalarning yanada sifatliroq va tezroq shakllanishiga zamin yaratadi, sababi bunday yondashuv faol ijodiy faoliyatni nazarda tutadi. Ko‘pgina tadqiqotchilar (N.V.Borisova, A.M.Knyazeva, I.V.Odinsova, Yu.N.Kulyutkina, S.Ya.Xarchenko va boshqalar) fikricha, barcha kasbiy o‘yinlar bir nechta guruhlariga bo‘linadi:

1. Kasbiy faoliyatga taqlid qilish. Bu o‘yin to‘g‘ri qarorlar qabul qilishni va egallangan bilimlarni amaliyotda qo‘llashni o‘rgatadi. Ko‘pincha axborot texnologiyalari yordamida o‘tkaziladi.

2. Rollarni ijro qilish. Talaba o‘qituvchidan muvofiq tarzda ijro etish kerak bo‘lgan boshlang‘ich vaziyatni oladi. Har bir rolni guruhda o‘ynab berish kerak bo‘lib, uning ishtirokchilari ko‘rsatilgan harakatlarni baholashadi. Senariy shartlarini o‘zgartirish, shu jumladan improvizatsiya kiritish mumkin. Bu o‘yin, kelajakdagi ish faoliyatida foydali bo‘ladigan ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun ishlatiladi.

3. Aniq vaziyatni tahlil qilish. O‘quvchilar taklif etilgan vaziyat bilan tanishadilar, turli xil yechimlarni birgalikda muhokama qiladilar.

4. Taqlid (Imitatsion) mashqlar. Bu kasbiy o‘yini ko‘p vaqt talab qilmaydi, lekin belgilangan vazifani hal qilish imkonini beradi.

Topshiriqning ijodiy xususiyati olingan ko‘nikmalarni mustahkamlashga yordam beradi va muhim bir tushuncha yoki kategoriyaga diqqatni qaratadi.

N.V.Borisovanning kasbiy o‘yinlar klassifikatsiyasi blits-o‘yinlarga “o‘zida faol ta’lim shaklining ayrim xususiyatlarini

jamlaydigan, o‘yin faoliyatining bir turi sifatida” to‘xtaladi va quyidagi o‘yin turlarini ajratadi:

Kasbiy faoliyatning mazmuni yoritilganiga ko‘ra:

A. Kontekstga yo‘naltirilgan o‘yinlar, ularning mohiyati – mutaxassisni tayyorlashga qaratilgan o‘yin faoliyati, ammo bevosita kelajakdagi faoliyat bilan bog‘liq bo‘lmagan o‘yinlar.

B. Bilvosita kontekstga yo‘naltirilgan o‘yinlar, ularning mohiyati – kvaziprofessional faoliyat ya’ni o‘quv faoliyati va kasbiy faoliyat o‘rtasidagi vositachilik o‘yinlari.

Funksional yo‘naltirilganligiga ko‘ra:

A. Tadqiqotchilik blitz-o‘yinlari, unda ishtirokchilar ma’lum bir vaqt ichida gipotezalarni tekshiradilar, ma’lumotlarni qidiradilar va to‘playdilar, bajarilgan ish natijalariga qarab xulosalar chiqaradilar.

B. Didaktik blitz-o‘yinlari davomida mutaxassislik faoliyatining nazariyasi va amaliyoti o‘rganiladi.

V. Reflektiv-baho beruvchi blitz-o‘yinlari davomida faoliyat tadqiq qilanadi, qiyinchiliklar aniqlanib va qayta ishlanadi, jarayon va natijani baholash amalga oshiriladi.

G. Diagnostik blitz-o‘yinlari, unda faoliyat, shaxs yoki guruhni tahlil qilish va muhim natijalarni olish uchun diagnostika amalga oshiriladi.

D. Motivatsion-qo‘zg‘atuvchi blitz-o‘yinlari, ularning yordamida faqatgina faoliyatga, hodisalarga yoki axborotga nisbatan qiziqish, mukkasidan ketish va motivatsiya shakllanadi.

E. Psixotexnik blitz-o‘yinlari, ularning yordamida mutaxassisning psixotexnik va yengillashtiruvchi mashqlarni bajarish qobiliyatlari rivojlanadi va takomillashadi, bu esa kasbiy faoliyat uchun muhimdir [24]. Blitz-o‘yinlar dinamik, o‘quv jarayonining tuzilmasiga kiritishda qulay va talabalarning mustaqil ishlashini tashkil qilish xususiyatlariga mosdir.

Y.V. Zmiyevskaya quyidagi kasbiy o‘yin turlarini ajratib ko‘rsatadi:

- loyihaviy – ular tashkilot tizimlarini va ularning o‘zgarishlarini loyihalashda qo‘llaniladi;
- tadqiqotchilik o‘yin turida «nima bo‘ladi, agarda...?» rejimida aniq vaziyatlarni modellashtiriladi;

- o‘yin-mashqlar – bu turli xil harakatlarni amalga oshirishni o‘z ichiga olgan, mahorat va ko‘nikmalarni shakllantirish va takomillashtirish, mustaqil faoliyat samaradorligini oshirish maqsadida tizimli tarzda bajariladigan dastur;

- rolli o‘yinlar – o‘yin ishtirokchilari o‘z vazifalarini bajarishda, ma’lum rollarni ijro etish orqali, xavf-xatarsiz vaziyatda o‘zlarining kasbiy jihatdan muhim xususiyatlarini namoyish etadilar va o‘yin rahbari yoki bir-birlari orqali ularga tanqidiy baho berib, tahlil qilishadi hamda muammoni hal qilish yo‘llarini topadilar;

- vaziyatli o‘yinlar – imitatsiya taqlid obyekti sifatida kasbiy faoliyatda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan haqiqiy vaziyatlar tanlab olinadi [55, -b. 79].

Bizning fikrimizcha, bu turdagi kasbiy o‘yinlar tadqiq qilinayotgan sifatning turli o‘zgarish variantlarini prognozlash imkonini beradi, bu esa talabalarning intellektual-yaratuvchanlik va o‘quv-o‘rganish qobiliyatlarini rag‘batlantiradi. O‘yin jarayonida modellashtirish pedagogik haqiqatning real holatlariga asoslanadi, bu esa bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasining reflektiv komponentini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, guruh ichidagi rollarni taqsimlash va o‘z faoliyatining natijasi uchun javobgarlikni o‘z zimmaga olish, tadqiqot obyekti sifatidagi faoliyatning xatti-harakat komponentini amalga oshiradi [95].

Ilmiy-metodik adabiyotlar asosida o‘tkazilgan tahlil va boshqa o‘qituvchilarning ish tajribasini o‘rganish asosida, aytishimiz mumkinki, bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasining barcha komponentlariga ta’sir ko‘rsatuvchi eng optimal vositalar quyidagilar hisoblanadi: muloqot, pedagogik vazifalar va vaziyatlar, keys-metod va kasbiy o‘yinlar. Ushbu vositalarning bo‘lajak mutaxassislarning kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan tadqiqotlarda eng muhim rol o‘ynashi ko‘rsatilgan.

Biroq, yuqorida tasvirlangan vositalar alohida-alohida shaklda kasbiy ta’lim vazifalarini hal qila olmaydi. A.A.Glebovning fikriga ko‘ra, shaxsni shakllantirish o‘qitish va tarbiya mazmunining, usullarining, ko‘rgazmali vositalarning va boshqa ta’sirlarning yig‘indisi tarzida emas, balki ularning samarali va teng huquqli o‘zaro

ta'sirida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, boshqa vositalar, omillar, jarayon sharoitlari bilan o'zaro ta'sirga kirishash ekan, har bir vosita tizim xususiyatlariga ega bo'lib boradi [36, -b. 46].

Oliy pedagogik ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirishning vositalar majmuasining yanada to'liqroq shaklini ajratishni, ular orasidagi funksional va fan tarkibi aloqalarini o'rnatishni, umumiylik belgilashni talab qiladi. Pedagogik vositalar tizimining yaxlitlik belgilari, deydi A.A.Glebov – bu tizimning qismlari, komponentlari, aloqalari o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida paydo bo'ladigan jihatdir. Ushbu jihatlarga, A.A.Glebovning ma'lumotlariga ko'ra, birinchi navbatda funksiyalar, tuzilma, elementlarning birligi, tizimning o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyati kiradi. Shunga asoslanib, yaxlitlikni o'rganish, umumiy tizimni tashkil etuvchi asosiy qismlarni ajratish, bu qismlar o'zaro qanday bog'lanishini tushunish va har bir qismning o'zaro ta'siri natijasida qanday yangi sifatlar paydo bo'lishini aniqlash kerak [36, -b. 48].

Vositalar tizimini qurish, uning elementlarining iyerarxiyasini tahlil qilish zaruratini belgilaydi, bu esa shaxsiyatning shakllanayotgan komponentining psixologik rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olgan holda qurilgan, ularning ma'lum bir tashkillanishi va o'zaro bog'langan ketma-ketligini nazarda tutadi. N.K.Sergeyev uning tarkibida asosiy va tizimni tashkil etuvchi omil nima ekanligini bilishning ahamiyatini ta'kidlaydi, bu esa tizimni optimallashtirish va uning tashkil etilishida muhim bo'lgan urg'ularni va ustuvorliklarni belgilashga yordam beradi. Yaxlit o'quv-tarbiya jarayonining nazariyasida N.K.Sergeev ta'kidlashicha, tizimni tashkil etuvchi element sifatida shunday tarkibiy qism bo'lishi kerakki, u shaxsning faol holatini rag'batlantiradi, alohida vositalarni bir butun qiladi, ularni muvofiqlashtiradi, mazmunini o'zgartiradi va chuqurlashtiradi, ularning navbatini va ketma-ketligini belgilaydi [120]. Bunday tizimni tashkil etuvchi element sifatida bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini shakllantirishda loyiha metodikasi, ya'ni o'quv jarayonida interfaol metodlar va o'qitish usullarining kompleks tarzda qo'llanilishi, eng katta pedagogik salohiyatga ega bo'lib, barcha komponentlarni shakllantirishga qaratilgan metod sifatida ko'riladi. Bu metodning mazmuni o'quv-

ijodiy texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish tashkil qiladi [95].

R.A.Galustovning fikriga ko'ra, bo'lajak texnologiya o'qituvchisining loyiha madaniyati quyidagi tizimli komponentlarning majmuasini qamrab oladi: loyihaviy dunyoqarash, uning asosida bilimlilik, pozitsiya va qobiliyatlar yotadi; ko'nikmalar muvofiqligini qamrab oluvchi loyiha mahorati; loyiha xulq-atvori, bu loyiha tuzishning normalari va an'analariga bog'liq bo'lib, ularning shakllanishi kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorgarlikni xarakterlaydi [33].

D.A.Krilovning fikriga ko'ra, zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining loyiha madaniyatini shakllantirish bu mehnat bozorida talab qilinadigan, yuqori malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning muhim bir qismidir [79, -b. 70]. Tadqiqotchi, shuningdek talabalarda loyiha madaniyatini shakllantirishning quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatadi:

1) Mustaqil bo'lishga va individuallikka intilish; eng umumiy shaklda bu yo'nalish rivojlanishning uzluksiz jarayonidagi uzilishlarni, ya'ni uning bosqichlari va darajalari ketma-ketligini belgilaydi.

2) O'sishning (yetakchi) faoliyat shakli sifatida o'quv jarayonini tashkil etish loyihasi va dasturi.

3) Refleksiya jarayonini ta'minlaydigan, normativ loyiha tarzidagi individual qobiliyatlar sifatida rivojlanish jarayonining oraliq natijalari;

4) Ta'lim muhitini ijtimoiy-pedagogik loyihalash, bu yerda tegishli jarayonlar amalga oshiriladi [79, -b. 72]. Belgilangan vazifalar bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisi o'z ishi uchun loyiha tuzish variantlarini aniqlashda asos bo'ladi.

Kasbiy-pedagogik kompetensiyani shakllantirish jarayonining maqsadlariga qarab, loyiha metodikasi turli variantlarda qo'llaniladi:

- faol ta'lim shakli sifatida *motivatsion-qiymatli komponentni* shakllantirish, bunda pedagogik faoliyatning mohiyati o'qitilayotgan shaxsga nisbatan qiymatli munosabatda aks etadi, faoliyat refleksiya bilan birga amalga oshiriladi;

- atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir usuli sifatida *kommunikativ komponentni* shakllantirish, chunki biznes muhitini samarali tashkil

etiladi, turli nuqtai nazarlarni hisobga olish va dialogik muloqotni yaratish ta'minlanadi;

- *Operatsion-faoliyat komponentini* shakllantirishda faoliyat simulyatori sifatida, natijada faoliyatda yuqori darajada mas'uliyat, kasb ijodiy yondashish qobiliyati, hamkorlikda faol rahbarlik pozitsiyasi va faoliyat jarayonida o'zaro muloqotni loyihalash hosil bo'ladi;

- Kognitiv komponentni shakllantirishda o'z fikrini asoslash va o'z faoliyat mahsulini taqdim etish vositasi sifatida, sababi loyiha davomida pedagogik faoliyatda o'zining konseptual g'oyalari himoya qilinadi, ta'lim mazmunini samarali tanlash ko'nikmasi shakllanadi;

- *Reflektiv komponentni* shakllantirishda mashq qilish vositasi sifatida, natijada o'zida shaxs sifatida, kasbiy pedagogik faoliyat subyekti sifatida, mutaxassis sifatida to'liq va to'g'ri tasavvurlar shakllanadi, yuqori darajada o'zini nazorat qilish qobiliyati rivojlanadi [95].

Yuqorida aytib o'tilgan fikrlar R.A.Galustovning ishlarida ham tasdiqlanadi, u pedagogik jarayon loyiha faoliyatini normaga va shaxsning mavjudlik shakliga aylantirishga, kasbiy faoliyatning barcha sohalarida yutuqlarga erishish vositasi sifatida yordam berishi kerakligini ta'kidlaydi. Chunki atrof-muhitni o'zgartirishga, innovatsion tur va shakllardagi ta'sirni qabul qilish va o'zlashtirishga tayyorlik darajasi va chuqurligi kelajakdagi pedagogning madaniyatini belgilaydi, uning shakllanishi esa kasbiy-pedagogik faoliyat sifatini ta'minlaydi [33].

1.4-rasm: Bo'lajak texnologiya o'qituvchisining kasbiy-pedagogik kompetensiyasi komponentlari

Yuqorida bo'lajak texnologiya o'qituvchisining kasbiy-pedagogik kompetensiyasining beshta komponenti berilgan: motivatsion-qiyamatli, kognitiv, operatsion-faoliyat, kommunikativ va reflektiv (1.4-rasm). Shu bilan birga, bu komponentlar asosida vositalar tizimining quyidagi quyi tizimlarini ajratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

- Dialogik vositalar (muhokamalar, dialoglar, pedagogik vaziyatlar, loyihaviy intervyu, suhbatlar), motivatsion-qiymatli komponentni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'qituvchining o'quv-ijodiy faoliyatida o'zaro munosabatlarni qurishga tayyorlikni va pedagogik mehnat qiymatini tushunishni rivojlantirishga yordam beradi;

- Instrumental vositalar (keys-metod, loyiha faoliyati, testlar), operatsion-faoliyat komponentini shakllantirishda samarali bo'lib, o'quv-ijodiy texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish imkonini beradi;

- Simulyatsion vositalar (biznes o'yinlari: simulyatsion, rol o'ynash), kommunikativ va reflektiv komponentlarni shakllantirishda qimmatli bo'lib, bo'lajak texnologiya o'qituvchisining o'quv-ijodiy rollarini o'ynashga qaratilgan;

- Analitik vositalar (pedagogik muammoli vaziyatlar, amaliy mashg'ulotlar), kognitiv komponentni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'quv-ijodiy munosabatlarni qurish jarayonini ishlab chiqishga qaratilgan [94, 95].

Yuqorida sanab o'tilgan quyi tizim vositalari bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini shakllantirishning barcha bosqichlarida mavjud bo'lib, o'z maqsadlariga qarab har bir bosqichda yetakchi rol o'ynaydi, o'zaro kirishib, bir-birini to'ldirib va boyitib boradi.

II BOB. BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARNI KASBIY-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

2.1 §. O‘qituvchining diagnostika-baholash faoliyatining tuzilmasi va mazmuni

Talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini tekshirish barcha o‘qituvchilik faoliyati kabi ko‘p yillardan buyon mavjud. Ammo “pedagogik diagnostika” atamasi nisbatan yaqinda paydo bo‘ldi. Bu atama birinchi marta nemis pedagogi K.Ingenkamp tomonidan 1968-yilda taklif qilingan. “Tashxis” atamasi tibbiyot va psixologiyadan olingan. Rossiya pedagogika fani va ta’limida bu atama 80-90-yillarda paydo bo‘lgan va yaqinda diagnostikaning ta’lim jarayonlaridagi vazifalari, o‘rni va rolini aniqlashga bag‘ishlangan tadqiqotlarda tez-tez uchrab turibdi.

K.Ingenkamp pedagogik diagnostikaning quyidagi asosiy vazifalarini belgilaydi [41]:

- Individual ta’lim jarayonini optimallashtirish;
- Jamiyat manfaatlari uchun to‘g‘ri, ishonchli natijalarni ta’minlash;
- O‘quvchilarni guruhlariga ularning rivojlanganlik darajasi bo‘yicha taqsimlashda xatolikni minimumga chiqarish.

K.Ingenkamp pedagogik diagnostikani quyidagi yo‘nalishlarga ajratadi:

- Maktabda o‘zlashtirishni baholash-diagnostika qilish;
- Aqliy qobiliyatlar rivojlanganligini diagnostika qilish;
- Ijtimoiy va hissiy belgilar diagnostikasi (ijtimoiy munosabatlar, rag‘batlar).

Pedagogik diagnostikaning mazmuni, o‘rni va vazifalarini ochib beruvchi ilmiy ishlar tahlili asosida [41, 111, 118] “ta’lim yutuqlari diagnostikasi”ni o‘qituvchining texnologiya fanini o‘qitish natijalarini aniqlash bo‘yicha amaliy faoliyati sifatida belgilash mumkin, bu esa o‘quvchilarning yutuqlarini tanlangan mezonlar tizimi bilan solishtirib, ularning darajasini aniqlash maqsadida amalga oshiriladi. Diagnostik faoliyat o‘qituvchiga nafaqat nazorat qilish uchun, balki muayyan didaktik usullar va vositalarni tanlash uchun ham xizmat qiladi.

Diagnosticaga bag'ishlangan ishlarni tahlil qilganda, quyidagi diagnostika maqsadlarini ajratish mumkin [111, 118, 173]:

1. O'qituvchi va o'quvchining o'z faoliyatini qay darajada egallaganini aniqlash va natijalarni belgilangan normalar, muvaffaqiyatli ta'lim mezonlari bilan solishtirish.

2. Ta'lim jarayoni holatini o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilish, shuningdek, uning samaradorligini belgilash.

3. Mumkin bo'lgan cheklovlarni oldindan aniqlash va ta'lim tizimining normal faoliyatini buzilishining oldini olish.

4. Olingan *diagnostik* ma'lumotlar asosida dolzarb boshqaruv qarorlarini qabul qilish.

Diagnosticaga faqatgina bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirishdanda kengroq tushuncha bo'lib, an'anaviy nazorat funksiyalaridan tashqari, ta'lim jarayonini tartibga solish va tuzatishlar kiritishni ham o'z ichiga oladi. Diagnostika o'quv jarayonining samarali boshqarilishi uchun asos va bir vaqtning o'zida shartdir. Bir qator nashrlarda diagnostikaning rolini ham o'qituvchining, ham o'quvchining faoliyatida ajratib ko'rsatishadi [110, 111]. O'qituvchi diagnostika yordamida o'quvchilarning o'qish jarayonidagi muvaffaqiyatsizlik sabablari aniqlay oladi, nafaqat natijani, balki unga erishish usullarini baholaydi, o'quvchining individual rivojlanish tezligini va yo'nalishini belgilaydi. *O'quvchi uchun diagnostika* noto'g'ri qabul qilingan va qo'llanilgan tushunchalarni aniqlash va tuzatishda yordam berishi, vazifalarni yechish jarayonini anglashga yordam berishi, o'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantirishi va bajarilayotgan ish uchun javobgarlik hissini shakllantirishi mumkin.

Y.N.Perevoshikova, faoliyat yondashuvi nuqtai nazaridan diagnostikani tahlil qilar ekan, pedagogik diagnostikaning sub'yekti va obyektni ajratadi [111]. Pedagogik diagnostikaning sub'yekti o'qituvchi, obyekti esa o'quvchilarning faoliyatidir. O'qituvchining faoliyati diagnostika obyekti sifatida nafaqat o'quv tizimini nazorat qilayotgan subyekt tarafidan, balki o'z-o'zini tahlil qilish shaklida o'qituvchining o'zi tomonidan ham qarab chiqilishi mumkin.

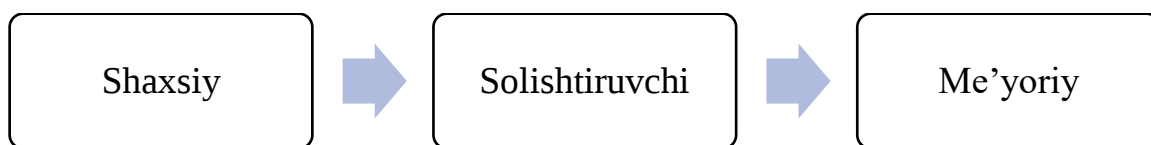
Y.N.Perevoshikova, o'qituvchining diagnostik tayyorgarligining ahamiyatini ta'kidlaydi. O'qituvchining professional tayyorgarligida diagnostik bilimlar va ko'nikmalarni shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratilishi zarur, bu ko'nikmalar ta'lim jarayonini loyihalash va tashkil etishda kasbiy jihatdan muhim bo'lib, erishilgan natijalarni

hisobga olish, ularni maqsadga erishish usullari bilan solishtirish, o'quvchilarning rivojlanish jarayonlarini vaqtida tuzatish va boshqalarni amalga oshirish imkonini beradi.

Diagnostic jarayonida o'qituvchining xatti-harakatlarini va ularning ketma-ketligini quyidagicha ajratib ko'rsatish mumkin [111,173]:

1. Diagnostika obyektlarini va o'quv materialini o'zlashtirish darajasini, ularga erishish mezonlarini ajratish;
2. Diagnostikaning shakl, metod va vositalarini ajratish;
3. Natijalarni tekshirish, baholash, qayta ishlash;
4. Kutilgan natijalar bilan olingan real natijalarni solishtirish, og'ishmalar, cheklovlar sababini aniqlash;
5. Ta'lim texnologiyasiga tuzatishlar kiritish.

O'qituvchi faoliyatining mazmunini har bir bosqichda ko'rib chiqamiz. Birinchi bosqichda o'qituvchi diagnostika obyektlarini, o'quv materialini o'zlashtirish darajalarini belgilangan standartlar va o'quv dasturlari talablaridan kelib chiqib aniqlaydi. Keyin u diagnostika shakllarini, usullarini va vositalarini tanlaydi.

2.1-rasm: Baholash usullari

O'qituvchining baholash faoliyati, uning diagnostik faoliyatining ajralmas qismidir. Pedagogik adabiyotlarda baholashning bir nechta jihatlari qayd etilgan: shaxsiy, solishtiruvchi va me'yoriy (2.1-rasm). Shaxsiy baholash usuli har bir o'quvchining bilim va ko'nikmalarini o'rganish paytidagi holatini uning oldingi tajribasi, bilimlari bilan solishtirish bilan bog'liq. Bu usuldan foydalanish, o'quvchini qo'llab-quvvatlash, unda o'qib-o'rganishga nisbatan ijobiy motivatsiya va qiziqishni uyg'otish uchun zarur. Solishtiruvchi baholash usuli bir o'quvchining muvaffaqiyatlarini boshqa o'quvchilarning muvaffaqiyatlari bilan solishtirishni nazarda tutadi. O'quvchining o'zi bunday taqqoslashni amalga oshirishi mumkin bo'lsada, o'qituvchi buni hech qachon ochiqcha amalga oshirmasligi kerak, ammo natijalarni o'quvchilarni guruhlariga ajratish uchun ishlatishi mumkin. Normativ baholash usuli o'quvchilarning erishgan

yutuqlarini belgilangan normalar bilan solishtirish bilan bog‘liq [111]. Normalar tizim maqsadlari tomonidan belgilanadi va har qanday o‘quv rejasi yoki dasturining majburiy qismi sanaladi. Ta’limda o‘quvchilarning bilimlarini baholash mezonlari normativlar hisoblanadi [173].

Psixologlar ta’lim jarayonida baholashning ikki funksiyasini ajratib ko‘rsatadilar: qayta aloqa va mustahkamlash (rag‘batlantirish), shuningdek, jazolash funksiyasi ham mavjud bo‘lib, bu funktsiyani minimumga tushirish kerak [81]. O‘qishning samarali bo‘lishi uchun baholash jarayoni ijobiy emotsional holatlar bilan bog‘liq bo‘lishi kerak. Maktab baholash tizimi o‘qituvchi va o‘quvchiga dastur ijrosi, qo‘yilgan maqsadlarga erishish haqida ma’lumot berishi, hatto kichik yutuqlarni ham qayd etishi va o‘quvchini muvaffaqiyatga yo‘naltirishi zarur. Afsuski, besh ballik baholash tizimi o‘quvchilarning alohida kichik yutuqlarini qayd etishga imkon bermaydi; bu tizim faqatgina o‘quv dasturini bajarishning umumiy darajasi haqida ma’lumot berib, qiyinchiliklarning xususiyatini ko‘rsatmaydi. Ko‘p hollarda baho subyektiv xarakterga ega bo‘lib, o‘qituvchining o‘quvchilar xulq-atvoriga bergan bahosi ularning o‘qish yutuqlariga bo‘lgan bahosiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Psixologik noqulaylik va yomon baho oldidagi qo‘rquvni yengish uchun to‘plangan baho usuli qo‘llaniladi [42, 47, 81, 157]. O‘qituvchi nuqtai nazaridan, to‘plangan joriy baho usuli, individual va guruhli o‘qish natijalarining statistik tasviri bilan bir qatorda o‘zgarish dinamikasini kuzatishga imkon beradi. Qoniqarsiz baholar yo‘qligi, natijalarning oshkoraligi va ularga kirish imkoniyati o‘quvchilarni barqaror o‘qish faoliyatiga yo‘naltiradi va o‘qituvchi-o‘quvchi hamda o‘quvchi-o‘quvchi darajasidagi mojaro holatlarini bartaraf qiladi.

O‘quvchilarning shaxsiy yutuqlarni qayd etish uchun ko‘plab mualliflar diagnostik daftarlar, “shaxsiy yutuqlar daftarlarini” taklif qilmoqda [79, 171, 173]. K.Igekamp tarkibida o‘quvchilarning muvaffaqiyat darajasi va psixologik belgilari haqida batafsil ma’lumotlar keltirilgan diagnostik daftarlarni qo‘llashni tavsiya etdi [41]. “O‘quvchini tavsiflash daftarlarini” Germaniyaning maktablarida, ayniqsa Hesse maktablarida, hozirgacha ishlatishmoqda. Diagnostik daftarlar, raqamli baholar bilan solishtirganda, o‘quvchilar va ularning ota-onalari bilan pedagogik jihatdan yanada mantiqiy va batafsil qayta aloqa o‘rnatishga yordam berishi kerak. Biroq, Germaniyaning ko‘p

federal hududlarida mualliflarning tajriba va kompetentsiya yetishmasligi sabab diagnostik daftarlarni joriy etish muvaffaqiyatsizlik bilan tugadi, deyilgan bo'lsada, asosiy sababi ko'p o'qituvchilarning obyektiv va batafsil baholash hamda qayta aloqa usullariga ehtiyojni tushunmasligi, shuningdek, zarur kuzatuvlar va ma'lumotlarni qayd etishga vaqt sarflashga tayyor emasligi edi.

Germaniyadan farqli o'laroq, Britaniyada "profil" nomi bilan atalgan diagnostik daftarlari ilmiy jamoatchilik tomonidan ko'proq e'tibor qozondi va amaliyotda kengroq qo'llanildi. "Profil" lar imtihon natijalari haqida batafsil ma'lumot beradi, o'quvchilarni o'zlashtirish darajasini aniqlash jarayoniga jalb qilishga, abituriyentlarga kasb tanlashda yordam berishga va ijtimoiy-emotsional maqsadlarning muvaffaqiyatini o'lchashga xizmat qiladi. Britaniyadagi "profil" lar nemis diagnostik daftarlardan ko'ra kengroq va kuchliroq tuzilgan bo'lib, ko'pincha matritsa shaklida taqdim etiladi.

"Bilimlarni ochiqcha qayd etish varaqlari" ni V.F.Shatalov [136] amaliyotda qo'llagan ya'ni bunda: darsda yoki darsdan tashqari vaqtda olingan har bir baho maxsus shaklga kiritilib, ommaviy ko'rish uchun joylashtiriladi. Har qanday talaba o'z olgan bahosini yuqoriroqqa ko'tarishi mumkin va yuqori ball olish imkoniyati butun o'quv yili davomida saqlanib qoladi. Ushbu tajriba ishi shuni ko'rsatadi, bilimlarni ochiqcha baholash varaqasi qo'llanilgan sinflarda o'quv jarayoni natijalari yuqoriroq bo'lgan.

Oliy ta'limda o'qituvchining diagnostika-baholash faoliyati bo'yicha turli olimlar va pedagoglar turli yondashuvlar va fikrlarni ilgari suradilar. Ularning fikrlariga qaraganda, diagnostika-baholash faoliyati ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash va individual yondashuvni joriy etish uchun muhim vositadir. Paul Black va Dylan Wiliamning baholash va diagnostika-baholash borasidagi fikrlari ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan muhim nazariy jihatlarni tashkil etadi. Ular baholashning asosiy maqsadi o'quvchining bilimlarini va ko'nikmalarini aniqlashdan ko'ra, o'quvchilarning rivojlanishiga yordam berish ekanligini ta'kidlaydilar. Black va Wiliamning yondashuvida, diagnostika-baholash jarayoni faqatgina o'quvchilarning qanday bilimlarga ega ekanligini aniqlash bilan cheklanmaydi, balki bu jarayon o'quvchilarga o'z o'rganish jarayonini anglash va mustahkamlash imkoniyatini yaratish kerak. Birinchidan,

o'quvchilarning o'zini-o'zi baholash imkoniyatiga ega bo'lishi diagnostika-baholash jarayonining markaziy qismidir. Black va Wiliamning fikriga ko'ra, o'quvchilar o'zlari o'rgangan materialni baholash va o'z o'rganish jarayonini tahlil qilish orqali yanada mustahkam bilim va ko'nikmalarni shakllantiradilar. O'quvchining o'zini-o'zi baholashi, nafaqat uning o'zini anglashiga yordam beradi, balki o'z rivojlanishini o'z vaqtida ko'rish va kerakli o'zgarishlarni kiritish imkoniyatini yaratadi. Ikkinchidan, o'qituvchi bilan o'zaro muloqot va baholash jarayoni o'quvchining o'zlashtirish darajasini yanada oshiradi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi doimiy muloqot, fikr-mulohazalar va tavsiyalar berish jarayoni o'quvchiga o'ziga ishonchni oshiradi va rivojlanish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi. O'qituvchi o'quvchining rivojlanishini tahlil qilib, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi va shu asosda tavsiyalar berib, o'quvchini keyingi bosqichlarga tayyorlaydi. Black va Wiliamning tadqiqotlarida ta'kidlangan yana bir muhim jihat shundaki, samarali baholash o'quvchilarning natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi, lekin bu ta'sir faqat doimiy va uzluksiz baholash jarayoni davomida yuzaga keladi. Ularning fikriga ko'ra, baholash jarayoni o'quvchilarning o'rganish jarayoniga muntazam va izchil ta'sir ko'rsatishi kerak. Bu degani, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi baholash muloqoti bir martalik emas, balki doimiy jarayon bo'lishi kerak. Shu tarzda, baholashning samaradorligi faqat o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini bir martalik tekshirish orqali emas, balki ularning o'rganish jarayonini muntazam ravishda kuzatish va rivojlantirish orqali baholanadi.

Black va Wiliamning baholash nazariyasi o'qituvchilarga o'z ta'lim metodlarini yanada samarali tashkil qilish, o'quvchilarga yaxshiroq ko'nikmalar va bilimlarni berish uchun strategiyalar ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv orqali o'qituvchi o'quvchining o'zlashtirish darajasini kuzatish, muammolarni aniqlash va ularga tezkor va samarali yechimlar taklif qilish imkoniga ega bo'ladi. O'quvchilarga o'zaro baholash, o'zini-o'zi tahlil qilish va konstruktiv fikr-mulohazalar berish orqali ta'lim jarayonini optimallashtirish va o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish mumkin. Shuningdek, diagnostika-baholash jarayoni orqali o'qituvchilar o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb qilib, ularni rivojlanishning yangi bosqichlariga olib chiqishlari mumkin.

Lev Vygotskiy ijtimoiy konstruktivizm nazariyasining ta'lim jarayonidagi ahamiyati, ayniqsa, diagnostika-baholash faoliyatida o'z aksini topadi. Vygotskiyning konstruktivizmga oid fikrlariga ko'ra, o'quvchi faqat o'z o'rganish jarayonida faol ishtirok etganda, uning bilim va ko'nikmalari haqiqatan ham rivojlanadi. Vygotskiyning ta'lim nazariyasida asosiy e'tibor o'quvchining ijtimoiy aloqalar orqali bilim olishiga qaratilgan bo'lib, diagnostika-baholash faoliyati o'quvchining "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD)ni aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ya'ni, diagnostika yordamida o'qituvchi o'quvchining hozirgi bilim darajasini aniqlash bilan birga, uning rivojlanishi uchun mavjud imkoniyatlarni va ehtiyojlarni ko'rsatadi. Vygotskiyga ko'ra, o'quvchi hozirgi darajadagi bilimlari bilan cheklanmang, balki uning imkoniyatlari kengroq. Shunday qilib, diagnostika-baholash jarayonida o'qituvchi o'quvchining boshlang'ich darajasini va uning imkoniyatlari o'rtasidagi farqni aniqlaydi, bu esa o'qituvchiga o'quvchiga mos keladigan amaliyotlar va qo'shimcha materiallarni tanlashda yordam beradi. Bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida interfaol muloqotni kuchaytiradi, o'quvchi o'z imkoniyatlarini yanada oshirishga yordam beradigan imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Vygotskiy nazariyasining yana bir muhim jihat shundaki, diagnostika-baholash jarayonida o'qituvchi o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olib, individual yondashuvni amalga oshiradi. Har bir o'quvchi o'ziga xos va noyob ehtiyojlarga ega, shuning uchun o'qituvchi ularning o'zlashtirish darajasini tushunishi va shunga mos ravishda ta'limni moslashtirishi zarur. Bu, ayniqsa, o'quvchilarning zaif tomonlarini rivojlantirishda yoki maxsus ko'nikmalarni oshirishda muhimdir. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga muvofiq, o'qituvchining vazifasi o'quvchining hozirgi bilim darajasidan yuqori darajaga yetishini ta'minlashdir. O'quvchining "yaqin rivojlanish zonasi" ni aniqlash va unga asoslangan individual yondashuvni amalga oshirish, o'quvchining o'ziga xos rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'qituvchi o'quvchining imkoniyatlarini va ehtiyojlarini tahlil qilgan holda, o'quvchi o'rganayotgan materialni to'g'ri ravishda o'zlashtirishi uchun qo'shimcha yordamlar yoki amaliyotlar bilan ta'minlaydi. Vygotskiyning ta'lim nazariyasida ahamiyatli nuqta shundaki, diagnostika-baholash jarayonining asosiy vazifasi faqat baholash emas, balki o'quvchining imkoniyatlarini kengaytirish va

rivojlantirishga qaratilgan interfaol va konstruktiv yondashuvni shakllantirishdir. Shu tarzda, Vygotskiy nazariyasi o'qituvchilarga o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini tushunish, ularni rivojlanish zonasida eng yaxshi tarzda qo'llab-quvvatlash imkoniyatini beradi. Diagnostika-baholash jarayonining samarali amalga oshirilishi orqali o'qituvchi o'quvchining rivojlanish jarayonini yaxshilashga yordam beradi va uning o'zlashtirish darajasini yuqori darajaga ko'tarish imkoniyatini yaratadi. Bu yondashuv o'quvchilarning mustaqil o'rganish va rivojlanishlarini qo'llab-quvvatlashda, ularni o'z o'rganish jarayonida faol ishtirok etishga undaydi.

Oliy ta'limda o'qituvchining diagnostika-baholash faoliyati ta'lim jarayonining ajralmas va muhim bir qismidir. Bu faoliyat, o'quvchilarning bilim darajasini baholashdan tashqari, ularning rivojlanish jarayonini kuzatish, o'zlashtirish darajasini aniqlash va ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun zarur strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. O'qituvchining diagnostika-baholash faoliyati nafaqat o'quvchilarning mavjud bilim va ko'nikmalarini baholashni, balki ularning o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'zlashtirishning yaxshilanishiga yo'naltirilgan harakatlar rejasini ishlab chiqishni ham o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, diagnostika-baholash faoliyatining samarali amalga oshirilishi o'qituvchining metodik yondashuviga, pedagogik mahoratiga, shuningdek, ta'lim jarayonini ilmiy-psixologik va pedagogik jihatdan chuqur tushunishiga bevosita bog'liqdir.

O'qituvchi o'zining pedagogik metodologiyasini aniq belgilash va unga asoslangan baholash mexanizmlarini ishlab chiqish orqali, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini o'lchash va kuzatish imkonini yaratadi. Bu esa o'qituvchining o'z ishini doimiy takomillashtirishi, o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, ta'lim jarayonini shakllantirish va uni individual ehtiyojlarga moslashtirish imkoniyatini beradi. Diagnostika-baholash faoliyatining tuzilmasi va mazmuni bir nechta asosiy komponentlardan iborat bo'ladi. Birinchidan, o'qituvchi aniq va o'lchab bo'ladigan maqsadlarni belgilaydi, ularning o'zida o'quvchilarning bilimini to'liq baholash va ta'limning samaradorligini oshirishga qaratilgan jihatlarni aks ettiradi. Bunday maqsadlar, asosan, o'quvchilarning o'rganishi kerak bo'lgan materiallar, kompetensiyalar va amaliy ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Ikkinchidan, o'qituvchi baholash metodlarini tanlaydi. Bu metodlar o'qituvchining pedagogik yondashuviga mos bo'lishi kerak, chunki har bir fan va ta'lim jarayonining o'ziga xos xususiyatlari bor. Oliy ta'limda o'qituvchi, texnologiya fanidan dars berar ekan, bilimlarni baholash uchun testlar, amaliy mashg'ulotlar, individual va guruhli loyihalar, laboratoriya ishlari, yozma va og'zaki ishlar kabi turli metodlarni qo'llashi mumkin. Ushbu metodlar o'qituvchining faqat nazariy bilimni emas, balki amaliy ko'nikmalarini ham aniqlash imkoniyatini beradi.

Uchinchidan, natijalarni yig'ish va tahlil qilish jarayoni amalga oshiriladi. Bu bosqichda o'qituvchi o'qituvchilarning ishlari va amaliyoti natijalarini tizimli ravishda yig'ib, ularni tahlil qiladi. O'qituvchilarning rivojlanish jarayoni, o'zlashtirish darajasi, shuningdek, baholash mezonlariga ko'ra amalga oshirilgan ishlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Bunday tahlil natijasida o'qituvchi o'qituvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, kelajakda o'qituvchilarning bilim darajasini oshirish uchun qanday strategiyalarni ishlab chiqishni belgilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Keyinchalik, o'qituvchi o'qituvchilarga konstruktiv fikr-mulohazalar va tavsiyalar berib, ularning o'z faoliyatini takomillashtirishga yordam beradi. Bu fikr-mulohazalar va tavsiyalar o'qituvchilarning o'zlarining kuchli tomonlarini yanada rivojlantirishga, zaif tomonlarini yaxshilashga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Tavsiyalar, o'qituvchiga aniq yo'nalishlarni ko'rsatib, uning bilimni chuqurlashtirish va amaliy ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, diagnostika-baholash faoliyatining samaradorligi o'qituvchining o'qituvchiga individual yondashuvi bilan ham bog'liqdir. Har bir o'qituvchi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lganligi sababli, o'qituvchi har bir o'qituvchining o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olish kerak. Bu, ayniqsa, o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan o'qituvchilar uchun muhimdir. O'qituvchi o'qituvchiga individual maslahatlar, qo'shimcha mashg'ulotlar yoki maxsus qo'llanmalar yordamida yordam berishi mumkin.

Oliy ta'limda o'qituvchining diagnostika-baholash faoliyatining boshlanishi aniq maqsadlarni belgilashdan boshlanadi. Maqsadlar o'qituvchining ta'lim jarayoniga yondashuvini aniqlab, diagnostika va baholashni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun yo'nalish beradi. O'qituvchi, ayniqsa texnologiya fani kabi amaliy yo'nalishda ta'lim

berayotgan bo'lsa, o'quvchilarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki amaliy ko'nikmalarini ham baholash zarurligini tushunadi. Shuning uchun, baholash jarayoni faqat o'quvchilarning akademik bilimlarini tekshirishdan iborat bo'lmasdan, ularning muhandislik va ishlab chiqarish jarayonlarida qanday ko'nikmalarni o'zlashtirgani, texnologiyalarni qanday ishlatishni bilishi hamda amaliy muammolarni hal qilish qobiliyati bilan ham bog'liq bo'ladi. Masalan, texnologiya fani o'qituvchisi sifatida maqsadlar quyidagi jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin: o'quvchilarning loyihalarni yaratishdagi kreativlik va tizimli fikrlash qobiliyati, ishlab chiqarish jarayonlari bo'yicha nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, qo'l mehnati bilan ishlashdagi texnik ko'nikmalarni oshirish, shuningdek, innovatsion texnologiyalarni joriy etishda o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash. Bu maqsadlar o'qituvchiga o'quvchilarning o'rganish jarayonida yutuqlarini aniq ko'rib chiqish imkonini beradi.

Maqsadlarni belgilashda, o'qituvchi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini baholash uchun aniq mezonlar ishlab chiqadi. Baholash mezonlari o'qituvchiga o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini o'lchash uchun aniq va to'g'ri yo'llarni belgilab beradi. Misol uchun, texnologiya fanida loyihalar bo'yicha baholashda o'quvchilarning loyiha dizayni, ishlab chiqarish jarayonidagi qatnashish darajasi, ishning sifati, jamoaviy ishda ko'rsatgan faoliyati va yakuniy natijalarining samaradorligi mezonlar sifatida belgilanadi. Bu mezonlar o'qituvchiga o'quvchilarning rivojlanish darajasi haqida aniq tasavvur beradi va ularga nisbatan konstruktiv fikr-mulohazalar berish imkoniyatini yaratadi. Bundan tashqari, maqsadlarni belgilash jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning individual xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. Har bir o'quvchi o'ziga xos ehtiyojlarga ega bo'lishi mumkin, shuning uchun maqsadlarni belgilashda o'qituvchi har bir o'quvchining o'ziga xos yondashuvini aniqlab, ularga mos ravishda baholash mezonlarini ishlab chiqadi. Masalan, ba'zi o'quvchilar uchun amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi mumkin, boshqalariga esa nazariy bilimlarni mustahkamlash kerak bo'ladi. Bu individual yondashuv, o'qituvchining baholash jarayonini yanada samarali va o'quvchilarning ehtiyojlariga mos qilishga yordam beradi. Shuningdek, maqsadlarni aniq belgilash o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatini doimiy ravishda takomillashtirishga turtki beradi. Baholash jarayonining boshidan

oxirigacha o'qituvchi o'z maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishi kerak. Bu strategiyalar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini doimiy ravishda kuzatib borishga, shuningdek, ularning bilimini va ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

O'qituvchining diagnostika-baholash faoliyatida baholash metodlari juda muhim rol o'ynaydi, chunki ular o'quvchilarning bilim darajasini va amaliy ko'nikmalarini aniqlashda asosiy vosita hisoblanadi. Oliy ta'limda o'qituvchi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun turli metodlarni qo'llaydi, chunki har bir metod o'quvchilarning ma'lum jihatlarini, ularning bilimlarini va ko'nikmalarini o'lchashda samarali bo'ladi. Shu sababli, baholash jarayonida bir nechta metodlardan foydalanish o'qituvchiga aniq, to'liq va adolatli baholash imkoniyatini beradi.

Baholash metodlari orasida eng keng tarqalganlari testlar, yozma ishlar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari, maxsus tahliliy ishlar va boshqa shakllardir. Testlar o'quvchilarning nazariy bilim darajasini aniqlashda samarali bo'lsa, yozma ishlar esa o'quvchining mantiqiy fikrlash, yozma ifoda etish va argumentatsiya qilish qobiliyatlarini baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishlari o'quvchilarning texnik va amaliy ko'nikmalarini o'lchashda juda muhimdir, chunki texnologiya fani, asosan, amaliy faoliyatni talab qiladi. O'qituvchi ushbu metodlarni kombinatsiyalash orqali o'quvchilarni har jihatdan baholay oladi va ularning ko'nikmalarini to'liq aks ettiradi.

Texnologiya fanida, masalan, o'qituvchi amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishlarini ko'proq qo'llashi mumkin, chunki bu metodlar o'quvchining texnik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchi qanday materiallar bilan ishlashini, texnologik jarayonlarni qanday amalga oshirishini va ularning samaradorligini qanday baholashini amaliyotda ko'rsatishi kerak. Amaliy baholash, o'quvchining nafaqat nazariy bilimini, balki amaliy ko'nikmalarini ham sinovdan o'tkazadi. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarga aniq bir loyiha berib, ularni ishni bajarishga undaydi. Bu jarayonda o'quvchining texnologik bilimlari, amaliy ko'nikmalari va ijodiy yondashuvini baholash mumkin bo'ladi. Shuningdek, amaliy baholashning ahamiyati katta, chunki u o'quvchining bilimini faqat nazariy jihatdan emas, balki uning amaliy ko'nikmalarini ham sinovdan o'tkazadi. Bu metodlar

o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini to'liq aks ettiradi va ularga real dunyoda o'z bilim va ko'nikmalarini qanday qo'llashlari mumkinligini ko'rsatadi. O'qituvchi biror loyiha yoki konstruktiv ishlanma bo'yicha o'quvchilarni baholaganda, nafaqat nazariy bilimlarni, balki ular tomonidan yaratilgan mahsulotni ham baholaydi. Masalan, texnologiya fanida o'quvchilarni ishlab chiqarish jarayonida yaratgan mahsuloti, uning ishlashini, to'g'ri texnologiyalarni qo'llashini va texnik jihatdan mukammalligini baholash mumkin. Bundan tashqari, baholash metodlari o'quvchilarni o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirishga yordam beradi.

Agar o'quvchi o'zining amaliy ishlari orqali yaxshi baholansa, bu uning kelajakdagi ishlarda yanada ishonch bilan harakat qilishiga sabab bo'ladi. Shu bilan birga, o'qituvchining baholash jarayonida konstruktiv fikr-mulohazalar va tavsiyalar berishi o'quvchining yanada rivojlanishiga turtki bo'ladi. Masalan, o'qituvchi o'quvchining amaliy ishini baholashda uning texnologik va ijodiy yondashuvini nazorat qilgan holda, uni qanday yaxshilash mumkinligini ko'rsatishi mumkin. Bu o'quvchining kelajakda o'z bilimlarini yanada chuqurlashtirishga yordam beradi va ularning professional faoliyatida yanada muvaffaqiyatli bo'lishiga turtki bo'ladi. Shu sababli, o'qituvchining baholash metodlarini to'g'ri tanlashi, o'quvchilarning bilimini va ko'nikmalarini to'liq baholash imkonini beradi. O'qituvchi har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda, individual yondashuvni qo'llash orqali baholash jarayonini yanada samarali va adolatli o'tkazishi mumkin. Bu metodlar o'quvchilarga o'zlarining rivojlanish darajasini aniqlashga yordam beradi va ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishiga hissa qo'shadi.

O'qituvchining diagnostika-baholash faoliyati yakunlangach, o'quvchilar tomonidan bajarilgan ishlar va o'tkazilgan sinovlar natijalarini yig'ish va tahlil qilish jarayoni muhim bosqichni tashkil etadi. Bu jarayon o'qituvchiga nafaqat o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash, balki ularning ta'limdagi rivojlanish dinamikasini kuzatishga imkon beradi. O'qituvchi baholash metodlaridan foydalanib, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini turli shakllarda to'plashi mumkin: yozma ishlar, testlar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari va boshqa baholash shakllari. Ushbu natijalar yig'ilib, tahlil qilingach, o'qituvchi o'quvchilarning faqatgina yakuniy baholarini emas, balki ular o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarni, va shu

bilan birga, o'zgarishlarni ham kuzatadi. Masalan, texnologiya fanidan o'tkazilgan amaliy mashg'ulotlar yoki loyihalar bo'yicha o'quvchilarning ishlanmalari tahlil qilinadi.

O'qituvchi o'quvchilarning texnik yondashuvlarini, loyiha jarayonidagi xatoliklar va muvaffaqiyatlarni aniqlashga harakat qiladi. Ularning amaliyotdagi bilimlarini qanday qo'llashlarini va loyiha ishlanmalarining samaradorligini baholaydi. Shu tarzda, o'qituvchi o'quvchining texnik ko'nikmalarini va kreativ yondashuvini kuzatib boradi. Tahlil qilingan natijalar o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi, shuningdek, o'quvchining rivojlanishini yanada takomillashtirish uchun yo'l xaritasini belgilashga imkon yaratadi. O'qituvchining tahlil qilish jarayoni faqat yakuniy baholarni hisobga olish bilan cheklanmaydi. O'quvchilarning rivojlanish dinamikasini kuzatish, ularning ta'limdagi progressini aniqlash va vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishlar yuz berayotganini ko'rish imkonini beradi. Misol uchun, o'quvchi avvaliga biror amaliyotda muammolarga duch kelgan bo'lsa, keyinchalik amaliy mashg'ulotlar yordamida u muammoni qanday hal qilganini va o'z bilimlarini qanday rivojlantirganini tahlil qilish mumkin. O'qituvchi bunday tahlilni o'quvchining rivojlanish jarayonini baholashda va kerakli yo'nalishlarni aniqlashda qo'llaydi. Tahlil qilingan natijalarga asoslanib, o'qituvchi o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olib, kelajakdagi ta'lim jarayonini yanada samarali rejalashtiradi. Masalan, agar biror o'quvchi texnologiya fanidan loyiha yaratish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelgan bo'lsa, o'qituvchi unga qo'shimcha amaliy mashg'ulotlar yoki individual yordam ko'rsatishni rejalashtirishi mumkin. Shu bilan birga, o'qituvchi o'quvchining kuchli tomonlarini yanada rivojlantirish uchun tavsiyalar beradi va uning o'zlashtirish jarayonini yaxshilash uchun zarur bo'lgan usullarni belgilaydi. Bu jarayon o'qituvchiga nafaqat ta'lim jarayonini yaxshilash imkoniyatini beradi, balki o'quvchilarga o'zlarini yaxshilash uchun aniq yo'nalishlar ko'rsatadi. Natijalarni tahlil qilish orqali o'qituvchi o'quvchilarning o'zgarishlarini kuzatib boradi va kerakli o'zgarishlarni amalga oshirishga imkon yaratadi.

O'quvchilarning individual yondashuvini ishlab chiqish va o'zlashtirish jarayonini takomillashtirishda tahlil natijalari muhim rol o'ynaydi, chunki bu o'qituvchining o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etishga yordam beradi.

O'qituvchining diagnostika-baholash faoliyatining yakuniy bosqichlaridan biri fikr-mulohazalar va tavsiyalar berishdir. Bu jarayon, o'quvchiga o'z faoliyatini takomillashtirish va yanada rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Baholash jarayoni orqali o'qituvchi o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi va ular asosida konstruktiv fikr-mulohazalar beradi. Bu fikr-mulohazalar nafaqat o'quvchining bilim darajasini yaxshilashga, balki uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga ham yordam beradi. O'qituvchi o'quvchiga muvaffaqiyatli amalga oshirilgan ishlar, yaxshi natijalar va izlanishlar bo'yicha ijobiy fikrlarni bildirishi zarur, shuningdek, o'zlashtirishdagi zaif tomonlarini yaxshilashga qaratilgan aniqliklar ham taqdim etilishi kerak. Misol uchun, agar biror o'quvchi tikuvchilik texnologiyasi bo'yicha loyiha yaratishda ba'zi muammolarga duch kelsa, o'qituvchi unga o'ziga xos tavsiyalarni bera oladi. Masalan, agar o'quvchi mato tanlashda yoki tikish texnikalarida xatoliklar qilgan bo'lsa, o'qituvchi unga qo'shimcha amaliy mashg'ulotlar, uslubiy qo'llanmalar yoki video darsliklar taqdim etishi mumkin. Shuningdek, o'quvchi o'z ko'nikmalarini oshirish uchun kerakli materiallarni taqdim etish yoki individual yordam ko'rsatish orqali uning o'zgarishiga yordam berishi zarur. Tavsiyalar, o'quvchining o'ziga xos qobiliyatlari va ta'lim jarayonidagi ehtiyojlariga mos bo'lishi kerak.

Fikr-mulohazalar va tavsiyalar o'quvchilarning o'zgarishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi. O'quvchi o'zining zaif tomonlarini yaxshilashga qaratilgan tavsiyalarni o'zlashtirgach, o'ziga yangi maqsadlar belgilab, o'zining rivojlanish yo'nalishlarini aniq belgilaydi. Bu o'quvchi uchun nafaqat joriy kursda muvaffaqiyatni ta'minlashga yordam beradi, balki kelajakda mustaqil ishlash, yangi texnologiyalarni o'rganish va innovatsion yondashuvlarni qo'llashda ham o'zining samaradorligini oshiradi. Tikuvchilik sohasida, masalan, o'quvchi biror yangi tikuvchilik texnologiyasini yoki jarayonini o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelganda, o'qituvchi unga tajriba orttirish va ishlanmalarga ko'proq vaqt ajratish haqida tavsiyalar berishi mumkin. O'quvchining yaratilgan mahsulotiga oid fikr-mulohazalar, muvofiqlik va estetik jihatlarni ta'riflab, qaysi qismlarini yaxshilash lozimligi haqida tushuncha beradi. Shuningdek, o'quvchilarga o'z ishlarini baholashda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga ham yordam berish zarur. Tavsiyalarni berish jarayoni o'quvchining o'z-o'zini baholashini rivojlantirishga yordam beradi, chunki ular o'z faoliyatidagi

xatoliklarni ko'rib chiqish, o'zgarishlarni amalga oshirish va kelajakdagi ishlarni yaxshilashga intilishadi. Shuningdek, o'qituvchining tavsiyalari o'quvchiga o'zini yanada yaxshiroq anglashga, o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini oshirishga va yangi maqsadlar sari intilishiga turtki bo'ladi. Umuman olganda, fikr-mulohazalar va tavsiyalar berish jarayoni nafaqat o'quvchilarning joriy o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatini oshirishga, balki ularni kelajakdagi o'zgarishlar va rivojlanish uchun tayyorlashga yordam beradi.

O'qituvchining konstruktiv va foydali fikr-mulohazalari o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirishga bo'lgan motivatsiyasini yanada kuchaytiradi. Oliy ta'limda o'qituvchining diagnostika-baholash faoliyatining asosiy maqsadlaridan biri bu o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishdir. Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyatlar va o'zlashtirish sur'ati bilan ajralib turadi, shuning uchun o'qituvchining vazifasi – guruhdagi umumiy baholashdan tashqari, har bir talabaning individual o'sishini kuzatish va unga moslashgan yondashuvni amalga oshirishdir. Bu, ayniqsa, o'quvchilarning o'ziga xos qobiliyatlari, tayyorligi yoki qiyinchiliklarga duch kelayotganlari e'tiborga olinsa, juda muhimdir. Texnologiya fanini o'qituvchi sifatida, masalan, tikuvchilik sohasidagi fanlarni o'rgatishda, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ularni to'g'ri yo'naltirish zarur bo'ladi. Har bir o'quvchining o'ziga xos qobiliyatlari bor, ba'zilarida amaliy ko'nikmalar, ba'zilarida esa nazariy bilimlar yetarli emas.

O'qituvchi, o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash orqali, uning o'zlashtirish darajasini aniqlaydi va bu ma'lumotga asoslanib, individual yordam ko'rsatishni tashkil etadi. Agar bir o'quvchi tikuvchilik texnologiyasini amaliyotda qo'llashda ba'zi qiyinchiliklarga duch kelsa, o'qituvchi unga o'ziga mos mashg'ulotlar, qo'shimcha materiallar yoki videodarsliklar taqdim etishi mumkin. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchining yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Ba'zi o'quvchilar amaliy mashg'ulotlarda muvaffaqiyatsiz bo'lishi yoki nazariy bilimlarni o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bunday holatlarda o'qituvchi individual mashg'ulotlar, repetitsiya va qo'shimcha resurslar yordamida o'quvchining bilim darajasini yaxshilashga ko'maklashadi. Misol uchun, tikuvchilik fani doirasida, o'quvchi mato tanlash yoki to'g'ri tikish texnikasini o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelsa, o'qituvchi unga qo'shimcha mashg'ulotlar,

amaliy ishlar yoki izohli video darsliklar taqdim etishi mumkin. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchining o'zlashtirish darajasini muntazam ravishda tahlil qilib borishi va natijalar asosida individual ishlash jarayonini to'g'ri tashkil etishi kerak. Har bir o'quvchiga xos xususiyatlarni e'tiborga olgan holda, o'qituvchi har bir talabaning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirib, rivojlanishiga turtki beradigan usullarni qo'llaydi. Ba'zan o'quvchiga qo'shimcha yordam zarur bo'ladi, masalan, ko'proq individual yondashuv, tez-tez fikr-mulohazalar va tavsiyalar berish orqali uning ishonchini oshirish mumkin. Bu bilan o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi va u yanada samarali ishlashga harakat qiladi. Individual yondashuv nafaqat zaif o'quvchilar uchun, balki yuqori natijalar ko'rsatayotgan talabalar uchun ham zarurdir. Bunday o'quvchilarga qo'shimcha murakkab vazifalar yoki ilg'or materiallar taqdim etish, ularni yanada rivojlantirishga yordam beradi.

O'qituvchi bunday talabalarga o'z ko'nikmalarini yanada chuqurlashtirishga yordam beradigan yuqori darajadagi materiallar yoki yangi loyihalar bilan ishlash imkoniyatlarini taqdim etadi. Shu tarzda, o'qituvchi o'quvchilar bilan individual ishlash jarayonida har birining ehtiyojlariga mos keladigan metodlarni qo'llashga harakat qiladi. Bu nafaqat o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini yaxshilashga, balki ularni mustaqil o'qish va o'zini rivojlantirishga undaydi. O'qituvchi har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda, ta'lim jarayonini eng samarali tarzda tashkil etadi.

Oliy ta'limda o'qituvchining diagnostika-baholash faoliyati ta'lim jarayonining muhim va ajralmas qismini tashkil etadi. Bu faoliyatning maqsadi nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, balki ularning intellektual va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishdir. O'qituvchi diagnostika-baholash jarayonini samarali amalga oshirishi uchun aniq maqsadlar belgilab, to'g'ri baholash metodlarini tanlashi, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini muntazam ravishda tahlil qilishi va o'quvchilarga konstruktiv fikr-mulohazalar berishi kerak. O'qituvchining diagnostika-baholash faoliyati, o'quvchilarning rivojlanish jarayonini faqat tekshiruvlar va baholashlar orqali kuzatibgina qolmay, balki ularga qanday usullar bilan o'zlarini rivojlantirish va o'zlashtirish darajasini oshirishni ko'rsatish imkonini ham beradi. Shu bilan birga, o'qituvchi o'z pedagogik yondashuvini

yaxshilash va o'quvchilarga ta'lim berishda samaradorlikni oshirish uchun diagnostik faoliyatni tizimli va doimiy amalga oshirishi zarur. Natijada, diagnostika-baholash jarayonida o'qituvchi tomonidan tanlangan metodlar va usullar o'quvchilarga ta'lim olishda faqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'zlashtirishga yordam beradi. Bu jarayon o'quvchilarning o'zgarishi, mustaqil fikrlash va amaliyotga tayyorligini oshirishga turtki beradi.

O'qituvchi doimiy fikr-mulohazalar, tavsiyalar va individual yondashuv orqali ta'limni yanada samarali va shaxsiylashtirilgan tarzda olib borishi mumkin. Shu bilan birga, o'qituvchining pedagogik metodologiyasi doimiy ravishda takomillashib boradi, bu esa o'quvchilarning ta'lim olishdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi va ularning kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining diagnostika-baholash faoliyati nafaqat bilimlarni tekshirishga qaratilgan, balki o'quvchilarni rivojlantirish va ularning o'zlashtirish jarayonini samarali boshqarishga xizmat qiladigan muhim pedagogik jarayondir. Bu jarayon o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirish, o'z maqsadlarini belgilash va ularga erishish yo'lida yordam berish imkoniyatini yaratadi. O'qituvchining diagnostika-baholash faoliyatining samarali tashkil etilishi o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga, o'z bilim va ko'nikmalarini yanada mustahkamlashga olib keladi.

2.2 §. Pedagogik faoliyat jarayonida o'qituvchining metodik kompetentligini rivojlantirish shartlari

Ta'lim jarayonini didaktik jihatdan asoslangan holda loyihalash va pedagogik faoliyatni empirik darajadan yuqoriroq olib borish uchun o'qituvchining metodik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining quyidagi tarkibiy qismlarini ajratish mumkin:

1. Metodik kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni o'qituvchining amaliy faoliyati bilan muvofiqlikda amalga oshiriladi.
2. Metodik kompetensiyasini rivojlantirish uzluksiz tarzda amalga oshiriladi.
3. Pedagoglarning ta'lim talablarini, metodik kompetensiyaning individual rivojlanish darajasini inobatga oluvchi, shaxsiyatga qaratilgan yondashuv.
4. Tayyorlov shakli va mazmunining xilma xilligi, tayyorlovni tashkil etishga tabaqalashgan yondashuv.

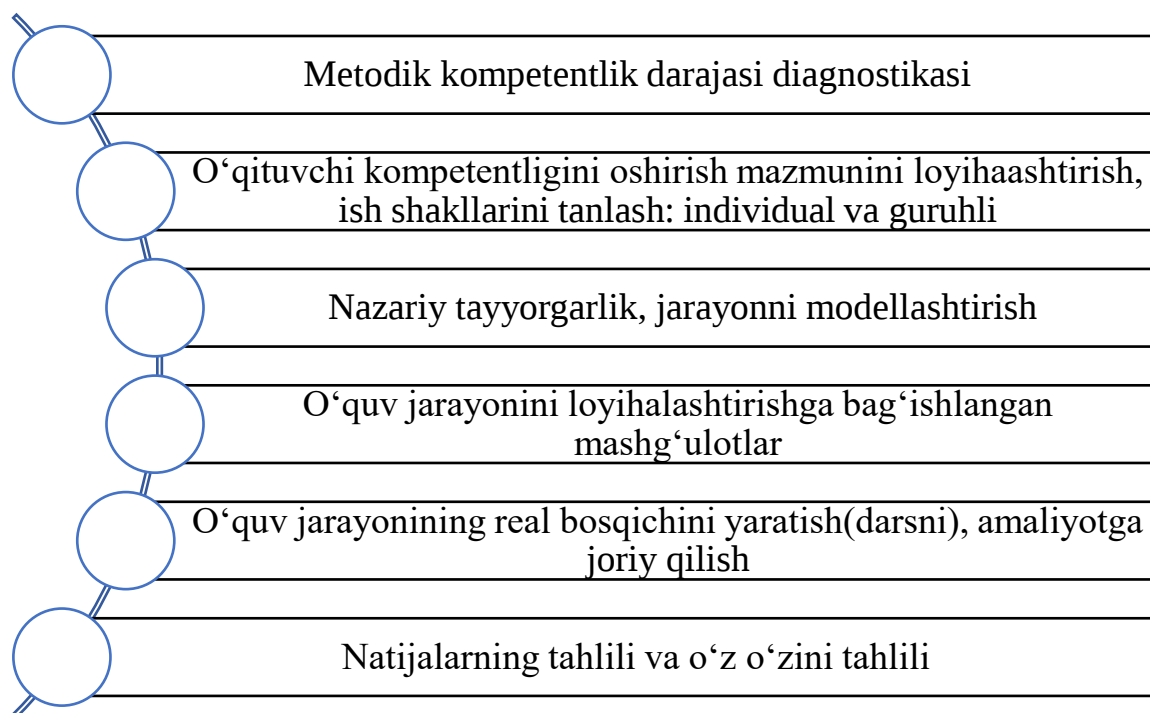
5. O'qituvchining nazariy tayyorgarligi va ishning amaliy shakllarining muvofiqligi, quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: nazariy tayyorgarlik - modellashtirish - amaliyotga joriy etish.

6. O'qituvchining ixtiyoriy ishtiroki va professional rivojlanish yo'lini tanlashdagi erkinlik.

7. O'qituvchining metodik kompetentligining barcha tarkibiy qismlari rivojlanishini qamrab oluvchi tizimlilik hamda maqsadlar, mazmun, metodlar, shakllar va o'sish vositalarining mos kelishi.

Biz tomonimizdan taqdim qilingan o'qituvchi kompetentsiyasi rivojlanishining o'qituvchi faoliyatining konstruktiv bosqichlari bilan (nazariy modellashtirish - loyiha tayyorlash - konstruktsiyalash va amaliyotga joriy etish) muvofiqligi, metodik kompetentsiyani takomillashtirish mantig'i quyidagi sxema (2.1-rasm) orqali ifodalanishi mumkin.

Boshlang'ich metodik kompetentsiya diagnostika qilingandan so'ng, belgilangan tayyorgarlik variativligi shartlariga muvofiq, tayyorgarlik mazmuni, ustaxonadagi mashg'ulotlar mavzusi, ularni o'tkazishda jalb etiladigan olimlar va mutaxassislar tarkibi rejalashtiriladi, individual kasbiy kompetentlik rivojlanish darajasi va individual ta'lim talablariga muvofiq holda o'qituvchilarning guruhlar shakllantiriladi. Nazariy tayyorgarlik darajasi past bo'lgan, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelayotgan pedagoglar o'quv jarayonini loyihalash masalalari bo'yicha mahurat darslarida ishtirok etadilar (metodik va psixologik-pedagogik kompetentsiyaning har bir elementi va ma'lum tur va xil darslarni yaratish ko'rib chiqiladi). Doimiy ravishda amalga oshiriladigan qayta aloqa, tayyorgarlik jarayonining aynan qaysi tarkibiy qismlariga, qaysi bosqichiga qaytish zarurligini aniqlashga yordam beradi.

2.1-rasm. O'qituvchi metodik kompetentligining rivojlanish bosqichlari

O'qitishda innovatsion metodlarini qo'llash.

Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirishi va ularga zamonaviy texnologiyalarni o'rgatish imkoniyatini yaratishi mumkin. Bugungi kunda texnologiyalar juda tez rivojlanib, ta'limda yangi metodlarni qo'llash imkoniyatlarini yaratmoqda. O'qituvchilar bu imkoniyatlarni samarali tarzda ishlatish orqali o'quvchilarga yuqori darajada malakali va zamonaviy bilimlar taqdim etishlari mumkin. Masalan texnologiya ta'limi yo'nalishida o'qitiladigan fanlar bo'yicha innovatsion metodlardan biri 3D modellash va CAD (kompyuter yordamida dizayn) dasturlaridan foydalanishdir. 3D modellash - bu ob'ektlarni kompyuter yordamida uch o'lchovda yaratish jarayonidir. CAD dasturlari esa dizayn yaratish, tasvirlash va ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtiradigan, o'quvchilarga ob'ektlarni rejalashtirish, modellash va real vaqt rejimida o'zgartirish imkonini beradigan vositalardir. Masalan, o'quvchilar uchun 3D printerlar yordamida o'zlarining dizaynlarini yaratish va uni real ob'ektga aylantirish imkoniyati taqdim etiladi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga ilmiy va amaliy jihatdan yangi texnologiyalarni o'rganishga yordam beradi. CAD dasturlari o'quvchilarga nafaqat

dizayn yaratishni o'rgatadi, balki ularning texnik tafakkurini ham rivojlantiradi. O'qituvchi bu dasturlarni darsda qo'llash orqali o'quvchilarga zamonaviy dizayn texnologiyalarini o'rgatishi, ularni innovatsion fikrlashga va yaratuvchanlikka rag'batlantirishi mumkin. O'quvchilar, shuningdek, real mahsulotlarni yaratish jarayonini ko'rib, ularda ishlab chiqarish va dizayn jarayonlari haqidagi tasavvurlarini mustahkamlashadi.

Avtomatlashtirilgan tikuv mashinalari va ilg'or texnologiyalar. Tikuvchilikda ham innovatsion metodlar qo'llanmoqda. O'qituvchi darslarda avtomatlashtirilgan tikuv mashinalarini va boshqa ilg'or texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarga yuqori samarali va aniq ishlov berishni o'rgatishi mumkin. Masalan, kompyuterlashtirilgan tikuv mashinalari yordamida o'quvchilar materiallarni tez va aniq tikish, zamonaviy tikuv texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu mashinalar dastur orqali sozlanishi va maxsus dizaynlarni avtomatik ravishda yaratishi mumkin, bu esa tikuvchilikni yanada samarali qilishga yordam beradi. O'qituvchi o'quvchilarga tikuvchilik jarayonida avtomatlashtirilgan mashinalardan foydalanishni o'rgatish orqali ularni nafaqat texnologiyalar bilan tanishtiradi, balki ular uchun ishlab chiqarish va ishlab chiqarish jarayonlarida yangi imkoniyatlar yaratadi. Avtomatlashtirilgan tikuv mashinalarini o'rganish o'quvchilarga sifatli mahsulotlarni tezda ishlab chiqarish imkonini beradi va ular bozor talablariga mos ravishda yuqori sifatli dizaynlar yaratishga undaydi.

Yangi texnologiyalarni o'quv jarayoniga kiritish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi. Tikuvchilik, dizayn va servis xizmati kabi sohalarida yangi texnologiyalarni o'rganish o'quvchilarga nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki kreativ fikrlashni ham rivojlantiradi. Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali o'qituvchi o'quvchilarga yanada kengroq imkoniyatlar yaratadi, ularni hayotda zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan ta'minlaydi va ular uchun yangi kasb yo'llarini ochadi. Shu bilan birga, o'qituvchining o'quvchilarga innovatsion texnologiyalarni o'rgatishi, ularga o'zlarining ijodiy va texnik salohiyatlarini to'liq namoyon etish imkoniyatini beradi. Darslar yanada qiziqarli va interfaol bo'ladi, o'quvchilar ko'proq faol ishtirok etib, o'zlarining bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyat va bilimga ega bo'lib, turli darajada o'rganish jarayoniga moslashadi. Shuning uchun, o'qituvchi darslarni o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirishi zarur. O'quvchilarning turli qiziqishlari, kuchli va kuchsiz tomonlari, o'rganishga bo'lgan yondashuvlari o'qituvchi tomonidan inobatga olinishi kerak. Bu, o'z navbatida, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va har bir o'quvchining maksimal darajada o'sishiga yordam beradi. O'quvchilar o'zlarining ehtiyojlariga moslashgan ta'lim muhitida yaxshiroq o'rganadi va darslarga ko'proq qiziqish bildirishadi. O'qituvchi o'quvchilarni yaxshilab kuzatib, ularning ehtiyojlarini, qobiliyatlarini va qiziqishlarini aniqlashi lozim. Ba'zi o'quvchilar texnologiyalarga qiziqadi va kompyuter dasturlari, 3D modellash kabi zamonaviy texnologiyalarni o'rganishdan zavq olishadi. Boshqa o'quvchilar esa qo'lda ishlashni, tikuvchilik yoki boshqa amaliy ishlarga bog'liq faoliyatni yoqtiradilar. Shuning uchun o'qituvchi har bir o'quvchining xohish-irodasini, qobiliyatini va mashg'ulotlarga bo'lgan yondashuvini tushunib, individual yondashuvni qo'llashi zarur. Masalan, texnologiyalarni o'rganishga qiziqqan o'quvchilarga CAD dasturlarida ishlash, 3D modellash yoki ilg'or tikuv mashinalari yordamida amaliyotlar o'rgatilishi mumkin. Qo'lda ishlashni yoqtiradigan o'quvchilarga esa turli tikuvchilik texnikalarini, qo'lda ishlanadigan materiallar bilan tanishtirish, manual ishlarni bajarish imkoniyatini yaratish kerak. Bu usul, har bir o'quvchining qiziqishlarini hisobga olib, ularni ta'lim jarayoniga yanada faolroq jalb etadi.

Differensatsiyalangan yondashuv – bu o'qituvchining o'quvchilarning individual xususiyatlariga qarab turli darajadagi o'quv faoliyatini tashkil etish usulidir. Masalan, ba'zi o'quvchilar uchun mashg'ulotlar yanada murakkab va ilg'or bo'lishi kerak, boshqalariga esa asosiy, soddalashtirilgan materiallar va faoliyatlar taqdim etilishi mumkin. Bu usul o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishga yordam beradi va ular o'zlarini darsda qulay va erkin his qilishadi. O'qituvchi o'quvchilarga dars davomida turli xil topshiriqlarni berishi, bir vaqtning o'zida har bir o'quvchining bilim darajasiga moslashtirilgan vazifalarni taqdim etishi lozim. Misol uchun, ba'zi o'quvchilar uchun oddiy tikuv texnikalari, boshqalari uchun esa murakkab dizayn va ishlab chiqarish jarayonlari taklif etilishi mumkin.

Bu orqali o'quvchilar o'z darajasida rivojlanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

O'quvchilarning qiziqishlari va motivatsiyasini oshirish uchun ularni o'zlariga yoqadigan faoliyatlarga yo'naltirish juda muhimdir. O'qituvchi o'quvchilarni o'z qiziqishlariga mos yo'nalishlarda rivojlantirishi kerak. Masalan, agar o'quvchi texnologiyaga qiziqsa, unga yangi texnologiyalarni o'rgatish, ilg'or tikuv mashinalaridan foydalanish yoki kompyuter yordamida dizayn yaratish kabi imkoniyatlarni taqdim etish zarur. Boshqa tomondan, qo'lda ishlashni yoqtirgan o'quvchiga esa o'z qo'li bilan mahsulot yaratish, manual ishlarni bajarayotgan vaqtida yangi texnikalarni o'rgatish kerak. Bunday individual yondashuv o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, chunki ular o'z qiziqishlari va ehtiyojlariga mos faoliyatni bajarishadi. Bu usul orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan ishtiyoqi ortadi va o'rganish jarayoni yanada samarali bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos keladigan materiallarni tayyorlashi kerak. Masalan, o'qituvchi ba'zi o'quvchilarga mustaqil ishlash uchun qo'shimcha manbalarni, video darslarni yoki interfaol mashqlarni taqdim etishi mumkin. Boshqa o'quvchilarga esa yordamchi materiallar, soddalashtirilgan topshiriqlar va amaliyotlar berilishi lozim. Bu o'qituvchining o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashishda qo'llaniladigan turli usullaridir.

O'qituvchi shuningdek, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashda ham individual yondashuvni qo'llashi kerak. Ba'zi o'quvchilar o'z bilimlarini tezroq namoyon qilishadi, boshqalari esa ko'proq vaqt talab qiladi. Shu bois, o'qituvchi baholashni ham individual ravishda amalga oshirishi, o'quvchilarga o'z sur'atida rivojlanish imkonini berishi zarur. O'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashish o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. O'qituvchi har bir o'quvchining qobiliyatini va qiziqishlarini hisobga olib, darslarni tashkil etish va individual yondashuvni qo'llash orqali ta'lim jarayonini yanada samarali qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu yondashuv o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularni darslarda faol ishtirok etishga undaydi va ularning o'ziga xos ehtiyojlariga mos bilimlar olishlarini ta'minlaydi. Amaliy va ijodiy yondashuvlar orqali o'quvchilar o'zlarining maksimal salohiyatini amalga oshiradilar.

Amaliy fanlarda o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, nafaqat ularning texnik bilimlarini, balki shaxsiy va ijodiy

salohiyatlarini ham oshirishga xizmat qiladi. O'qituvchining o'quvchilar bilan samarali aloqalari ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishida katta ahamiyatga ega. Samarali muloqot o'quvchilarning o'zlarini qulay his qilishiga, o'quvchilarning ishtiyoqini oshirishga va ularni yanada faolroq ta'lim jarayoniga jalb qilishga yordam beradi. O'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash, yangi g'oyalar bilan chiqish, va yaratgan ishlarini baholash imkoniyatini taqdim etish, ularning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. O'qituvchi o'quvchilar bilan samarali aloqalar o'rnatishda ularning fikrlarini tinglashda katta rol o'ynaydi.

O'quvchilar o'z g'oyalarini va ishlarini o'qituvchiga ko'rsatishda ko'pincha o'ziga ishonchsizlik hissini boshdan kechirishi mumkin. Shu bois, o'qituvchi ularni tinglash, hurmat bilan qabul qilish va ularning fikrlarini qadrlash orqali ularni yanada ochiqroq qilishga yordam berishi zarur. Masalan, o'quvchilarga o'z dizaynlarini yoki tikuv ishlanmalarini ko'rsatish imkoniyatini berish va ularni konstruktiv tarzda baholash, o'quvchilarning ishtiyoqini oshiradi. O'quvchi yaratilgan mahsulot yoki ish haqida fikr bildirishda o'qituvchi ijobiy tahlil qilish va uni yaxshilash bo'yicha foydali maslahatlar berish orqali o'quvchini yanada rivojlantirishi mumkin. O'qituvchining konstruktiv va ijobiy fikrlari o'quvchilarga o'z ishlarini yanada yaxshilashga, yangi yondashuvlarni sinab ko'rishga undaydi. Bunday muloqot nafaqat o'quvchining ishtiyoqini oshiradi, balki uning o'ziga bo'lgan ishonchini ham mustahkamlaydi.

O'qituvchi o'quvchilarni o'z ishlarini yaxshilashga rag'batlantirishi, ular bilan doimiy aloqada bo'lishi, ularning g'oyalarini qo'llab-quvvatlashi kerak. O'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, ularning nafaqat mavjud bilimlarni o'zlashtirishga, balki yangi g'oyalarni yaratishga qaratilgan yondashuvlarni ham qo'llashni taqozo etadi. O'quvchilarning o'z ijodiy g'oyalarini amalga oshirishda ularni erkin ifodalashga imkon berish juda muhimdir. O'qituvchi o'quvchilarga yangi va noan'anaviy dizaynlar yaratishda yordam berishi, ularning tasavvurlarini kengaytirishi va ularga turli materiallar va texnikalardan foydalanishga imkon yaratishi kerak.

O'qituvchining samarali muloqoti o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi. O'quvchilarga qiziqarli, innovatsion va amaliy topshiriqlar berish, ularning faolligini oshiradi.

Masalan, o'quvchilarga turli tikuvchilik texnikalarini qo'llashni, o'z dizaynlarini yaratishni yoki yangi mahsulotlar ishlab chiqarishni taklif etish mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi, ularni o'rganishga yanada ishtiyoq bilan yondashishga undaydi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z ishlari bo'yicha baholash va tan olish ham muhimdir. Masalan, o'quvchilar tomonidan yaratilgan mahsulot yoki dizaynni sinfda muhokama qilish, ularni rag'batlantirish va izohlar berish o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularni yanada yaxshiroq ishlashga undaydi. Samarali aloqalar nafaqat intellektual, balki emotsional qo'llab-quvvatlashni ham taqozo etadi. O'qituvchi o'quvchilarni tushunishi, ularning hissiyotlarini hurmat qilishi, ular bilan empatiya asosida muloqot qilishi lozim. O'quvchilarning muvaffaqiyatlarini nishonlash, ular amalga oshirgan ishlar uchun minnatdorlik bildirish, o'quvchilarga ular o'z ishlarini qadrlashayotganini ko'rsatadi. Bunday munosabat o'quvchilarning ta'limga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi, ular darsda yanada ko'proq faol qatnashadilar va o'zlari yaratgan ishlar haqida faxrlanishadi.

O'quvchi bilan samarali aloqalar rivojlantirish — bu nafaqat o'qituvchining pedagogik malakasini, balki o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ham oshirishga xizmat qiladi. O'qituvchi o'quvchilar bilan yaxshi muloqot o'rnatishi, ularni tinglashi, rag'batlantirishi va konstruktiv baholash orqali ularning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishi kerak. Samarali aloqalar, o'quvchilarning ishlarini rivojlantirishda, yangi g'oyalarni ishlab chiqishda, o'ziga ishonchni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Bunday aloqalar orqali o'quvchilar o'zlarini darslarda qulay his qilishadi va o'qituvchi bilan mustahkam hamkorlikni o'rnatadilar.

Hamkorlik va tajriba almashish. Kompetentlikni rivojlantirishda hamkorlik va tajriba almashish juda katta ahamiyatga ega, chunki o'qituvchilar o'rtasidagi faol hamkorlik, o'zaro bilim almashish va yangi g'oyalar bilan bo'lishish metodik yondashuvlarni boyitadi va ta'lim sifatini oshiradi. Bu nafaqat o'qituvchilarning pedagogik malakasini oshiradi, balki o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, o'quvchilarni amaliyotga tayyorlashda tashqi tashkilotlar va korxonalar bilan hamkorlik qilish, real dunyo tajribalarini o'rganish imkoniyatini yaratadi.

O'qituvchilar o'rtasidagi samarali hamkorlik o'zaro tajriba almashish va metodik yondashuvlarni takomillashtirish imkonini beradi. O'qituvchilar, seminarlar, treninglar, yoki ishchi guruhlar tashkil etish orqali o'z tajribalari bilan o'rtoqlashadilar va yangi pedagogik texnikalar, metodlar haqida fikr almashadilar. Bu, o'z navbatida, ularning o'quvchilariga o'rgatish usullarini yanada samarali qilishga yordam beradi. Masalan, o'qituvchilar o'rtasida tashkil etiladigan seminarlar va master-klasslar o'quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni o'rgatishda yangi yondashuvlarni qo'llash imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, o'qituvchilar o'rtasida o'quvchilarning ijodiy ishlarini baholashda qo'llaniladigan metodlar, amaliyot va innovatsiyalar haqida fikr almashish, o'qituvchining pedagogik tajribasini boyitadi va uni yanada malakali qilishi mumkin.

Yangi g'oyalar almashish va yondashuvlarni takomillashtirish. Tajriba almashishning yana bir muhim jihati – yangi g'oyalar almashish va darslar yondashuvini takomillashtirishdir. Har bir o'qituvchi o'z yondashuvlarini doimiy ravishda yangilab borishi va yangi pedagogik texnikalarni sinab ko'rishi kerak. Bunda o'qituvchilar o'rtasida ochiq va samarali hamkorlik aloqalari yaratish juda muhim. Yangi g'oyalar va metodikalarni almashish orqali, masalan, 3D modellashtirish, interfaol darslar, onlayn resurslar yoki ilg'or tikuvchilik texnologiyalarini qo'llash kabi zamonaviy usullarni joriy qilish o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi.

Seminarlar va konferensiyalar, shuningdek, o'qituvchilarga o'z tajribalarini boshqalar bilan solishtirish va yangi metodlarni joriy etish uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga yanada keng qamrovli, zamonaviy va ilg'or bilimlarni o'rgatishga imkon beradi. O'quvchilarni amaliyotga tayyorlashda tashqi tashkilotlar, korxonalar yoki sanoat bilan hamkorlik qilish juda muhimdir. Texnologiya, dizayn va tikuvchilik sohalarida o'quvchilarni real dunyo tajribalariga tayyorlash uchun shu sohada faoliyat yuritayotgan korxonalar va tashkilotlar bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini yaratish zarur. Masalan, o'quvchilarni tikuvchilik yoki servis xizmatlari sohasidagi yirik korxonalarda amaliyot o'tkazishga yuborish, ularga real muhitda ishlash tajribasini taqdim etadi. Bu amaliyotlar o'quvchilarga nafaqat o'zlarining amaliy bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi, balki ish joyida yuzaga keladigan

real muammolarni hal qilishda ham ularga ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shuningdek, o'quvchilar amaliyot davomida yangi texnologiyalar, ilg'or usullar va zamonaviy metodlarni o'rganib, o'zlarining kreativ fikrlashlarini rivojlantirishi mumkin.

Hamkorlik va tajriba almashish nafaqat o'qituvchilarning malakasini oshiradi, balki o'quvchilarga ham katta foyda keltiradi. O'quvchilar, tashqi tashkilotlar bilan hamkorlik orqali o'zlarining bilim va ko'nikmalarini real dunyo bilan bog'lash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, o'quvchilar o'zlarini kelajakdagi ish faoliyatiga tayyorlashda, yangi g'oyalar va metodlarni o'rganishda ham muhim tajriba orttiradilar. Tashqi tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, o'quvchilarning nafaqat texnik bilimlarini, balki ijodiy va professional kompetentsiyalarini ham rivojlantiradi. Bu esa o'quvchilarning ishga joylashishda, yaratgan mahsulotlarni ishlab chiqarishda va xizmatlarni taqdim etishda samarali ishlashlariga imkon yaratadi. Hamkorlik va tajriba almashish, o'qituvchilarning metodik yondashuvlarini takomillashtirishda va o'quvchilarning kompetentliklarini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchilar o'rtasida seminarlarda o'z tajribalarini bo'lishish, yangi pedagogik g'oyalarni almashish va tashqi tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali ta'lim jarayonini yanada samarali va zamonaviy qilish mumkin. Shuningdek, o'quvchilarga amaliyot o'tkazish va real dunyo tajribalarini o'rganish imkoniyatlarini yaratish, ularning ta'limini boyitadi va ularga kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

Texnologiyalarni integratsiya qilish. O'qituvchining metodik kompetentligini rivojlantirishda texnologiyalarning darsga integratsiyasi katta ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'limda texnologiyalar o'quvchilarga nafaqat yangi bilimlarni o'zlashtirishda yordam beradi, balki ularning ijodiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qituvchi o'quvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirishi, ularni darsga samarali integratsiya qilish orqali o'quvchilarga haqiqiy dunyo muammolarini hal qilishni o'rgatishi mumkin. Shu bilan birga, texnologiyalar o'qituvchining metodik yondashuvlarini yangilash va ta'lim sifatini oshirishda muhim vositaga aylanishi mumkin. Texnologiyalarning eng rivojlangan va o'quvchilarga juda qiziqarli bo'lgan usuli – bu 3D printerlar va robototexnika.

Dizayn yaratishda 3D printerlardan foydalanish, o'quvchilarga o'z g'oyalarini amaliyotda joriy etish, yangi mahsulotlarni yaratish imkonini beradi. 3D printerlar yordamida o'quvchilar nafaqat aniq shakllar va dizaynlarni yaratishni, balki ishlab chiqarish jarayonidagi murakkab texnik jihatlarni ham o'rganadilar. Bunday texnologiyalarni darsga kiritish orqali o'quvchilar o'z tasavvurlarini mustahkamlash, yangi usullarni qo'llash va muammolarni yechishda kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga erishadilar. Shuningdek, robototexnika texnologiyalaridan foydalanish, o'quvchilarga dasturlash va mexanikani birlashtirish orqali texnik tafakkurni rivojlantiradi. O'quvchilar robotlarni yaratish va dasturlashni o'rganish orqali texnologiya haqidagi real hayotdagi qo'llanilishi haqida chuqurroq tushunchaga ega bo'ladilar. Bu, o'z navbatida, ularning texnologiya va dizayn sohasidagi bilimlarini kengaytiradi va ular uchun yangi kasblarga yo'l ochadi. Texnologiyalarni integratsiya qilishda internet platformalarining roli ham katta.

O'qituvchi o'quvchilarga servis xizmatlarini tashkil etishda onlayn platformalar, veb-saytlar yoki mobil ilovalardan foydalanishni o'rgatishi mumkin. Masalan, o'quvchilarga xizmat ko'rsatish sohasida zamonaviy onlayn platformalarni, marketing vositalarini va mijozlarga xizmat ko'rsatish tizimlarini o'rganishga yordam berish, ularning real dunyoda ishlashga tayyorligini oshiradi. Shuningdek, o'quvchilar internet orqali o'z dizaynlarini yoki mahsulotlarini sotish, reklama qilish va jahon bozorida ularga tanilish imkoniyatini o'rganishadi. Bu esa o'quvchilarga texnologiyalarning biznesdagi rolini va iqtisodiy jihatlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bugungi kunda o'qituvchilar onlayn ta'lim platformalaridan foydalanib, o'quvchilarga qo'shimcha resurslar taqdim etish imkoniyatiga ega. Masalan, o'qituvchi dizayn yoki tikuvchilik sohasidagi yangi texnologiyalarni o'rgatishda onlayn kurslar, video darslar yoki interfaol mashqlarni qo'llashi mumkin. Bu o'quvchilarga o'z vaqtida va moslashuvchan tarzda o'rganish imkoniyatini yaratadi, ular darslarni uyda yoki erkin vaqtlarda o'zlashtirishlari mumkin. Onlayn platformalarda o'quvchilar o'zaro fikr almashish, guruhlarda ishlash va yangi yondashuvlarni birgalikda sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish o'quvchilarga real hayotdagi muammolarni hal qilishni o'rgatadi. Masalan, o'quvchilar dizayn yaratishda CAD (kompyuter yordamida

dizayn) dasturlarini qo'llashni o'rganishlari mumkin. CAD dasturlari yordamida o'quvchilar o'z dizaynlarini raqamli formatda yaratish, tahrirlash va optimallashtirishni o'rganadilar. Bu esa nafaqat texnologiya va dizayn bo'yicha bilimlarni rivojlantiradi, balki ularni muhandislik va ishlab chiqarish jarayonlariga ham tayyorlaydi. Texnologiyalarning darsga integratsiyasi o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini oshirish va ularni ish faoliyatiga tayyorlash uchun ajoyib imkoniyat yaratadi. Bu o'quvchilarga kreativ fikrlashni rivojlantirish, yangi texnologiyalarni qo'llashni o'rganish va haqiqiy dunyo muammolarini hal qilishda tajriba orttirishga yordam beradi. Shuningdek, texnologiyalar o'quvchilarga ta'limni yanada qiziqarli va interfaol qilish imkonini yaratadi, bu esa ularning darslarga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi. Texnologiyalarni integratsiya qilish o'qituvchining metodik kompetentligini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchi yangi texnologiyalarni ta'lim jarayoniga qo'llash orqali o'quvchilarga zamonaviy bilimlar va ko'nikmalarni o'rgatadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga tayyor bo'lishiga yordam beradi. Texnologiyalarni darsga integratsiya qilish, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish va ularga haqiqiy dunyo muammolarini hal qilishni o'rgatish uchun muhim vosita hisoblanadi. 3D printerlar, robototexnika, onlayn platformalar va boshqa zamonaviy texnologiyalarni darsga qo'llash orqali o'qituvchi o'quvchilarga yangi bilimlar va ko'nikmalarni o'rgatadi, ularni real dunyo bilan bog'laydi va ta'lim sifatini oshiradi. Shuningdek, bu usullar o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi va ularni kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatlarga tayyorlaydi.

O'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ishtiyoqi. O'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ishtiyoqi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Yangi pedagogik metodlarni va texnologiyalarni o'zlashtirish, o'qituvchining bilim va ko'nikmalarini yangilash, shuningdek, ta'lim sohasidagi eng so'nggi yangiliklar va innovatsion yondashuvlar haqida bilimga ega bo'lishi, uning metodik kompetentligini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Bu o'qituvchiga nafaqat o'quvchilarga ilg'or bilimlar o'rgatish imkoniyatini yaratadi, balki o'quvchilarni yanada samarali o'qitish va ularga zamonaviy bilimlarni yetkazishda yangi yondashuvlarni qo'llash imkonini ham

beradi. Ta'lim sohasidagi yangi yondashuvlar va texnologiyalarni o'zlashtirish – bu o'qituvchining o'zining metodik yondashuvlarini takomillashtirish va ta'limni samarali qilishdagi asosiy omillardan biridir.

O'qituvchi doimiy ravishda yangi bilimlarga ochiq bo'lishi kerak, chunki texnologiyalar va pedagogik metodlar har kuni yangilanib boradi. Buning uchun o'qituvchi turli xil kurslar, treninglar va seminarlar tashkil etishi lozim. Ushbu treninglar orqali o'qituvchilar yangi pedagogik metodlarni o'rganish, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash usullarini o'zlashtirish va tajriba almashish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa o'z navbatida o'qituvchilarga yanada sifatli ta'lim berish imkonini yaratadi. O'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishdagi ishtiyoqi doimiy ravishda yangi kurslar, treninglar va seminarlar orqali amalga oshirilishi kerak. Seminarlar va kurslar nafaqat yangi metodlarni o'rgatadi, balki o'qituvchilarga pedagogik tajribalarni muhokama qilish, amaliyotdan o'rganish va boshqa o'qituvchilar bilan hamkorlikda yangi g'oyalarni rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, bunday treninglarda o'qituvchilar pedagogik nazariyalarni amaliyotda qanday qo'llashni, yangi texnologiyalarni qanday integratsiya qilishni va o'qituvchilarga qanday zamonaviy bilimlarni o'rgatishni o'rganadilar. Masalan, texnologiya fanini o'qituvchi yangi robototexnika yondashuvlari yoki 3D modellashtirish usullarini o'rgatish uchun maxsus kurslarda qatnashishi mumkin. Bu kabi kurslar o'qituvchiga o'z bilimlarini yangilash va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga kiritishda yordam beradi. Shuningdek, seminarlar orqali o'qituvchilar o'rtasida tajriba almashish, metodik yondashuvlarni takomillashtirish va darslarda qo'llaniladigan yangi pedagogik texnikalarni birgalikda muhokama qilish imkoniyatlari yaratiladi.

O'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ishtiyoqi, shuningdek, innovatsion pedagogik yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan bo'lishi kerak. Har bir yangi metod yoki texnologiya o'qituvchiga yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, interfaol ta'lim texnologiyalari, o'qituvchiga o'qituvchilarning fikrini tinglash va ularga turli xil vositalar orqali ta'lim berish imkoniyatini beradi. Yangi texnologiyalarni o'rganish va qo'llash, o'qituvchiga o'qituvchilarga ilg'or metodlarni o'rgatish, ta'lim jarayonini interfaol qilish va o'qituvchilarning qiziqishini oshirish imkonini beradi. O'qituvchining

o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ishtiyoqi ta’lim jarayonida uzluksiz rivojlanish jarayonini tashkil etadi. O‘qituvchilar har bir yangi darsdan, yangi metodlardan va tajribadan o‘rganishlari kerak. Bu rivojlanishning uzluksiz jarayoniga aylanishi, o‘qituvchining doimiy ravishda o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilab borishiga yordam beradi. O‘qituvchining ishtiyoqi va tashabbusi, uning pedagogik yondashuvlarini yangi avlod talablariga moslashtirish imkoniyatini beradi. Shuningdek, o‘qituvchi o‘z-o‘zini rivojlantirishda o‘quvchilarning ehtiyojlarini va talablarini hisobga olish zarur. O‘quvchilarning qiziqishlari va talablari doimiy ravishda o‘zgarib boradi, shuning uchun o‘qituvchining yangiliklarga ochiqqligi va innovatsion yondashuvlarga bo‘lgan ishtiyoqi, ta’lim jarayonining muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun zarur.

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlashda innovatsion metodlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshirishda **”kasb hunarga yo’naltirish”** fanidan kasblar to‘g‘risida ma’lumotlar berish, kasblarning tiplari, bo‘limlari, gruppalari mavzusini Case study metodidan foydalanib o‘tish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Quyida mavzu bo‘yicha dars ishlanmasini keltirib o‘tamiz.

Dars ishlanma. Mavzu: Kasblar to‘g‘risida ma’lumotlar berish, kasblarning tiplari, bo‘limlari, gruppalari.

Darsning maqsadi:

1. Kasblarning umumiy klassifikatsiyasini, turkumlarini va gruppalarini tushuntirish.
2. O‘quvchilarga kasblar haqida to‘liq tasavvur berish.
3. Case study metodini qo‘llash orqali kasblarga oid haqiqiy misollarni tahlil qilish.
4. O‘quvchilarda kasblar bilan bog‘liq fikrlarni rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish.

Darsning vazifalari:

- Kasb va uning turlari haqida umumiy tushuncha berish.
- Kasblarni turkumlar, bo‘limlar va gruppalar bo‘yicha tasniflash.
- Case study metodini qo‘llash orqali kasblarga oid misollarni tahlil qilish va har bir kasbga xos xususiyatlarni ajratish.
- O‘quvchilarning fikrlash va baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Darsning turi: amaliy mashg‘ulot.

Darsning usullari: Case study (holatni o'rganish), guruhlarda ishlash, muammoli ta'lim, diskussiya.

Dars materiallari: PowerPoint taqdimoti, kasblarning klassifikatsiyasi bo'yicha materiallar (rasmlar, diagrammalar). Holatlarni tahlil qilish uchun misollar (kasblar haqidagi tasvirlar, statistik ma'lumotlar).

Darsning borishi:

I Darsning kirish qismi (10 daqiqa):

Darsning maqsad va vazifalari haqida qisqacha tushuntirish.

Kasb nima? Kasblarning ahamiyati va roli haqida o'quvchilar bilan qisqacha suhbat.

O'quvchilarga kasblarni nima uchun klassifikatsiya qilish zarurligi haqida savollar berish.

Savol: Kasb haqida nima bilasiz? Kasblarning turli turlari haqida fikrlaringizni aytib bering.

II Nazariy qism (30 daqiqa):

Kasblarning umumiy klassifikatsiyasi haqida taqdimot. Kasblarning turlarini (kasbga oid turkumlar va bo'limlar) tushuntirish:

Kasb turkumlari: Inson faoliyatining umumiy sohalari (masalan, sanoat, xizmat ko'rsatish, sog'liqni saqlash, ta'lim va h.k.) Mehnatning maqsadi odam faoliyati mazmunining muhim xarakteristikasi hisoblanadi. Mehnatning maqsadlari xilma-xil bo'lishiga qaramasdan, ularni uchta katta gruppaga: bilish, o'zgartirish, o'ylab topish gruppalariga bo'lish mumkin. Mehnatning maksadiga qarab kasblarni uch turkumga ajratib ko'rsatish mumkin.

Gnostik kasblar (G). Bu kasblarning nomi lotincha «gnosis» - bilim, bilish degan ma'noni anglatuvchi so'zdan olingan. Agar siz aqliy mehnat (ya'ni bilib olish, gnostik mehnat) bilan faqat ish stolida, xonada shug'ullanish mumkin deb o'zingizga odat bo'lib qolgan tarzda o'ylaydigan bo'lsangiz, u holda bunday fikrdan voz kechishga to'g'ri keladi. Bilish, o'rganish mehnati bilan bog'liq bo'lgan ko'pgina kasblar mavjud bo'lib, ular bilan bevosita moddiy ishlab chiqarish jarayonida shug'ullanishga to'g'ri keladi. Masalan, kontrolyorlar, sortga ajratuvchilar, pirometristlar ana shunday kasbdagi kishilardir. Bu turkumdagi kasbga oid mehnatning maqsadi turlig'a: mahsulotni navlarga ajratish, oldindan ma'lum bo'lgan belgilarga qarab tekshirish, baho berishdan iborat bo'lishi mumkin. Mazkur turkumdagi kasblar xodim oldiga muayyan talablar qo'yadi. Unda yaqqol namoyon bo'lib

turgan bilish faolligi, kuzatuvchanlik, yuksak darajadagi ishchanlik hamda diqqat, xotira va tafakkurning barqaror bo'lishi nihoyatda muhimdir. Mahsulot sifati ustidan o'rnatiladigan nazorat, ob'ektlarga, shart-sharoitlarga u yoki bu xilda baho berish ko'pincha boshqa kishilarning manfaatlariga ham taalluqli bo'lishi tufayli bu ishda pozitsiyaning qat'iy bo'lishi, xulosalar chiqarishda printsiptiallik kursatish g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

O'zgartiruvchi kasblar (P). Juda ko'p kasblar mehnat predmetlarini o'zgartirish bilan bog'liq bo'ladi.

Odamning o'zgartiruvchi faoliyati faqat buyumlargagina qaratilib qolmay, shu bilan birga energiya turlariga, informatsiyalarga, jarayonlarga, ijtimoiy hayotning tuzilishiga qaratilgan bo'lishi ham mumkin. Mana, bunga faqat birgina misol keltiramiz. Etakchi o'quvchilarni uyushtirdi va ular ko'chat o'tqazishda aktiv ishtirok etdilar. Mana shu misolda faqat landshaftning o'zgarganligi to'g'risida gapirish kifoya qilmaydi. Bu erda eng muhimi bolalarning mehnatga, bir-birlariga bo'lgan munosabatlari o'zgaradi va hokazo.

Kasb bo'limlari: Har bir turkumdagi kasblar bo'limlarga ajratilishi (masalan, sog'liqni saqlash bo'limi: shifokor, hamshira, farmatsevt; ta'lim bo'limi: o'qituvchi, pedagog, murabbiy). Kasblarning bo'limlari. Mehnat vositalariga qarab kasblar bo'limlarga bo'linadi.

Qo'l mehnatidan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar (R). Mazkur kasbda ishlovchi kishilar qo'l mehnatidan va mexanizatsiyalashtirilgan mehnat qurollaridan foydalanadilar. Masalan, otvyortka, skalpel (jarrohlik pichog'i), shtixel (yog'ochga yoki metallga o'yib go'l solish asbobi), reysfeder, tortsovka (bo'yoqchilar cho'tkasining bir xili), elektr drel, buyoq purkagich, pnevmatik otboyka bolg'asi va hokazolar ana shunday ish quroli hisoblanadi.

Qo'l mehnatida ishlatiladigan (mexanizatsiyalashtirilgan) asboblari, hunarmandchilikning o'zi singari, takomillashib bormoqda. Bunday asboblarni ishlatish vaqtida kishidan yuksak darajada mehnat madaniyati, chidamlilik, faqat ishning natijalarigagina emas, shu bilan birga o'sha ish jarayonining o'ziga ham alohida qiziqish bilan qarash talab qilinadi.

Qo'lda boshqariladigan mashinalardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar (M). Boshqacha qilib aytganda, ularni ham mashinada,

ham qo‘lda ish bajariladigan kasblar deyish mumkin — tokar, frezerchi, kran mashinisti, keng profildagi traktorchi-mashinist, elektrovoz mashinisti va boshqalar ana shunday ham qo‘l mehnati, ham mashinadan foydalaniladigan kasblar qatoriga kiradi. Bunday kasblarda ishlaydigan kishilardan faqat texnologik bilimlarga ega bo‘lish talab qilinmasdan, shu bilan birga ulardan qo‘l mehnati malakasiga ega bo‘lish ham talab qilinadi. Ular kutilmagan signallarga va to‘satdan bo‘ladigan voqea-hodisalarga tayyor bo‘lib turishlari kerak. Bunday vaqtlarda ulardan nihoyatda tez bir qarorga kelish va sodir bo‘layotgan ishlarning oqibatini oldindan ko‘ra olish va shoshilinch choralar tarzida bajariladigan harakatlarga tayyor bo‘lib turish talab qilinadi.

Avtomatlashtirilgan va avtomatik tizimlardan, apparatlardan foydalanish bilan borliq bo‘lgan kasblar (A). Avtomatlashtirish darajasiga qarab ishlayotgan kishining zimmasiga har xil vazifa tushishi mumkin. Bu vazifa umuman agregatni va uning remonti bilan bog‘liq bo‘lgan ishlarni boshqarishdan tortib o‘sha agregat ishini kuzatib turish va agar zarurat tug‘ilsa, kerakli mutaxassisni chaqirishgacha bo‘lgan ishlarni o‘z ichiga oladi. Mazkur kasb bo‘limining vakillari prokat stanining operatori, energosistema dispetcheri, kimyo ishlab chiqarishi apparatchisi, avtomatik liniyalar operatori, po‘lat quyuvchi va boshqalardir.

Funksional vositalar, mehnat qurollari ko‘proq talab qilinadigan kasblar (F), Bu erda odam xulq-atvoridagi funksional vositalar va uning nutqidagi ana shunday vositalar, ya‘ni imo-ishoralar, tovushlar, so‘zlar, jumalarning talaffuz qilinishi, ma‘no tashuvchi va emotsional intonatsiyalar, pauzalar, yuz mimikasi mehnat quroli rolini bajaradi. Bu bo‘limga: o‘qituvchi, tarbiyachi, suhandon, san’atkor, aktyor, xor yoki orkestr dirijyori singari kasblar kiradi.

Odam organizmi ham funksional vosita rolini bajarishi mumkin (balet artisti; sport pedagog-treneri, ashulachi, sirk akrobati).

Mana shu kasblarni egallagan kishilar uchun o‘z xotirasida juda ko‘p qoidalarni, ma‘lumotlarni saqlab qolish qobiliyati, o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati xarakterli bo‘ladi.

Kasb gruppalari: Kasblarni ularning o‘xshashligi bo‘yicha gruppalarga ajratish (masalan, texnik kasblar, ijtimoiy kasblar, yuridik kasblar). Kasblar to‘rtta gruppaga bo‘linadi:

Odatdagi («maishiy») mikroiklim sharoitidagi mehnat (B). Hisobchi, iqtisodchi, chizmach, o'qituvchi va boshqalarni mana shu kasb gruppasiga kiritish mumkin.

Harorat, namlik keskin o'zgarib turuvchi ochiq havoda ishlash bilan bog'liq bo'lgan mehnat (O). Quyidagi kasblar bunga misol bo'la oladi: quruvchi, o't o'chiruvchi, agronom va boshqalar.

Odatdan tashqari mehnat: yer ostida, suv ostida, balandlikda, havoda, qaynoq sexlarda, sog'liq uchun muqarrar zararli ta'siri bo'lgan sexlarda ishlash (N). Bunday kasbga misollar: uchuvchi, shaxtyor, g'avvos va hokazo.

Odamlarning sog'ligi, hayoti uchun, katta-katta jamoat boyliklari, moddiy ne'matlar uchun oshirilgan ma'naviy mas'uliyat bilan bog'liq bo'lgan mehnat (M). O'qituvchi, shifokor, ichki ishlar noziri, texnika xavfsizligi muxandisi va boshqa kasblarni mana shu mehnat guruhiga kiritish mumkin.

Kasbning tiplari: Mehnat predmetiga qarab barcha kasblar beshta tipga bo'linadi

1. «Odam — tabiat» (P). Bu yerda mehnatning asosiy, yetakchi predmeti jonli tabiatdir. Bu tipga, masalan, quyidagi kasblar kiradi: urug'shunos, meva-sabzavotshunos, davlat urug'chilik inspeksiyasining laboranti, master-chorvador, ximik-bakteriologik tahlil laboranti, zootexnik, agronom.

«Odam-tabiat» tipidagi kasblardan quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

o'simliklar organizmi mehnat predmeti bo'lgan kasblar; hayvonlar organizmi mehnat predmeti bo'lgan kasblar; mikroorganizmlar mehnat predmeti bo'lgan kasblar.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan bo'linish «odam-tabiat» tipidagi kasbga mansub bo'lgan kishilar mehnati faqat eslatib o'tilgan predmetlargagina qaratilgan bo'ladi, degan ma'noni anglatmaydi, albatta. O'simlikshunoslar, masalan, jamoa orasida ishlaydilar, xilma-xil texnikadan foydalanadilar, ularning o'z mehnatlarini hisobga olish, unga iqtisodiy baho berish masalalari bilan ham shug'ullanishlariga to'g'ri keladi, o'simlikshunoslarning diqqat-e'tiborini jalb etadigan va ular g'amxo'rlik qiladigan asosiy predmet - bu o'simliklar va ular o'sadigan muhit hisoblanadi.

2. «Odam-texnika» (T). Bunday kasblar tipida mehnatning asosiy etakchi predmeti texnika ob'ektlari (mashinalar, mexanizmlar va

boshqa shunga o'xshashlar), materiallar, energiya turlaridan iborat bo'ladi. Jonsiz tabiat ob'ektlari (Yer osti boyliklari, tuproq, suv, o'rmon va qishloq xo'jaligi mahsulotlari) ham ko'p jihatdan shularga o'xshagan bo'ladi.

Bu yerda xodimlarning mehnati faqat texnikagagina qaratilib qolmaydi, albatta. Chunonchi, trolleybus haydovchisi ish vaqtida passajirlar bilan muloqotga kirishadi, kran mashinisti (kranchi) qishloq xo'jalik hayvonlari qamalgan qafaschani ortish bilan mashg'ul bo'lishi mumkin va hokazo. Lekin baribir mazkur holatlarda xodimlarning professional diqqat-e'tibori qaratiladigan va ular g'amxo'rlik qiladigan etakchi predmet - texnika ob'ektlari va ularning xususiyatlari bo'lib qolaveradi.

3. «Odam-odam» (CH). Bu yerda asosiy mehnat predmeti odamlardir. Mazkur mehnat sohasida mayllar, qiziqishlar qay darajada ekanini aniqlashda o'quv predmetlaridan tashqari, siz shaxsan o'zingiz jamoat ishlarida, jamoa ravishda o'tkazilgan tadbirlarni tashkil etishda ishtirok etib orttirgan tajribangiz ham yordam beradi.

Makzur tipga kiradigan quyidagi kasblarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Radioelektron apparatlar va priborlar montajchisi elektr va radiotexnika sohasida chuqur bilimga ega bo'lmog'i kerak.

4. «Odam-belgili tizim» (3). Kasblarning bu tipida shartli belgilar, raqamlar, kodlar, tabiiy yoki sun'iy tillar asosiy etakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Hozirgi zamon kishisi belgilar va belgi tizimlari dunyosida tekstlar, chizmalar, sxemalar, kartalar, jadvallar, formulalar, yo'l belgilari ichida yashaydi. Binobarin, bularning hammasini biladigan tegishli mutaxassislar ham zarur.

«Odam-belgili tizim» tipidagi kasblar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- hujjatlarni (ona tilida yoki chet tilida) rasmiylashtirish, ish yuritish, tekstlar va ularning qayta yozilishi, qayta kodlashtirilishi bilan bog'liq bo'lgan kasblar:

- tarjimon, kotiba, telegrafchi, texnik redaktor va boshqalar; sonlar, miqdoriy nisbatlar mehnat predmeti hisoblangan kasblar:

- kompyuter operatori, kontrolyor-kassir, dasturchi, buxgalter, texnik-rejalashtiruvchi va boshqalar; shartli belgilar tizimi, ob'ektlarning sxematik tasviri ko'rinishidagi axborotlarni qayta ishlash

bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: chizmach, topograf, texnik-geodezist, muhandis va boshqalar.

5. «Odam badiiy obraz» (X). Kasblarning bu tipida badiiy obrazlar, ularning tuzilish usullari yetakchi mehnat predmeti hisoblanadi.

Bu yerda quyidagi kasblarni ajratib ko‘rsatish mumkin: tasviriy faoliyat bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar:

- badiiy mebellar ishlab chiqarish bo‘yicha duradgor, toshga o‘yib gul soluvchi, yoritish elektrotexnigi (teatrda), dizayner-rassom va boshqalar;

- musiqa faoliyati bilan bog‘lik bo‘lgan kasblar: pianino va royallarni sozlovchi, orkestr artisti, kompozitor va boshqalar;

- adabiy-badiiy faoliyat bilan bog‘lik bo‘lgan kasblar: badiiy adabiyot redaktori, adabiy xodim va boshqalar;

- aktyorlik-sahna faoliyati bilan bog‘lik bo‘lgan kasblar: teatr artisti, estrada artisti va boshqalar.

Odamlarni o‘qitish va tarbiyalash bilan, bolalar jamoalarini uyushtirish bilan bog‘liq, bo‘lgan kasblar: maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyachisi, ishlab chiqarish ta’limi ustasi, o‘qituvchi va boshqalar; ishlab chiqarishni boshqarish, odamlarga, jamoalarga rahbarlik qilish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: avtotransport korxonasining dispetcheri, ishlab chiqarishni tashkil etish bo‘yicha muxandis iqtisodchi va boshqalar; maishiy, savdo xizmati ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: sotuvchi, sartarosh, kompleks qabul punktida buyurtmalarni qabul qiluvchi va boshqalar; axborot xizmati ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar, shaharlararo aloqa operatori, ma’lumotlar byurosining xodimi, ekskursovod va boshqalar; odamlarga axborot-badiiy xizmat ko‘rsatish hamda badiiy kollektivlarga rahbarlik qilish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: klub xodimi, dirijyor va boshqalar; tibbiyot xizmati ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: feldsher, meditsina hamshirasi, shifokor va boshqalar.

Ta’lim metodlari: Taqdimot va diagrammalarni ishlatish.

Case Study metodini qo‘llash (30 daqiqa):

Guruhlarga bo‘lish: O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘linadi va har bir guruhga kasblar bilan bog‘liq aniq holat (case study) taqdim etiladi.

1-guruh. Kasb: Shifokor

Holat: Kasbini tanlagan shifokor bemorlarni davolash, sogʻliqni saqlash tizimini yaxshilashda qanday rol oʻynaydi? Oʻzining kasbiy faoliyatida qanday turli boʻlimlarni va gruppalarni oʻz ichiga oladi?

2-guruh. Kasb: Oʻqituvchi

Holat: Oʻqituvchilik faoliyati qanday kasb turkumlariga tegishli? U qanday metodlarni qoʻllash orqali bilimlarni oʻquvchilarga yetkazadi? Oʻqituvchining kasbiy turlari va uning jamiyatdagi roli qanday?

3-guruh. Kasb: Dasturchi

Holat: Dasturchi kasbi texnologiya boʻlimiga kiradi, lekin uning qaysi kasb gruppalariga tegishli ekanini koʻrsating. Dasturchining kundalik faoliyatidagi asosiy vazifalari nimalar?

4-guruh. Kasb: Arxitektor

Holat: Arxitektorlik kasbi qanday turkumlar va boʻlimlarga ajratiladi? Bu kasbda kreativlik va texnik koʻnikmalar qanday oʻzaro aloqada boʻladi?

Guruhlar holatni tahlil qiladi: Har bir guruhga oʻziga xos kasbni tahlil qilish topshirigʻi beriladi. Guruhlar kasb turkumlarini, boʻlimlarini va gruppalarini aniqlab, ularning kasbiy faoliyatlaridagi ahamiyatini koʻrsatishadi.

Guruhlar oʻz tahlillarini taqdim etishadi. Oʻquvchilar oʻz fikrlarini bildirishadi va bir-birlarini fikrlari bilan baham koʻrishadi.

Mustahkamlash:

Odam-tabiat, odam-badiiy obraz, odam-belgili tizim tipidagi kasblarni tanlashga doir 10 ta savoldan iborat anketa tarqatiladi.

1. Tabiatda koʻp vaqt oʻtkazishni yoqtirasizmi?

Ha / Yoʻq

2. Sizni tabiatning turli muhitlari (oʻrmon, togʻ, dengiz) qiziqtiradimi?

Ha / Yoʻq

3. Sizni hayvonlar va oʻsimliklar bilan ishlash qiziqtiradimi?

Ha / Yoʻq

4. Koʻp hollarda tashqarida ishlashni afzal koʻrasizmi?

Ha / Yoʻq

5. Siz uchun yangi joylarni oʻrganish va tadqiq qilish qiziqarli boʻladimi?

Ha / Yoʻq

6. Tabiatni himoya qilish va ekologiyani saqlash masalalari sizni tashvishga soladimi?

Ha / Yo‘q

7. Biror vazifani bajarishda tabiatdan ilhom olishni yoqtirasizmi?

Ha / Yo‘q

8. Sizni amaliy ishlar va tajriba o'rganish qiziqtiradimi, nazariy bilimlardan ko‘ra?

Ha / Yo‘q

9. Tabiati o‘rganish, ekologiya yoki atrof-muhitni saqlash sohalariga aloqador kasblarni ko‘rib chiqdingizmi?

Ha / Yo‘q

10. Tabiat va ekologik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishni istaysizmi?

Ha / Yo‘q

Basharti, mana shu savollarning ko‘pchiligiga siz ”yo‘q” deb javob beradigan bo‘lsangiz, u holda, aftidan, tabiat bilan bog‘liq bo‘ladigan kasblar sizga unchalik to‘g‘ri kelmaydi. Har holda bu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun o‘z ustingizda ko‘proq ishlashingizga to‘g‘ri keladi.

Odam belgili tizim tipidagi kasblarni tanlashda yordam beradigan 10 ta “ha” yoki “yo‘q” deb javob berish mumkin bo‘lgan anketa savollari

1. Siz boshqalar bilan osonlik bilan muloqot qila olasizmi?

Ha / Yo‘q

2. Boshqaruv yoki rahbarlik vazifalarini bajarishni yoqtirasizmi?

Ha / Yo‘q

3. Muammolarni hal qilish va yechimlar topishni yaxshi ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

4. Sizni odamlar bilan ishlash va ularni yordam berishga qiziqish uyg‘otadimi?

Ha / Yo‘q

5. O‘zgaruvchan vaziyatlarga tezda moslashishni afzal ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

6. Ijtimoiy vaziyatlarda boshqalarga yordam berishni maqsad qilasizmi?

Ha / Yo‘q

7. Boshqalarga yo'naltirilgan xizmatlarni ko'rsatish sizni qiziqtiradimi?

Ha / Yo‘q

8. Odamlarning ehtiyojlarini tushunishga va ularga mos yechimlarni taklif etishga qiziqasizmi?

Ha / Yo‘q

9. Odamlarni rag'batlantirish yoki motivatsiya qilishni afzal ko'rasizmi?

Ha / Yo‘q

10. Odamlar bilan ishlash va ularni boshqarish uchun maxsus bilim va ko'nikmalarni o'rganishga tayyormisiz?

Ha / Yo‘q

Basharti, Mana shu savollarning ko'pchiligiga siz "yo'q" deb javob beradigan bo'lsangiz, u holda, aftidan, belgili tizim bilan bog'liq bo'ladigan kasblar sizga unchalik to'g'ri kelmaydi. Har holda bu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun o'z ustringizda ko'proq ishlashingizga to'g'ri keladi.

Odam badiiy obraz tipidagi kasblarni tanlashda yordam beradigan 10 ta "ha"yoki "yo'q" deb javob berish mumkin bo'lgan anketa savollari:

1. San'at va ijodkorlik sohalariga qiziqasizmi?

Ha / Yo‘q

2. O'z his-tuyg'ularingizni va fikrlaringizni san'at orqali ifodalashni yoqtirasizmi?

Ha / Yo‘q

3. Sizni badiiy asarlar (rasmlar, musiqalar, she'rlar) yaratish qiziqtiradimi?

Ha / Yo‘q

4. Yangi va noyob g'oyalarni o'ylab topishni yaxshi ko'rasizmi?

Ha / Yo‘q

5. Ko'pincha boshqalarga o'zingizni va o'z dunyoqarashingizni san'at orqali namoyish etishni xohlaysizmi?

Ha / Yo‘q

6. Badiiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qiziqasizmi?

Ha / Yo‘q

7. O‘z ishlaringizni va ijodiy loyihalaringsizni boshqalarga taqdim etishni afzal ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

8. O‘zingizni yangi badiiy tarzda ifodalashga tayyormisiz?

Ha / Yo‘q

9. Badiiy va estetik ko‘rsatkichlarga e‘tibor berishni yaxshi ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

10. Boshqalarga ilhom beradigan ijodiy asarlarni yaratishni xohlaysizmi?

Ha / Yo‘q

4. Yakuniy qism (10 daqiqa):

Darsni umumlashtirish: Darsning asosiy jihatlari va kasblarning klassifikatsiyasi haqida umumiy xulosa.

O‘quvchilarning savollariga javob berish.

Uyga vazifa: O‘quvchilarga kasb turlari, gruppalar va bo‘limlar bo‘yicha qiziqarli tadqiqotlar tayyorlash va ularni taqdimot tarzida sinfga taqdim etish topshirig‘i beriladi.

Savollar:

“Kasblarning turkumlari va bo‘limlari o‘rtasidagi farqni tushuntirib bering”.

“Bugungi darsda o‘rganilgan kasb turlarini amaliyotda qanday qo‘llash mumkin?”

Darsning natijasi: O‘quvchilar kasblarning umumiy klassifikatsiyasi, turkumlari, bo‘limlari va gruppalari haqida chuqur tushunchaga ega bo‘ladilar. Case study metodini qo‘llash orqali kasb tanlashda duch keladigan muammolarni hal qilishda aniq bilim va tajriba orttiradilar. O‘quvchilar o‘zlarini turli kasblarda sinab ko‘rib, turli kasb turkumlari va bo‘limlarining amaliy ahamiyatini yaxshiroq anglashadi.

2.3 §. Zamonaviy texnologiya o‘qituvchisini kasbiy metodik kompetentligini rivojlantirish tamoyillari

Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchisining shaxsiy potensialini raqamli texnologiyalar sohasida rivojlantirish, kelajakka yo‘naltirilgan ta’limning natijasi sifatida, aniq belgilangan tamoyillar asosida amalga oshirilishi kerak. O‘qitish tamoyillari, o‘quv materiallari, usullar,

texnologiyalar va o'qitish vositalari shakllantiriladigan asosiy tushunchalardir. O'qitish tamoyillarining tarkibi va iyerarxiyasi hozirgacha munozaralar va pedagogik tadqiqotlar uchun asos bo'lib kelmoqda. Pedagogika fanining rivojlanishi o'qitish nazariyasida yangi tamoyillar paydo bo'lishini, shuningdek mavjud tamoyillarni rivojlantirishni anglatadi. Zamonaviy texnologiya o'qituvchisini kasbiy metodik kompetentligini rivojlantirish quyidagi tamoyillar kiradi:

- Kasbiy maqsadga yo'naltirilganlik;
- Ilmiylik;
- Mavjudlik, kirish foydalanish imkoniyati bor;
- Integratsiyalashganlik;
- Kelajakda muvaffaqiyatli bo'lishi;
- Funksional xususiyati;
- Interfaollik.

Bo'lajak texnologiya o'qituvchisini tayyorlashda kelajakka yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini ishlab chiqish, zamonaviy ta'lim tizimining poydevorini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Bu tamoyillar, o'quvchilarning raqamli texnologiyalar sohasidagi kompetensiyalarini shakllantirish, o'qituvchilarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish va kelajakda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlariga zamin yaratish maqsadida asosli yondashuvni taqdim etadi. O'qituvchining shaxsiy va kasbiy potensialini rivojlantirishda bu tamoyillarni to'g'ri tatbiq etish, o'qituvchining zamonaviy texnologiyalarni nafaqat o'qitish jarayonida, balki ilmiy-tadqiqot ishlari, loyihaviy faoliyat va innovatsion yondashuvlar orqali qo'llashiga yordam beradi.

Kasbiy maqsadga yo'naltirilganlik: A.Ya.Kudryavtsev kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim tamoyilini o'quvchilarga olingan bilimlar va ko'nikmalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida samarali qo'llashni o'rgatish shaklida ko'radi. U o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Shu sababli, u ta'lim jarayonida o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga mos ravishda bilim va ko'nikmalarni integratsiyalashgan tarzda olishlarini ta'minlashni nazarda tutadi. Kudryavtsevning fikriga ko'ra, kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'limni samarali amalga oshirishning muhim vositalaridan biri bu umumtexnik va umumta'lim fanlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni shakllantirishdir. U

umumtexnik fanlar va umumta'lim fanlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yaratishni ta'kidlaydi, chunki bu o'quvchilarga bilimlarni bir-biri bilan bog'lash, turli fanlarni integratsiya qilish va shuningdek, o'qitishda kasbiy yo'nalishlarni aniq belgilash imkonini beradi. Ushbu integratsiya orqali o'quvchilar o'zlarining kasbiy faoliyatlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni, masalan, muammolarni hal qilish, kreativ fikrlash va texnologik yechimlarni topish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishi mumkin.

Kudryavtsevning yondashuvi, o'quvchilarga o'zlarining kasbiy faoliyatiga tayyorlanishda bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga yordam berish uchun ta'lim jarayonini muvofiqlashtirishni, umumiy va texnik fanlar o'rtasida o'zaro aloqalarni yanada mustahkamlashni nazarda tutadi. Bu orqali o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy va kasbiy ko'nikmalarni ham birlashtirib, o'z kasbiy faoliyatlariga tayyorlanadilar. V.A. Slastenin kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim tamoyilini kelajakdagi kasbiy faoliyatga bo'lgan motivlar, ehtiyojlar va qiziqishlar tizimi sifatida tushunadi. U o'quvchilarning o'z kelajakdagi kasbiy faoliyatiga bo'lgan ijobiy munosabatini shakllantirish va rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. Slastenin fikriga ko'ra, o'quvchilarni ta'lim jarayonida faqat nazariy bilimlar bilan ta'minlabgina qolmasdan, ularni o'z kasbiga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishlarini aniqlashga, ularda kasbiy motivatsiyani rivojlantirishga ham alohida e'tibor qaratish kerak.

Kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim tamoyilining amalga oshirilishi, ayniqsa, o'quvchilarning pedagogika kasbiga bo'lgan munosabatida ifodalanadi. O'quvchilarning kasbiy ehtiyojlari va qiziqishlarini shakllantirish orqali, o'qituvchilik kasbi haqida aniq tasavvur hosil qilish va bu kasbga bo'lgan ijobiy motivatsiyani kuchaytirish mumkin. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim omil bo'ladi.

Slastenin ta'kidlashicha, kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim tamoyilining muhim jihati shundaki, u o'quvchilarning kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabatini, ularning kasbga qiziqish va motivlarini yuzaga keltirishga yo'naltirilgan. O'qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularning pedagogik maqsad va motivlari yuksalishi, bu kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabatni mustahkamlash va kelajakda muvaffaqiyatli o'qituvchi bo'lishlariga yordam beradi.

Kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim tamoyili bo'lajak texnologiya o'qituvchisining kasbiy faoliyatiga tayyorlanishini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Bu tamoyil, o'qituvchining ta'lim jarayonini faqatgina umumiy bilimlarni o'rgatish bilan cheklamagan holda, uni o'quvchilarning kelajakdagi ehtiyojlarini qondirishga qaratadi. Bo'lajak texnologiya o'qituvchisi nafaqat zamonaviy texnologiyalar bilan tanish bo'lishi, balki ushbu texnologiyalarni o'qitish jarayonida samarali ishlatish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. O'qituvchining o'z kasbiga tayyorlanishi, o'quvchilarning kelajakdagi professional faoliyatiga tayyorlanishiga yordam beradigan metodik va pedagogik yondashuvlar bilan bog'liq bo'lishi zarur.

Kasbiy maqsadga yo'naltirilganlik, ta'lim jarayonida o'qituvchining va o'quvchilarning jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlarga, texnologik yangiliklarga va bozor talablariga moslashishiga imkon yaratadi. Ta'lim tizimining o'zgaruvchan ehtiyojlariga javob bera olish uchun o'qituvchilar doimo yangi metodik yondashuvlarni o'rganib, o'z malakalarini oshirib borishlari kerak. Ushbu tamoyil, o'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishini nafaqat o'qish jarayonida, balki o'quvchilarga yaratgan bilim va ko'nikmalar orqali ta'minlashi uchun muhimdir. Bo'lajak texnologiya o'qituvchisi o'zining kasbiy maqsadlariga erishish uchun yangi pedagogik texnologiyalarni va metodlarni o'zlashtirishi kerak. Bu o'qituvchining faqat ma'lum bir texnologiya vositalarini bilishi bilan chegaralanmaydi, balki ularni o'quvchilarga samarali tarzda taqdim etish, yaratish va ulardan ta'lim jarayonida foydalangan holda ta'lim samaradorligini oshirish uchun zarur kompetensiyalarni rivojlantirishni talab qiladi. Misol uchun, o'qituvchi o'z o'quvchilarini nafaqat raqamli texnologiyalarni ishlatishda, balki bu texnologiyalarni ishlab chiqishda, tadqiqotlarda va yangi innovatsion loyihalarda qo'llashda ham yo'naltirishi kerak. Kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish uchun bo'lajak texnologiya o'qituvchisi kasbiy maqsadga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishi, ya'ni o'zining o'qituvchilik faoliyatini doimiy ravishda o'zgarib borayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik sharoitlarga moslashtirishi lozim. Bu, o'qituvchining kasbiy rivojlanishini ta'minlabgina qolmay, balki jamiyatning ta'lim tizimiga, xalqaro miqyosda ta'lim va texnologiyalar rivojiga ta'sir ko'rsatishga imkon yaratadi. Kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim tamoyili

shuningdek, o'qituvchilarni o'zgaruvchan dunyoda moslashuvchan va barqaror qilishga yordam beradi. Bu esa o'quvchilarning yangi texnologiyalarni o'rganish va ijodiy yondashuvlar orqali mustaqil fikrni rivojlantirishiga yordam beradi. Shu tarzda, kasbiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim tamoyili ta'lim jarayonida o'qituvchining nafaqat o'quvchilarga, balki jamiyatga bo'lgan mas'uliyatini yanada kuchaytiradi. Bu tamoyil, o'qituvchining kasbiy faoliyatini faqat o'qitish bilan cheklamay, balki uning innovatsion, tadqiqot va yaratish faoliyatini ham o'z ichiga olgan keng ko'lamli rivojlanishga qaratilgan bo'lishini ta'minlaydi.

Ilmiylik: N.D.Zayaev ilmiylik tamoyilini ta'limda rivojlantirishning muhim jihatlarini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, ilmiylik tamoyili ta'lim jarayonini ilmiy-nazariy asoslar bilan mustahkamlash, pedagogik bilimlarni yangi ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar asosida yangilash va rivojlantirishni anglatadi. Zayaevning fikriga ko'ra, ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, o'qituvchining metodik faoliyatini ilmiy izlanishlar va yangiliklarga yo'naltirish, ta'limning samaradorligini oshirish uchun zarur. Zayaev ilmiylikni o'qituvchining metodik faoliyatida yangi pedagogik texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlarni qo'llash orqali samarali ta'lim natijalarini olishga yordam beradigan asos sifatida ko'radi. O'qituvchining ilmiy izlanishlar olib borishi, yangiliklarni joriy etishda faol ishtirok etishi, pedagogik yondashuvlarni sinovdan o'tkazishi va amaliyotga qo'llashi ta'lim sifatini yanada oshiradi.

Ilmiy izlanishlar orqali o'qituvchi o'z metodik faoliyatini rivojlantirishi, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'rganishi va o'quvchilarni yanada samarali ta'lim olishga yo'naltirish uchun yangi uslublarni joriy etishi mumkin. Zayaevning ilmiylik tamoyili ta'lim jarayonining o'zgaruvchan sharoitlariga tezda moslashishga va yangiliklarni amaliyotga qo'llashga qaratilgan. U ilmiy izlanishlarni ta'lim tizimining rivojlanishiga doimiy ravishda qo'llash, yangi metodlarni ishlab chiqish va pedagogik yondashuvlarni samarali tarzda tatbiq etishni talab qiladi. Shuningdek, bu tamoyil ta'lim tizimini tahlil qilish va uning samaradorligini oshirishga yordam beradi. O'qituvchining ilmiy faoliyati pedagogik jarayonni optimallashtirish, yangi texnologiyalarni qo'llash va o'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zayaev ilmiylik tamoyilining ta'lim tizimini yangilashdagi o'rni katta ekanligini, ilmiy izlanishlarning pedagogik amaliyotga tatbiq etilishi esa ta'limning zamonaviy talablariga javob berishini ta'kidlaydi. Bu tamoyil o'qituvchilarning ilmiy metodlarni qo'llash orqali pedagogik yondashuvlarni yangilashiga, o'quvchilarga samarali bilimlarni berish va o'zgaruvchan texnologiya dunyosiga moslashishga imkon yaratadi.

Kelajakka yo'naltirilgan ta'lim ilmiylik tamoyilini o'z ichiga olishi zarur, chunki texnologiya o'qituvchisi o'z kasbiy faoliyatida doimiy ravishda ilmiy izlanishlar olib borishi, pedagogik jarayonlarni innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalar bilan boyitishi kerak. Ilmiylik tamoyili, o'qituvchining pedagogik metodlar va texnologiyalarni joriy etishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo'llashga asoslanadi. Bu o'qituvchining o'quvchilarga ta'lim berishda ilmiy tadqiqotlarni olib borishini, yangi pedagogik yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqishini hamda bu metodlarni o'quv jarayonida samarali qo'llashini ta'minlaydi. Ilmiylik tamoyili, o'qituvchining o'z faoliyatida doimiy ravishda yangiliklarni izlash, o'quv materiallarini yangilash va pedagogik jarayonni ilg'or tadqiqotlarga asoslab tashkil qilishni talab etadi.

O'qituvchi faqat mavjud bilimlarni o'rgatish bilan cheklanmasdan, yangi ilmiy tadqiqotlar, texnologiyalar va metodlarni izlab topishi, bu bilimlarni amaliyotga tatbiq etish orqali o'quvchilarning bilimlarini yanada rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'qituvchining o'quvchilarga ilmiy-izlanishlarga asoslangan, mantiqiy fikrlashni, mustaqil ishlashni, kreativ yondashuvlarni o'rgatishga qaratilgan faoliyatini yanada kuchaytiradi. Shuningdek, ilmiylik tamoyili o'qituvchining ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu tamoyil b'ycha o'qituvchi, mavjud ta'lim tizimining zaif tomonlarini tahlil qilib, ularga yangicha yondashuvlar kiritish va tizimni takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlar olib boradi. Bunday ilmiy tadqiqotlar, ta'lim jarayonini optimallashtirish, o'quvchilarga zamonaviy va amaliy bilimlar berish imkoniyatlarini yaratadi. Misol uchun, raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish uchun ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish talab etiladi.

Ilmiylik tamoyili o'qituvchining nafaqat ta'lim sohasidagi yutuqlarga, balki pedagogik va ilmiy sohalarda ham muvaffaqiyatli ishlashiga turtki bo'ladi. O'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida ilmiy izlanishlar va pedagogik tadqiqotlar orqali o'quvchilarga ta'lim berishda yangi metodlarni, texnologiyalarni, yondashuvlarni qo'llashga intiladi. Shu tarzda, ilmiylik tamoyili texnologiya o'qituvchisining kasbiy faoliyatida yuqori sifatli ilmiy va metodik yangiliklarni amalga oshirishni ta'minlaydi. O'qituvchi doimiy ravishda o'z bilimini yangilab, ilmiy-texnikaviy o'zgarishlarga moslashishi, yangi bilimlarni amaliyotga joriy etishi orqali ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, ilmiylik tamoyili o'qituvchining o'ziga xos ijodiy yondashuvini shakllantirishga yordam beradi. O'qituvchi ilmiy tadqiqotlar va yangiliklarga asoslangan kreativ yondashuvlar orqali o'quvchilarning bilimlarini yanada kengaytiradi, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shunday qilib, ilmiylik tamoyili o'qituvchining kasbiy va ilmiy faoliyatini bir-biriga uyg'unlashtiradi, bu esa o'quvchilarga zamonaviy, ilmiy va amaliy bilimlarni o'rgatishda yuqori samarali natijalarni ta'minlaydi.

Mavjudlik va kirish imkoniyati: L.S.Vygotskiy, o'zining "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi orqali, ta'lim jarayonida o'quvchining hozirgi darajasi bilan kelajakdagi rivojlanish darajasi o'rtasidagi farqni ko'rsatgan. Vygotskiy ta'limni, o'quvchining hozirgi bilimi va ko'nikmalaridan yuqori bo'lmagan, ammo o'qituvchining yordamida o'zlashtirilishi mumkin bo'lgan yangi bilimlar va ko'nikmalarni o'z ichiga oladigan jarayon deb ta'riflaydi. Bu konsepsiya ta'limda "mavjudlik" tamoyilining muhimligini ta'kidlaydi, chunki o'quvchilarga o'z bilimlarini kengaytirish va yangi imkoniyatlarni o'zlashtirish uchun kerakli vositalar va yordamni taqdim etish zarur.

Vygotskiy fikriga ko'ra, ta'lim jarayoni o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" bu o'quvchilarga o'zlarining hozirgi bilim darajalaridan yuqoriga ko'tarilish imkoniyatini yaratadi. Buning uchun o'qituvchi o'quvchining mavjud bilim va ko'nikmalarini aniqlab, unga yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun qo'llab-quvvatlovchi vositalar va strategiyalarni taklif qilishi kerak. Vygotskiy, o'quvchilarni o'z-o'zini rivojlantirishga, o'z bilimlarini yangi darajalarga ko'tarishga yordam beradigan muhit yaratishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Mavjudlik

tamoyilini amalga oshirishda, Vygotskiy ta'lim jarayonida o'quvchilarga o'zlarining potensialini to'liq ochib berishlari uchun barcha zarur sharoitlar, resurslar va qo'llanmalarni taqdim etish kerak deb hisoblaydi. Bu o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va bilimlarni amaliyotga tadbiq qilishga undaydi. Bunda o'quvchi, o'z yordamida yoki o'qituvchining yo'l-yo'riqlari bilan, yangi bilimlarni va ko'nikmalarni o'zlashtirib, kelajakdagi ta'lim va kasbiy faoliyatiga tayyorlanadi. Shu tarzda, Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" kontseptsiyasi, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda o'quvchilarning hozirgi darajasi bilan kelajakdagi imkoniyatlar o'rtasidagi bog'lanishni ta'minlashga yordam beradi. Mavjudlik tamoyili o'quvchilarga bu jarayonda teng imkoniyatlar yaratadi, ularni o'z bilimlarini kengaytirishga undaydi va rivojlanishga yordam beradi. Bu o'quvchining shaxsiy yondashuvni o'zlashtirishini va ta'lim jarayonida faolligini oshiradi, chunki har bir o'quvchi o'z darajasiga mos resurslarga kirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mavjudlik va kirish imkoniyati tamoyili ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda juda muhim ahamiyatga ega. Bu tamoyil o'quvchilarga, ayniqsa texnologiya fani o'qituvchilarini tayyorlashda, ta'lim olish uchun kengaytirilgan imkoniyatlar yaratishni anglatadi. O'qituvchilarning tayyorlanish jarayonida o'quv materiallari, metodlar, texnologiyalar va o'quv vositalarining barcha talabalar uchun mavjud bo'lishi zarur. Bu tamoyil o'qituvchilarning o'quvchilarga teng ravishda ta'lim olish imkoniyatlarini taqdim etishni ta'minlaydi, shuningdek, har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos ravishda ta'limni individual tashkil qilishni ko'zda tutadi.

Mavjudlik tamoyili nafaqat o'qituvchining o'quvchilarga bilim berish jarayonini tashkil etishda, balki o'quv materiallari va metodlarini keng qamrovli va muvozanatli tarzda taqdim etishda ham ahamiyatli. Bu tamoyilni amaliyotga tadbiq qilish, texnologiya fani o'qituvchisining ta'lim jarayoniga barcha o'quvchilarning teng ravishda kirish imkoniyatlarini ta'minlashga yordam beradi. O'quvchilarga har xil o'quv materiallari va resurslari, shu jumladan raqamli platformalar, elektron kitoblar, multimedia materiallari va interfaol ta'lim vositalari orqali ta'lim berish imkoniyatlarini yaratish zarur. Mavjudlik tamoyilining yana bir muhim jihati, ta'lim materiallari va metodlarini texnologiya o'qituvchisi sifatida tayyorlanayotgan

bo'lajak pedagoglarning ehtiyojlariga moslashtirishdir. Texnologiya fani o'qituvchilari o'z ta'limida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, ilg'or metodlarni o'zlashtirish va o'quvchilarni zamonaviy o'qitish usullariga tayyorlashda o'quv materiallarini ehtiyojlar asosida moslashtirishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning ta'lim olishda qiyinchiliklarga duch kelmasligi, balki ularning bilim olish jarayonini samarali va qiziqarli o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, mavjudlik tamoyili o'qituvchilarning ta'lim olishda teng huquqlilikni ta'minlaydi. O'qituvchi barcha o'quvchilarga, ularning ijtimoiy, madaniy va shaxsiy xususiyatlaridan qat'i nazar, bir xil imkoniyatlarni yaratishi kerak. Bunday yondashuv o'quvchilarning o'zlarini qulay his qilishlarini ta'minlaydi, ular o'z ehtiyojlariga mos ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu tamoyil, shuningdek, o'quvchilarni rag'batlantirish, ularda o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish va har bir o'quvchining potensialini to'liq amalga oshirishga yordam beradi.

Kelajakda texnologiya o'qituvchisini tayyorlashda, mavjudlik va kirish imkoniyati tamoyilini amaliyotga tadbqiq etish, ta'lim tizimini yanada samara beradigan va adolatli qilishga olib keladi. Ta'lim materiallari va metodlarini o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish orqali, o'qituvchi o'quvchilarga ta'lim olishda teng imkoniyatlar yaratadi va har bir o'quvchining o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Bu tamoyil, ayniqsa texnologiya o'qituvchisini tayyorlashda zarur bo'lgan raqamli texnologiyalarga va interfaol o'qitish vositalariga asoslanishi bilan, kelajakdagi pedagoglarning muvaffaqiyatli faoliyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Integratsiyalashganlik: V.P.Zankov integratsiyalashganlik tamoyilini ta'limda fanlararo aloqalarni kuchaytirish orqali ilmiy bilimlarni amaliyotga tadbqiq etish va o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishni maqsad qilib qo'yadi. U o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlari va ko'nikmalarini bir-biri bilan bog'lab, ularni tizimli va keng qamrovli shaklda tushunishga yordam berish zarurligini ta'kidlaydi. Zankovning fikricha, integratsiya tamoyili nafaqat o'quvchilarga har bir fanni alohida o'rganish imkoniyatini berishi kerak, balki ular orasidagi bog'lanishlarni anglash va amaliyotda qo'llash orqali ularni ilmiy va texnologik bilimlarni birlashtirishga undaydi.

Zankovning ta'kidlashicha, texnologiya fani o'qituvchisi nafaqat o'z fani bo'yicha bilimlarni o'rgatishi, balki boshqa sohalarda ham

o'qituvchilarning metodik faoliyatini kengaytirishi lozim. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga turli sohalardan olingan bilimlarni birlashtirish va ulardan kompleks vazifalarni bajarishda foydalanish imkoniyatini yaratadi. U, shuningdek, fanlararo aloqalar o'quvchilarning tizimli fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va ularga ko'proq o'zaro aloqalarni tushunishga, o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo'llashga yordam beradi. Zankovning integratsiya tamoyili bo'yicha fikrlarini umumlashtiradigan bo'lsak, u fanlar o'rtasidagi aloqalar orqali ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga e'tibor qaratadi.

Texnologiya fani o'qituvchisi o'quvchilarga faqat texnologiyaga oid bilimlarni o'rgatibgina qolmasdan, boshqa fanlardan ham olingan bilimlar bilan ularni o'zaro bog'lab, yanada kompleks va amaliy yondashuvlarni o'rgatishi kerak. Bu esa o'quvchilarning nafaqat fanlarni o'rganishdagi muvaffaqiyatini, balki ilmiy va amaliy bilimlarni birlashtirish orqali kasbiy faoliyatga tayyorlanishini oshiradi. Shu tariqa, Zankov o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga e'tibor qaratgan holda, ta'limda integratsiyalashganlik tamoyilini amalga oshirishning muhimligini ta'kidlaydi, chunki bu nafaqat bilimlarni birlashtirish, balki ularni amaliyotga qo'llash, tizimli fikrlash va yanada kengaytirilgan bilimga ega bo'lish imkoniyatlarini yaratadi.

Integratsiyalashganlik tamoyili bo'lajak texnologiya o'qituvchisini tayyorlashda multidisipliner yondashuvni anglatadi. Bu tamoyil texnologiya fanini boshqa fanlar bilan samarali bog'lashni nazarda tutadi. Texnologiya fani o'zining mohiyatiga ko'ra, ko'plab boshqa fanlar bilan o'zaro aloqada bo'lib, ularni o'quvchilarga yanada kengroq va chuqurroq bilimlar bilan ta'minlash imkoniyatini yaratadi. Integratsiya orqali o'quvchilar nafaqat texnologiya fanini, balki matematika, ilmiy izlanishlar, san'at, iqtisodiyot, geografiya, va boshqa sohalar bo'yicha ham asosiy tushunchalarni o'zlashtiradilar. O'quvchilarning keng qamrovli bilimlarni egallashlari va ularni amaliyotda qo'llashlari ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishining kalitidir.

Integratsiyalashganlik tamoyili, o'quvchilarni ilmiy, amaliy, ijtimoiy va madaniy jihatdan rivojlantiradi, bu esa ularning umumiy bilimlarini oshirishga va ularni turli sohalarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlashga yordam beradi. Masalan, texnologiya fanining matematik va ilmiy asoslari bilan o'zaro bog'lanishi o'quvchilarga nafaqat texnik bilimlarni, balki analitik va kritik fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Integratsiya tamoyili ta'lim jarayonida o'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini yanada rivojlantiradi. Bo'lajak texnologiya o'qituvchisi nafaqat o'z sohasi bo'yicha bilimlarga ega bo'lishi kerak, balki boshqa fanlar bilan o'zaro bog'lanishni bilishi va o'quvchilarga integratsiyalashgan

yondashuvni etkazish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Bu o'qituvchi o'quvchilarga bilimni bir tizim sifatida ko'rsatib, har bir fanning o'zaro bog'liqligini tushuntirishi kerak. Integratsiya o'qituvchining metodik yondashuvini yanada boyitadi. Masalan, matematik va fizika fanlarini texnologiya bilan birlashtirish orqali, o'quvchilar murakkab texnologik yechimlarni yaratish va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. Bu kabi yondashuv o'quvchilarga masalalarni yechish uchun kengroq bilimlar bazasidan foydalanishga imkon beradi, ularni nafaqat bitta sohada, balki ko'plab sohalarda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishga tayyorlaydi. Shuningdek, integratsiya tamoyili o'qituvchining shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bo'lajak texnologiya o'qituvchisi turli fanlar va metodikalar o'rtasidagi bog'lanishlarni tushunib, yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtiradi. O'qituvchi o'z bilimlarini yanada kengaytiradi va bu bilimlarni ta'lim jarayonida o'quvchilarga samarali yetkazish usullarini topadi. O'qituvchi o'z ishida integratsiyalashganlik tamoyilini qo'llash orqali o'quvchilarning ilg'or bilimlar va ko'nikmalarni egallashlariga yordam beradi. Bu tamoyil o'qituvchining pedagogik yondashuvlarini yangi talablar va sharoitlarga moslashtirishga imkon yaratadi. O'quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni samarali o'rgatish va ularga bilimlarni amaliyotga tadbiiq qilishda muvaffaqiyatli bo'lish uchun bu tamoyilni joriy qilish juda muhimdir. Shuning uchun integratsiyalashganlik tamoyili nafaqat texnologiya fani o'qituvchisi tayyorlashda, balki ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda ham muhim ahamiyatga ega.

Kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish tamoyili: N.D.Zayaev kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish tamoyilini o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'sishini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. U ta'lim tizimidagi tezkor o'zgarishlar va global texnologik rivojlanishlar sharoitida o'qituvchilarning muvaffaqiyati ularning doimiy ravishda bilim va ko'nikmalarini yangilash qobiliyatiga bog'liq deb hisoblaydi. Zayaev fikriga ko'ra, o'qituvchilarni kelajakdagi muvaffaqiyatga tayyorlashda ularning o'zgaruvchan va tez rivojlanayotgan jamiyatga moslashuvchanligini ta'minlash muhimdir. O'qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalarni, metodlarni o'rganishda va zamonaviy ilmiy yondashuvlarni qo'llashda davom etishlari kerak. Zayaevning fikricha, kelajakdagi muvaffaqiyat uchun o'qituvchi faqat an'anaviy bilimlar bilan cheklanib qolmasligi kerak, balki yangi pedagogik vositalar va innovatsion texnologiyalarni o'z faoliyatiga joriy etishda faol ishtirok etish zarur. Bu, o'z navbatida, o'qituvchining ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularga zamonaviy dunyo talablariga mos bilimlarni o'rgatish imkonini

beradi. Zayaev ta'kidlaganidek, o'qituvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatini ta'minlash uchun, ta'lim tizimi o'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga doimiy e'tibor berishi lozim. Bu rivojlanish jarayoni, o'qituvchining o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini, yangi pedagogik va raqamli texnologiyalarni o'zlashtirishni, shuningdek, o'z kasbiy faoliyatida yangiliklarga ochiq bo'lishni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, Zayaevning fikriga ko'ra, o'qituvchining kelajakdagi muvaffaqiyatini ta'minlash, faqatgina o'z vaqtida yangi bilimlarni o'zlashtirish bilan emas, balki o'z kasbiy va shaxsiy rivojlanishining doimiy jarayoni sifatida qaralishi kerak. Kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish tamoyili o'qituvchining kelajakdagi kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga asoslanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi va texnologiyalar tez sur'atlarda rivojlanib borayotganligi sababli, o'qituvchining o'zgaruvchan dunyoga moslashishi, yangi bilimlarni o'zlashtirishi va yangiliklarni joriy etish uchun doimiy ravishda o'zini takomillashtirishi zarur. Ushbu tamoyil o'qituvchining nafaqat bugungi kunda, balki kelajakda ham muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. O'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida yangi texnologiyalarni qo'llash, innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish, o'quvchilarga kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'rgatish uchun tayyor bo'lishi kerak. Bu jarayon faqatgina bugungi kunda mavjud bo'lgan bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, ularning doimiy yangilanishini va o'zgarishini ta'minlashni ham nazarda tutadi.

Kelajakdagi muvaffaqiyat o'qituvchining o'zgaruvchan sharoitlarga tezda moslashish qobiliyatiga bog'liqdir. Ta'lim tizimi va texnologiyalar jadal sur'atlarda yangilanmoqda, shuning uchun o'qituvchi zamonaviy pedagogik yondashuvlarni va texnologiyalarni o'zlashtirishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga ham kelajakda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan bilimlarni taqdim etishda samarali yordam beradi. Misol uchun, o'qituvchi o'z faoliyatida onlayn platformalarni, raqamli vositalarni, virtual muhitlarni va boshqa zamonaviy texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llay olish kerak. Kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish tamoyili, shuningdek, o'qituvchining innovatsion fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. O'qituvchining ilg'or pedagogik yondashuvlarga ochiqligi va yangi texnologiyalarni o'quv jarayoniga kiritishdagi ijodiy yondashuvi uning kelajakdagi muvaffaqiyatiga asos bo'ladi.

O'qituvchi, o'zining texnologik va pedagogik bilimlarini doimiy ravishda kengaytirib borishi va o'zgaruvchan ta'lim talablariga moslashish uchun o'zining pedagogik faoliyatini doimiy ravishda qayta ko'rib chiqishi

zarur. Kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish tamoyili bo'yicha tayyorlangan o'qituvchilar, nafaqat o'zlarining pedagogik bilimlari va ko'nikmalarini rivojlantirishda davom etadilar, balki o'quvchilarga ham o'zining kelajakka yo'naltirilgan kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradilar. Bu tamoyil o'qituvchilarni o'z ishida yangi imkoniyatlarni ko'rishga va ulardan maksimal darajada foydalanishga ilhomlantiradi.

Kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi, shu bilan birga, o'quvchilarning o'zlarining professional va shaxsiy muvaffaqiyatlariga erishishlariga yordam beradi. Shu sababli, bo'lajak texnologiya o'qituvchisi, kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan barcha bilimlarni, ko'nikmalarni va kompetensiyalarni hozirdan boshlashi kerak. Bu nafaqat ta'lim tizimining, balki jamiyatning ham ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Funksional xususiyati: D.B.Elkonin o'zining "ta'lim jarayonini rivojlantirish" konsepsiyasida o'qituvchining funksional xususiyatlarini o'quvchilarning ta'limga qiziqishini oshirish va ularning intellektual va kreativ salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan muhim omil sifatida ko'radi. U ta'lim jarayonining samaradorligini faqat o'quvchilarning bilim olish jarayoniga faolligiga bog'lab qolmay, balki ularning mustaqil fikrlashini, ijodiy salohiyatini va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini ham rivojlantirishga e'tibor qaratadi.

Elkonin fikriga ko'ra, o'qituvchilar ta'lim jarayonida o'quvchilarga faqat bilimlarni uzatish emas, balki ularning o'z-o'zini rivojlantirish, yaratish va yangi g'oyalarni ilgari surish kabi salohiyatlarini namoyon qilish imkoniyatlarini taqdim etishlari kerak.

Elkonin o'qituvchining funksional xususiyatlarini zamonaviy texnologiyalarni o'quv jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish va interfaollikni rivojlantirishga qaratadi. Uning ta'kidlashicha, ta'lim jarayonining samarali bo'lishi uchun o'qituvchi nafaqat o'quv materiallarini uzatish, balki ularni o'quvchilar bilan o'zaro aloqada, o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda ishlab chiqish va taqdim etish lozim. Bu o'qituvchiga o'quvchilarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirish, ularni nafaqat passiv o'quvchilar, balki faol ishtirokchilar sifatida jalb qilish imkonini beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'qituvchilar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va ijodiy jarayonlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Elkoninning fikriga ko'ra, o'qituvchining texnologiyalardan foydalanishi interfaollikni kuchaytirish, o'quvchilarning fikr almashishiga, turli nuqtai nazarlarga ochiq bo'lishiga imkon yaratadi.

O'qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalarni o'z faoliyatlarida qo'llash orqali ta'lim jarayonini yanada jonlantirishi, o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlash va yangi ko'nikmalarni egallash imkonini berishi kerak. Shu tarzda, Elkonin ta'lim jarayonini rivojlantirishda o'qituvchining funksional xususiyatlari uning metodik faoliyatining muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim omil sifatida ko'riladi.

O'qituvchining funksional xususiyati ta'lim jarayonida o'quvchilarni samarali ravishda o'qitish va ularga kerakli bilimlarni taqdim etishda texnologiya vositalaridan foydalanish qobiliyatiga asoslanadi. Texnologiya o'qituvchisi nafaqat nazariy bilimlarni o'rgatish, balki o'quvchilarni innovatsion, kreativ fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyatlarni amalga oshirishi kerak. Bu tamoyil o'qituvchidan faqat bilim va ma'lumotlarni taqdim etishni emas, balki o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb qilish, ularda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish kabi muhim mas'uliyatlarni ham talab etadi. Funksional xususiyatning eng muhim jihatlaridan biri texnologiya vositalarini o'quv jarayoniga samarali integratsiya qilishdir.

Bugungi kunda raqamli vositalar, onlayn platformalar, multimediya texnologiyalari va boshqa zamonaviy vositalar ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi, o'quvchilarni bu vositalardan to'g'ri va samarali foydalanishga yo'naltirishi, ularning o'zgaruvchan texnologik ehtiyojlarini qondirishga yordam berishi zarur. Misol uchun, texnologiya o'qituvchisi o'quvchilarga muayyan dasturiy ta'minot va qurilmalardan foydalanishni o'rgatishi, ularni amaliy mashg'ulotlarda, masalan, kompyuter grafikasi, robototexnika yoki dasturlash kabi sohalarida ishlashga undashi kerak. Bundan tashqari, o'qituvchining funksional xususiyati o'quvchilarning kreativ va innovatsion fikrlashini rag'batlantirishga ham qaratilgan bo'lishi kerak. O'qituvchi, texnologiyalarni o'quvchilarni yangiliklar yaratishga, muammolarni hal qilishga va o'zlarining innovatsion g'oyalarini amalga oshirishga ilhomlantiradigan vosita sifatida qo'llashi kerak. Bu esa, o'quvchilarni o'z ijtimoiy, ilmiy va texnologik rivojlanishlariga ko'proq mas'uliyat bilan qarashga, yangi g'oyalar va innovatsiyalarni amalga oshirishga tayyor bo'lishga yordam beradi. Shu bilan birga, texnologiya o'qituvchisi o'quvchilarni amaliy mashg'ulotlar, loyiha asosidagi o'quv faoliyatlari va guruh ishlariga jalb qilishda ham katta rol o'ynaydi. Bu tamoyilning o'ziga xos jihati shundaki, o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy tajribalar ham taqdim etiladi.

O'qituvchi o'quvchilarga loyiha asosida ishlash, guruhda muammoni hal qilish va yaratish jarayonlarida ularga yo'l-yo'riq ko'rsatishi, o'z faoliyatlarini yakuniy natijalar orqali baholashga o'rgatishi

kerak. Texnologiya o'qituvchisi, shuningdek, o'quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatlarini ham rivojlantirishga mas'uldir. Bu, o'quvchilarning o'z-o'zini o'rganish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va amaliy faoliyatda foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. O'qituvchi, o'quvchilarga ularning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash uchun turli xil resurslar va yordam ko'rsatish imkoniyatlarini yaratib berishi kerak. O'qituvchining funksional xususiyati nafaqat o'quvchilarning bilimlarini kengaytirish, balki ularni o'z-o'zini rivojlantirishga, texnologiyalarni amaliyotda qo'llashga, yangi g'oyalarni yaratishga va innovatsion fikrlashga qaratilgan kompleks jarayonlarni tashkil etishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam asos yaratadi va ularga texnologiya sohasida yuqori malakali mutaxassislar sifatida yetishishlariga yordam beradi.

Interfaollik: S.L. Rubinshteyn o'qituvchining faoliyatida interfaollikning ahamiyatini ta'kidlaydi va uning ta'lim jarayonidagi rolini juda muhim deb hisoblaydi. Rubinshteynning fikriga ko'ra, interfaollik o'qituvchining va o'quvchilarning o'zaro faol aloqasi, fikr almashishi, fikrni erkin ifodalash, va o'quvchilarni ta'lim jarayoniga to'liq jalb qilishga qaratilgan. O'qituvchining interfaol faoliyati nafaqat bilimlarni uzatish, balki o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga, ularning fikr va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Rubinshteyn, o'qituvchining o'quvchilarga bilimlarni samarali uzatishi uchun faqat an'anaviy uslublardan emas, balki zamonaviy interfaol pedagogik texnologiyalardan foydalanishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu jarayonda o'qituvchining roli nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning o'z fikrlarini ifodalashlariga, o'zaro munosabatlar o'rnatishlariga, va ta'lim jarayoniga faol hissa qo'shishlariga imkoniyat yaratishdir.

O'qituvchining o'zaro ta'siri va o'quvchilar bilan faol muloqoti, o'quvchilarning o'z bilimlarini to'g'ri tahlil qilish, yangi g'oyalarni ilgari surish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, interfaollik tamoyili o'quvchilarga nafaqat o'qituvchidan bilim olishni, balki o'zaro muhokamalar, guruh ishlari, va amaliy mashg'ulotlar orqali yangi g'oyalarni rivojlantirishni o'rganishga yordam beradi. O'quvchilar o'rtasidagi o'zaro muloqot va fikr almashinuvi ularning intellektual va ijodiy salohiyatlarini kengaytiradi, bu esa ularning umumiy rivojlanishiga, shuningdek, kasbiy va shaxsiy o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Rubinshteynning ta'kidlashicha, interfaol ta'lim jarayonining samarali bo'lishi uchun o'qituvchining metodik faoliyati nafaqat o'quv

materialini taqdim etish, balki o'quvchilarni o'zingizni ifodalashga, o'z g'oyalarini izhor qilishga, va tanqidiy fikrlashga rag'batlantirishdan iborat bo'lishi kerak. Bu jarayon, o'quvchilarning nafaqat bilimlarini, balki ularning muammoni hal qilish, guruhda ishlash, va o'zaro hurmatni rivojlantirish qobiliyatlarini ham oshiradi. Oxir-oqibat, Rubinshteynning fikriga ko'ra, o'qituvchining interfaolligi ta'lim jarayonining mazmunini boyitadi, o'quvchilarni faollikka undaydi va ularga o'z fikrlarini erkin ifodalash va yaratish imkoniyatini beradi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Interfaollik tamoyili ta'lim jarayonini faqat ma'lumotlarni uzatishdan ko'ra, o'quvchilar bilan doimiy va samarali muloqotga asoslashni ta'minlashni nazarda tutadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol muloqot o'quvchilarning bilimlarni mustahkamlashiga, ularning o'z fikrlarini erkin ifodalashiga va o'zaro ta'sir orqali samarali o'rganish jarayonini yaratishga yordam beradi. O'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarni faollikka jalb qilish, ularni mustaqil fikr yuritishga, bahs-munozaralarda qatnashishga va ta'lim jarayonini o'zlari uchun maqsadga muvofiq qilib tashkil etishga undashdir. Zamonaviy texnologiyalar bu tamoyilni amalga oshirishda katta yordam beradi. Kompyuterlar, mobil qurilmalar, onlayn platformalar va raqamli vositalar orqali o'quvchilar o'zaro interfaol o'quv materiallari bilan ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday texnologik vositalar orqali o'quvchilar faqat ma'lumotlarni qabul qilish emas, balki o'z faoliyatlari, savollarini berish, fikrlarini ifodalash, guruhlarda muammolarni hal qilish kabi vazifalarda ishtirok etishadi. Shu tariqa, ta'lim jarayoni passiv qabul qilishdan faollikka, o'zaro ta'sirga asoslangan o'qish jarayoniga aylanadi.

Interfaollik tamoyili nafaqat o'quvchilarning o'qish jarayoniga faollik kiritish, balki o'qituvchining o'quvchilarni didaktik maqsadlarga erishish uchun to'g'ri metodlar va vositalarni tanlashda yordam beradi. Interfaol usullar, masalan, muammolarni birgalikda hal qilish, munozaralar va guruh ishlari kabi faoliyatlar o'quvchilarga o'zlarining fikrlarini aniq ifodalashga, hamkorlikda ishlashga va turli nuqtai nazarlarni o'rganishga imkon yaratadi. Bunday jarayonlar o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, ijodkorlik, va tahliliy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, onlayn va raqamli platformalarda bo'lib o'tadigan interfaol mashg'ulotlar va o'quv sessiyalari o'quvchilarga individual ravishda yoki guruhlar bilan ishlash imkoniyatlarini yaratadi.

Bu jarayon o'quvchilarning o'zini ifodalashga va o'qituvchi bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilishga yordam beradi. Raqamli vositalar, masalan, onlayn testlar, video konferensiyalar, forumlar va vebinarlar orqali,

o'quvchilar o'zlari uchun qiziqarli mavzularda muhokamalar olib borishlari va savollar berishlari mumkin, bu esa ta'lim jarayonini yanada boyitadi va interfaollikni kuchaytiradi. Interfaollik tamoyili o'qituvchidan nafaqat bilimlarni taqdim etish, balki o'quvchilarni o'z faoliyatlariga jalb etish va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga ham katta e'tibor berishni talab qiladi.

O'qituvchi o'z faoliyatida zamonaviy texnologiyalarni to'liq va samarali ravishda qo'llashga, shuningdek, o'quvchilarga ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv faoliyatlari orqali interfaol ta'limni tashkil etishga intilishi kerak. Shu tarzda, o'quvchilar nafaqat ma'lumotlarni o'zlashtiradi, balki o'z fikrlarini erkin ifodalashga, muammolarni hal qilishda ishtirok etishga va o'quv jarayoniga faol hissa qo'shishga imkon topadilar. Bundan tashqari, interfaol ta'lim o'quvchilarda kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. O'quvchilar o'z fikrlarini, mulohazalarini va bahslarini boshqalar bilan erkin almashish orqali, ularni argumentatsiya qilishni o'rganadilar va o'zlarini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida ko'rishadi. Shuningdek, bu tamoyil o'quvchilarning jamoa ishiga, o'zaro hamkorlikka va o'zaro hurmatga asoslangan ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu tariqa, interfaollik tamoyili o'quv jarayonini faollashtiradi, o'quvchilarning ta'lim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni yanada motivatsiyalangan, o'zgaruvchan ta'lim sharoitlariga tayyor holatga keltiradi. Bu o'qituvchidan yuqori sifatli pedagogik ko'nikmalar, innovatsion fikrlash va texnologik yondashuvlarni talab qiladi.

Interfaol ta'lim o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali va tizimli muloqotni ta'minlaydi, bu esa o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatlarini oshirishga va ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga tayyorlanishga yordam beradi. Umuman olganda, bo'lajak texnologiya o'qituvchisini tayyorlashda kelajakka yo'naltirilgan ta'lim tamoyillari o'qituvchilarni zamonaviy bilimlar va ko'nikmalar bilan ta'minlash, ularning raqamli texnologiyalarni pedagogik faoliyatda samarali qo'llashlariga yordam beradi. Bu tamoyillar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga, texnologiya o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishini ta'minlashga, shuningdek, o'quvchilarning zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va yaratishda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-sonli qonuni. Toshkent: Sharq, 2020-yil 23-sentabr. 4-11 b.
2. Mirziyoyev, Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi." Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021.- 464 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-sonli "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni. 08.10.2019.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'risidagi"gi Qarori // Xalq so'zi gazetasi, 21.04.2017. 79(6773)-son.
5. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ- 3775-sonli "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori 05.06.2018.
6. Selevko.G. Pedagogicheskie kompetensii i kompetentnost. - Selskaya shkola, 2004. №3. -102-116 s.
7. Raven.J. Competence in modern society.- M.: Kogito Center, 2002. - 396 c.
8. Kuzmina.N.V. Professionalizm lichnosti prepodavatelya. - M.:APN, 1990.-149 s.
9. Markova. A.K. Psixologiya truda uchitelya. - M.:Prosveshenie.1993.-191 s.
10. Teltevskeya. N.V. Znachenie kompetentnostnogo podxoda v povishenii kachestva professionalnoy podgotovki studentov. "Problemi sotsialno-gumanitarnogo znaniya" - Ser.: 2013. №3 (119) 74-78 s.
11. Adolf.V.A. Teoreticheskie osnovi formirovaniya professionalnoy kompetentnosti uchitelya: dis. ...d-ra ped. - M, Nauka. 1998. - 357 s.
12. Galustov. R.A. Formirovanie proektnoy kulturi buduyego uchitelya texnologii i predprinimatelstva. Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. 3: Pedagogika i psixologiya. - 2012. - Vip.1. 41-45 s.
13. Glebov. A.A. K osnovam postroeniya sistemi pedagogicheskix sredstv. Izvestiya Volgogr. - M. Pedagogicheskie nauki. 2007.№4 (22). 46-49 s.
14. Banko.N.A. Formirovanie professionalno-pedagogicheskoy kompetentnosti u budushix injenerov: dis. ..kand. ped. nauk – Volgograd. 2002. - 218 s.

15. Volvenko.I.V. Formirovanie professionalno-pedagogicheskoy kompetentnosti studentov inzhenernogo profilya: dis....kand. ped. nauk. – Volgograd. 2006. - 198 s.
16. Mironenko. I.V. Sistema obrazuyushie komponenti professionalno-pedagogicheskoy kompetentnosti budushchego uchitelya texnologii i predprinimatelstva. Gumanitarnie, sotsialno-ekonomicheskie i obshchestvennie nauki. 2014.№1.144-147 s.
17. Sokolova.S.V. Formirovanie pedagogicheskoy kompetentnosti budushchego prepodavatelya (na primere podgotovki prepodavatelya pedagogicheskix dissiplin): dis. ... kand. ped. nauk. - Volgograd, 2004 - 226 s.
18. Mironenko.I.V. Problema podgotovki budushchego uchitelya texnologii v usloviyax modernizatsii sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. Aktualnie problemi pedagogiki i psixologii. Ch. II: materialy mejdunar. zaoch. nauch.-prakt. konf. - Novosibirsk: Izd-vo «Sibirskaya assotsiatsiya konsultantov», 2011.-136 s.
19. Teltevskeya. N.V. Znachenie kompetentnostnogo podxoda v povishenii kachestva professionalnoy podgotovki studentov. Izvestiya Volgogradskogo tekhnicheskogo universiteta. Ser.: Problemy sotsialno-gumanitarnogo znaniya». 2013- Vip.14.№3 (119).-78 s.
20. Muravev.A.A. Professionalnaya podgotovka uchitelya texnologii i predprinimatelstva: dis..kand. ped.nauk. -Yekaterinburg, 1998.-231 s.
21. Galustov.R.A. Formirovanie proektnoy kultury budushchego uchitelya texnologii i predprinimatelstva. Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser.3: Pedagogika i psixologiya. 2012. Vip.1.-41-45 s.
22. Zimnaya.I.A. Klyuchevye kompetensii – novaya paradigma rezultata obrazovaniya. Visshee obrazovanie segodnya. 2003.№3.-34-42 s.
23. Zeer.E.F., Pavlova.A.M., Simanyuk. E.E.. Modernizatsiya professionalnogo obrazovaniya: kompetentnostniy podxod: Uchebnoe posobie.-M.: MPSI, 2005.-216 s.
24. Vvedenskiy. V.N. Modelirovanie professionalnoy kompetentnosti pedagoga. Pedagogika, 2003.№10.-51-55 s.
25. Medvedev.P.N., Sergeev.A.N., Sergeeva.A.V. Kriterii i pokazateli sformirovannosti proektno-texnologicheskoy kompetensii bakalavrov. Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnie nauki. 2014.№4-2.-134-139 s.
26. Gad'jiev.R.D. Formirovanie texnologicheskoy kompetensii budushchego uchitelya (na primere uchitelya Texnologii i predprinimatelstva): Avtoref. diss. ... kand. ped. nauk. – Maxachkala. 2012.-22 s.

27. Adolf.V.A. Professionalnaya kompetentnost sovremennogo uchitelya. -Krasnoyarsk: KGU, 1998.-310 s.

28. Larionova.G.A. Kompetensii v professionalnoy podgotovke studentov vuzov: znaniya, deystviya, deyatelnost, samoopredelenie: monografiya. -Chelyabinsk. 2004.-171 s.

29. Арипджанова А.Р. Таълимни ахборотлаштириш шароитида олий таълим муассасалари педагоглариининг креатив салоҳиятини ривожлантириш // пед. фанлари бўйича фал. докт. (PhD) дисс.автореф. Т.: ТДПУ, 2017. – 50 б

30. Zaripov L.R. Bo'lajak texnologiya o'qituvchilari kasbiy tayyorgarligini kredit-modul tizimi asosida takomillashtirish. Monografiya. Toshkent 2023-yil. 166 b.

31. Ибрагимова Г.Н. Интерфаол ўқитиш методлари ва технологиялари асосида талабаларнинг креативлик қобилиятларини ривожлантириш.: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. - М.: 2017 й. – 39 б.

32. Исмаилов Т.Ж. Бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг педагогик креативлиги ва унинг ўзига хос жиҳатлари // Journal of physics and technology education № 2, 2021 й. – 1-6 б.

33. Каримова Н.Н. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш: Пед. фан. док. ... дисс. Автореф. – Тошкент, 2020. – 48 б.

34. Козлова Н.Б. Развитие профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка в процессе иноязычной подготовки в вузе: Дисс... канд. пед. наук / Н.Б. Козлова. - Магнитогорск, 2003. - С. 27-40.

35. Комаров А.П. Формирование профессиональной компетентности курсантов военных институтов средствами модульного обучения: Дисс ... канд. пед. наук / А.П. Комаров. - Уссурийск, 2005. - 146 с.

36. Қодиров М.М. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий сифатларини шакллантириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф.-Т.: 2020 й.-54 б.

37. Қўйсинов О.А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари: Дис. ... пед. фан. док. – Тошкент: 2019. – 218 б.

38. Ражабова С.Ю. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг конструкторлик-технологик компетентлигини ривожлантириш методикаси. 13.00.05-Касб-хунар таълими назарияси ва методикаси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). дисс. –Т.: 2020 й.– 147 б.

39. Юсупов М.М. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини ўқув жараёни натижаларини баҳолашга ўргатиш методикаси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф.- Жиззах.:2021 й.-52 б.

40. Tumasheva. O.V. O metodicheskoy kompetentnosti uchitelya. Vestnik K G P U im. V.P. Astafeva. Metodika prepodavaniya. 2009 g.

41. Muslimov.Sh.N. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy-grafik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Ped. Fan.fal.dok (PhD) diss. Avtoref. -T.: 2020.-49 b.

42. Qo'ysinov.O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari. Dok. (DSs)...diss. avtoref. -Toshkent: TDPU, 2019.-38 b.

43. Акимов В. В. Актуальные вопросы технологического образования будущих учителей технологии // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 11. – С. 1–4. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/770130.htm>.

44. Арипджанова А.Р. Развития креативного потенциала педагогов высших образовательных учреждений в условиях информатизации образования. Пед. фан.док. (PhD) дис... – Тошкент: 2017.– 179б.

45. Гам В. И., Филимонов А. А., Шипицына Л. П. Разработка учебных курсов на основе компетентностного подхода. - Омск.: Изд-во ОмГПУ, 2003. - 82 с.

46. Жалилова С. Формировка профессиональной направленности студентов. Т.:Университет, 2009.–93 с.

47. Исянов Р.Г. Кластерный подход в формировании модульной компетентности преподавателей высших образовательных учреждений. – Ташкент: ТГПУ, 2014. – 69 с.

48. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб.–М: Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.

49. Митяева А.М. Компетентностная модель многоуровневого высшего образования (на материале формирования учебно-исследовательской компетентности бакалавров и магистров). Автореферат дисс. док. пед. наук. -Волгоград, 2007. -43 с.

N.M.Hamdamova

**BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA
O‘QITUVCHILARNI KASBIY-METODIK
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH
METODIKASI**

MONOGRAFIYA

Muharrir:

E.Eshov

Tex. muharrir:

D.Abduraxmonova

Musahhih:

M.Shodiyeva

Badiiy rahbar:

M.Sattorov

Nashriyot litsenziyasi № 022853. 04.03.2022.

**Original maketdan bosishga ruxsat etildi: 23.06.2025. Bichimi
60x84. Kegli 16 shponli. “Times New Roman” garnitura 1/16.**

Elektrografik usulda. Oddiy bosma qog‘ozi.

Bosma tabog‘i 8,75. Adadi 100. Buyurtma №_

KAMOLOT

“BUXORO DETERMINANTI” MCHJ

bosmaxonasida chop etildi.

Buxoro shahar Namozgoh ko‘chasi 24-uy

Tel.: + 998 91 310 27 22